

TIINA PAET

Võõrainese kinnistumine  
eesti keeles: keelekorralduslik  
ja leksikograafiline vaade





## TIINA PAET

Võõrainese kinnistumine eesti keeles:  
keelekorralduslik ja leksikograafiline vaade



Tartu Ülikooli humanitaarteaduste ja kunstide valdkond, eesti ja üldkeeleteaduse instituut

Väitekirja on filosoofiadoktori kraadi saamiseks kaitsmisele suunanud Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudi nõukogu 24. augustil 2023. aastal.

Juhendajad: emeriitprofessor Urmas Sutrop, Tartu Ülikool  
dr Peeter Päll, Eesti Keele Instituut

Oponent: dr Pirkko Nuolijärvi, Kodumaa Keelte Keskus, Soome

Kaitsmise aeg ja koht: 31. oktoober 2023 kell 14.15 Tartu Ülikooli senati saal

Doktoritöö valmimist on toetanud keeleteaduse, filosoofia ja semiootika doktori-  
kool, rahastanud Euroopa Regionaalarengu Fond (Tartu Ülikooli ASTRA projekt  
PER ASPERA).



Euroopa Liit  
Euroopa  
Regionaalarengu Fond



Eesti  
tuleviku heaks

ISSN 1406-1325 (trükis)  
ISBN 978-9916-27-356-2 (trükis)  
ISSN 2806-2450 (pdf)  
ISBN 978-9916-27-357-9 (pdf)

Autoriõigus: Tiina Paet, 2023

Tartu Ülikooli Kirjastus  
[www.tyk.ee](http://www.tyk.ee)

## EESSÕNA

Siinne doktoritöö on valminud 13 aasta jooksul, mis on ühelt poolt pikk aeg väitekirja kirjutamiseks, teisalt aga üsna paras, et näha keelekorraldusliku mõtte kulgu ja protsesside ning põhimõtete muutumist. See aeg on olnud murranguline mitmes mõttes nii kogu maailmas, Eestis kui ka eesti leksikograafias ja keelekorralduses. Kui 1920. aastaid nimetatakse keeleelus tagantjärele suure möllu ajaks, siis 2020. aastaid võib juba praegu nõnda nimetada. Töö kirjutamise aega jäid koroonapandeemia ja Euroopas vallandunud sõja tõttu löi kõikuma maailma julgeolek. See kõik on jätnud jälje ka eesti keele sõnavarasse. Keelekorralduse hoiak on muutunud viimase kümnendi jooksul varasemast deskriptiivsemaks, suurenenud on kasutus- ja teaduspõhisuse roll keele korraldamisel, uue allikana on lisandunud veebis ilmuv ja pidevalt täiendatav EKI ühendsõnastik, mis omakorda on mõnevõrra muutnud väitekirja fookust. Sõnastiku koostamine ja toimetamine veebis tähendab ühtlasi selle protsessi avalikkust ja sellega kaasnevaid küsimusi.

Väitekirja kirjutamise aega on mahtunud mitme projekti juhtimine: võõrsõnade leksikoni paber- ja veebiversiooni, ametniku soovitusõnastiku ja 1918. a ÕSi kommenteeritud veebiväljaande peatoimetamine, kahel semestril keelekorralduse loengute pidamine Tartu Ülikoolis ja tsitaatsõnateemalise bakalaureusetöö juhendamine, teaduse populariseerimine lühikirjutistes ja teleklippides, ühe lapse sünni ja kolme kasvamine.

Tõuke huvi tekkeks just võõra keele vastu eesti keeles andis võõrsõnade leksikoni toimetamine. Nii sai minu teadusmagistritöö teemaks tsitaatsõnade hääldus ja selle „Võõrsõnade leksikonis” esitamise seonduvad probleemid. Töö tulemusi rakendasime 2012. aastal ilmunud „Võõrsõnade leksikonis” ja 2015. aastal ilmunud veebiväljaandesse lisasime tsitaatsõnade häälduse helifailidena. Samad helifailid on integreeritud ka praegusesse veebipõhisesse EKI ühendsõnastikku. Oma doktoritöö teema valikul pidasin samuti silmas, et töö tulemustel oleks praktiline väärtus. Töö kirjutamise ajal olen saanud uurimistulemusi rakendada EKI ühendsõnastikus ja EKI teatmikis.

Väitekirja kirjutamine on sattunud ajale, mil keelekorraldusteema on ühiskonnas kohati liigagi emotsionaalne ning vastukaja avalikkuse ja osa huvigruppide (õpetajad, toimetajad) poolt mõnelgi puhul kriitiline. Samuti on raskusi tekitanud valitud teema mahukus: see teema on sedavõrd lai, et võimaldaks kirjutada mitu väitekirja. Praegu olen keskendunud keelekorralduse aktuaalsetele küsimustele seoses võõrsõnadega, keelekorralduse põhimõtete arengule ajaloos ning nende värskendamisele tänapäeva leksikograafilise esituse ja teoreetiliste lähtekohtade kujundamiseks.

Minu tänusõnad kuuluvad retsensentidele Pirkko Nuolijärville, Reili Argusele ja Külli Habichtile väga väärtuslike ja edasiviivate nõuannete eest. Peeter Päll on juhendaja olnud mitte üksnes siinse väitekirja juures, vaid kõigi mu EKIs töötatud aastate jooksul – aitäh selle eest! Urmas Sutrop on mind innustanud ja andnud hulga väärt juhtnööre nii doktoritöö kui ka teadusmagistritöö juures. Olen väga tänulik Heete Sahkaile, keda võiks pidada minu töö kaasjuhendajaks.

Väitekirja on toimetanud Maria-Maren Linkgreim, kelle pühendumus ja süsteemsus on olnud imetlusväärne. Väärtuslikke nõuandeid olen saanud Margit Langemetsalt. Väitekirja juures on mind arvutileksikograafiliste küsimuste korral aidanud Ülle Viks ja Ain Teesalu. Tänan teid kannatlikkuse eest!

Suurt tänu väärivad väitekirjaga seotud projektide töörühmade (VSL 2012, VSLi veebiversioon 2015, ÕS 1918 veebiversioon, AMSS) liikmed – Tuuli Rehe-  
maa, Argo Mund, Indrek Hein, Ülle Viks ja Kaspar Kolk ning varalahkunud  
Katrín Kuusik. Kõik tehnilised tööd on väsimatult teinud Kaja Kruusmaa.

Väitekirjas esitatud põhimõtted hõlmavad EKI tänapäeva eesti keele osakonna seminaride tulemusi, seega tänan kogu osakonda neisse panustamast, eriti Tiia Valdret ja Mai Tiitsu. Minu uurijateed on mõjutanud kahtlemata kõik varasema keelekorraldusosakonna kolleegid – lisaks varem nimetatutele ka Tiiu Erelt, Sirje Mäearu, Tiina Leemets ja Maire Raadik.

Kahe publikatsiooni kaasautorid, mõttekaaslased ja sõbrad – Lydia Risberg ja Madis Jürviste, suur tänu teile! Eeskuju ja kaasaelamise eest tänan kõiki EKI kolleege, nende hulgas Kristina Koppelit, Hille Pajupuud, Udo Uibot, Kristiina Rossi, Iris Metsmäge, Jelena Kallast, Sirje Ainsaart (tõlkeabi eest) jt. Innustava seltskonna eest tänan kaasdoktorante, lisaks juba nimetatutele Maria Tuulikut ja Liis Ermust.

Suur aitäh Tiia Margusele, Leelo Padarile ja Mare Valgele Tartu Ülikoolist nende alatise professionaalsuse, abivalmiduse ja heasoovlikkuse eest. Väärtuslikke näpunäiteid jagas kaasõppejõud Kadri Koreinik, kaheks semestriks usaldas mulle üliõpilased Miina Norvik.

Tänan ka teooriakirjutuse töörühma eesotsas Liina Lindströmi ja Arvi Tavastiga ning reedeklubi eesotsas Helle Metslangiga. Suur tänu mõistvale ja motiveeriva õhkkonnaga tööandjale Eesti Keele Instituudile.

Minu eriline tänu kuulub armsatele sõpradele ja kolleegidele Tiina Laansalule ja Marit Alasile. Ja viimaks ütlen aitäh oma perekonnale – vanematele – Laimi ja Kalle Truusile, abikaasa Urmasele ja tütardele – Sylviale, Oliviale ja Emiliale, samuti Hildale, kes hoidis lapsi, ja Reedale, kes hoidis meie kodu. Ja muidugi sõpradele, kes mu ebakindluse hetkedel mind julgustasid.

Tallinnas Nõmmel ja Hiiumaal Kalanas kevadel ja suvel 2023

## SISUKORD

VÄITEKIRJA ALUSEKS OLEVATE PUBLIKATSIOONIDE LOEND ...	9
1. SISSEJUHATUS .....	10
1.1. Väitekirja eesmärgid, uurimisküsimused ja aktuaalsus .....	10
1.2. Väitekirja struktuur ja kesksed mõisted .....	12
1.3. Väitekirja publikatsioonide ülevaade .....	16
2. KASUTUSPÕHINE TEOORIA JA EESTI KEELEKORRALDUS .....	19
3. VÄITEKIRJA MEETOD JA ANDMESTIK .....	22
3.1. Keelekasutuse korpuspõhine uurimine ühendkorpuse abil .....	22
3.2. Sõnastikud, taustamaterjalid ja leksikograafiline töö .....	24
3.3. Publikatsioonides kasutatud materjal ja analüüsimeetodid .....	31
4. EESTI KEELE NORMIMISE TRADITSIOONIST .....	34
4.1. Eesti keelekorralduse olemus ja probleemid .....	37
4.2. Võõrsõnade tähendusmuutused ja normingud .....	40
4.3. Keeleline purism ja selle ilmingud eesti keelekorralduses .....	44
4.4. Võõr- ja omasõna vahekorraldust .....	46
5. VÕÕRSÕNADE PÄRITOLUKIHID EESTI KEELE SÕNAVARAS ....	51
5.1. Keelekontaktide peegeldus sõnavaras: leksikaalne laenamine .....	52
5.1.1. Muganemine .....	54
5.1.2. Võõr- ja tsitaatsõnad .....	57
5.2. Võõrsõnade päritolu VSLi 2015 järgi .....	60
6. VÕÕRSÕNAD JA LEKSIKOGRAAFIA .....	67
6.1. Deskriptiivsuse ja preskriptiivsuse vahekorraldust leksikograafias .....	67
6.2. Üld- ja oskuskeele vahekorraldust eesti leksikograafias .....	69
6.3. Uuslaenuid ja keelekorraldust .....	70
7. KOKKUVÕTVAD TULEMUSED: VÕÕRSÕNADE NORMIMISE JA LEKSIKOGRAAFILISE ESITAMISE PÕHIMÕTTED .....	73
8. LÕPPSÕNA JA PERSPEKTIIVID .....	78
LISAD .....	80
Lisa 1. Võõrsõnastike väljaanded ja neile tekstis osutavad lühendid .....	80
Lisa 2. Õigekeelsussõnaraamatute väljaanded ja neile tekstis osutavad lühendid .....	82
Lisa 3. VSLi 2015 märksõnade päritolukeeled .....	84
Lisa 4. Näiteid 2022.–2023. a käsitletud kirjapildi- ja häälduserinevusega (ning muutmisprobleemiga) võõrsõnadest .....	90
Lisa 5. Võõrsõnade omasõnalised vasted „ÕS 1918. Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamatus” .....	93

ALLIKAD .....	101
Kirjandus .....	101
Võrguviited .....	110
<i>SUMMARY</i> .....	112
PUBLIKATSIOONID .....	123
ELULOOKIRJELDUS .....	254
<i>CURRICULUM VITAE</i> .....	256

## VÄITEKIRJA ALUSEKS OLEVATE PUBLIKATSIOONIDE LOEND

- P1** Paet, Tiina 2018. Võõrsõnade kuju fikseerumise põhijooni eesti keeles 1918–2018. – Emakeele Seltsi aastaraamat, 63 (2017), 139–165. <https://doi.org/10.3176/esa63.07>
- P2** Paet, Tiina 2011. Tsitaatsõna hääldusest eesti keeles ja selle esitusest sõnastikes. – Emakeele Seltsi aastaraamat, 56 (2010), 148–171. <https://doi.org/10.3176/esa56.08>
- P3** Paet, Tiina; Risberg, Lydia 2021. Võõrsõnade tähendussoovitused ja nende esitus üldkeele sõnaraamatus. – Keel ja Kirjandus, 11, 965–984. <https://doi.org/10.54013/kk767a2>
- P4** Paet, Tiina 2022. Võõrsõnade kuju normimise probleeme tänapäeva eesti keeles. – Keel ja Kirjandus, 10, 923–947. <https://doi.org/10.54013/kk778a3>
- P5** Paet, Tiina 2022. Pritskookidest lõhnakuuskedeni. *Vanill* ja *vanilje*. – Keel ja Kirjandus, 5, 443–451. <https://doi.org/10.54013/kk773a4>
- P6** Jürviste, Madis; Paet, Tiina 2023. Prantsuse päritolu võõrsõnade kirjakuju varieerumisest eesti keeles. *Ekläär* ja *ekleer*. – Keel ja Kirjandus, 4, 425–433. <https://doi.org/10.54013/kk784a4>

# 1. SISSEJUHATUS

Rahva keel ja tema ajalugu on omavahel seotud, laenamise kaudu ka nende rahvaste ajaloo, kellega on keeleliselt kokku puutunud (vt ka Hint 1978: 140). Leksika on keele kõige muutlikum osa, sest ühiskonna muutused kajastuvad kõige ehedamalt sõnavara muutumises, teiste keelte mõjud on tavaliselt kõige märgatavamad sõnalaenudes (vt ka EKK: 526).

Siinse leksikoloogialase väitekirja uurimisobjektiks on eesti keele võõrainese (tsitaatsõnade ja võõrsõnade) kasutamise seotud probleemid leksikograafia ja keelekorralduse vaatenurgast. Võõrainesega seoses tekib spetsiifilisi küsimusi, nagu ortograafias rööpkujude teke ja keelereeglitele mittevastavad vormistusviisid (nt tsitaatsõnade puhul); foneetikas mugandhäälduste levik; morfoloogias segunevad muutmispärad; semantikas sõnatähenduste muutumine ja leksikoloogias nn uuslaenud.

1980. aastatel on nenditud, et võõrpäritolu sõnade hulk on eesti keeles viimasel sajal aastal kasvanud ja nende kasutusala laienenud. See tendents on iseloomulik kõigile Euroopa keeltele, osutades kirjakeelte internatsionaliseerumisele, demokratsiseerumisele ja intellektualiseerumisele (vt ka Rätsep 2002 [1983]: 195). 1980. aastatest praegusajani on see protsess jätkunud: tänapäeval on üha keerulisem määratleda sõnu terminite või slängisõnadena, sest piirid registrite ja allkeelte vahel ähmastuvad ja üldkeele sõnavara täieneb hoogsalt argi- ning oskus-sõnavaraga.

Eeskätt toimub sõnavara täienemine liitsõnamoodustuse, tuletuse, aga suuresti ka rahvusvahelise sõnavara laenamise teel. Võõraines on aga sageli lähema tähelepanuta jäetud kui miski võõras, mis justkui eesti keelde ei kuulu, kuigi võõrsõnavara avaldab mõju ka eesti keele ehitusele. Mitmete valdkondadega seotud sõnavara on taandumas ja igapäevaseks saamas „võõrsõnade leksikoni sõnad”, aktiivse sõnavara ümberkujunemine jätkub. (Rätsep 2002 [1981]: 30–31)

Viimastel aastakümnetel on muutunud eesti keelde võõrsõnu vahendavad keeled: inglise keel on tõusnud esikohale, tõrjudes kõrvale saksa ja vene keele. See on kaasa toonud uute võõrsõnade voo, kusjuures paljudel juhtudel on inglise keel mitte lähte-, vaid vahenduskeel. Alates 2000. aastate algusest on muutunud eesti üldkeele leksikaalne koosseis: selle eri osade produktiivsus ja kasutatavus. 1980. aastate algul on Huno Rätsep tõdenud, et võõrtüvesid on eesti kirjakeeles mitu korda rohkem kui omatüvesid ja vanu laentüvesid, ning nende juurdevool jätkub. Praegu näib see olevat kiirenev protsess, mistõttu on uurimisteema aktuaalne.

## 1.1. Väitekirja eesmärgid, uurimisküsimused ja aktuaalsus

Väitekirjal on nii teoreetilised kui ka rakenduslikud eesmärgid. Teoreetiline eesmärk on näidata, mis soodustab võõrsõnade kirjakuju muutumist ja mis seda takistab – ja sellest lähtuvalt luua raamistik võõrainese leksikograafilisele käsitlemisele. Teine eesmärk on praktiline: pakkuda eesti keelekorraldusele uuendatud

põhimõtteid keelde tuleva uue võõrainese käsitlemiseks, eeskätt EKI ühend-sõnastiku ja 2025. aastal ilmuva ÕSi tarvis, lähtudes võõrsõnade senisest muutu-misest ja kasutuspõhisest lähenemisviisist.

Viimastel aastatel on eesti keelekorralduses toimunud pööre kasutuspõhisuse poole, mis omakorda on kaasa toonud vajaduse uuendada ja sõnastada keele-korralduse põhimõtteid, seal hulgas võõrainese kohanemisega seotud aspektidest, nt selgitades piiri aktsepteeritava rööpvormi ja n-õ ortograafiavea vahel. Eesti leksikograafias tegeletakse praegu sellega, kuidas kombineerida deskriptiivset materjali ja ainestikku varasemast preskriptiivsest sõnaraamatust pärit oleva materjaliga (vt ka P3: 965; P4: 942). Seoses digitehnoloogiate kasutuselevõtuga on tekkinud võimalused analüüsida ja kasutada varasemast suuremates kogustes keeleandmeid. Margit Langemets jt (2021) on välja toonud digiajastul sõna-raamatutöös aset leidnud laialdased tehnilised ja leksikograafilised muudatused: nt ühtne sõnastikusüsteem ja andmebaas, andmete linkimine, arenenud korpus-päringusüsteemid, sõnastike ühendamine ja koostamispõhimõtete ühtlustamine, töö infokihtidega, andmete dünaamilisus. Nii eesti kui ka teiste Euroopa keelte korralduses kõneldakse üha enam keele suuremast varieerumisest ning keele-normide nõrgenemisest, standardite laienemisest ja destandardiseerimisest (vt nt Kristiansen 2021: 667–669).

Väitekirja üldeesmärgid on:

- anda ülevaade senistest võõrsõnade kuju normimise põhimõtetest ja pakkuda keelekorraldusele ajakohased printsiibid;
- arutleda oma- ja võõrsõna vahekorra ning tsitaatsõnade hääl-duse ja kuju üle ning anda ülevaade eesti võõrsõnavara laenamise eri aspektidest ja võõrsõnade mугanemisest;
- pakkuda tegeliku keelekasutuse põhjal välja mõõdik edaspidiseks rööpsete kirjakuju-de aktsepteerimise piirmääraks.

Väitekirja teemavaliku ajendeid on mitmeid. Esiteks vajadus keelekorralduspõhi-mõtteid uuendada ja teiseks viimastel aastakümnetel toimunud paradigma-muutused: tehnoloogiliste uuenduste toel on inglise keele ja meedia mõju plahva-tuslikult suurenenud, tekkinud on uued keelekontaktid, mh sisserände mõjul on Eesti rahvastiku koosseis muutunud rahvusvahelisemaks ning keelepoliitikas on kerkinud uued probleemid, nagu näiteks võõrtööjõu keelenõuded jm uute töötamis-platvormidega kaasnevad keeleküsimumused. Muutunud on ka keelekontaktide iseloom ja keelemuutuste kontekst: keelekontaktid toimuvad pigem (sotsiaal)-meedia vahendusel ja inimeste eluviisi juurde kuuluvad tehniliselt vahendatud kommunikatsioon ja pidev juurdepääs meediasisule. (Vt ka Siiner, Brown 2017.) Peamiste uute joontena keelekontaktide juures ongi esile toodud meediastumist ja ingliskeelestumist, mis suurendavad omakorda eesti keelde tulevat võõrsõna-vara ja põhjustavad muutusi varem tulnud sõnade kujus ja tähenduses.

Väitekirja fookuses on järgmised uurimisküsimused:

1. Millised on võõrsõnade eesti keelega kohanemise seaduspärasused ning millest need olenevad?
2. Kui palju võõra päritoluga keeleainesest on sõnaraamatute seisukohalt säilitanud saja aastaga aktuaalsuse (nt kui palju on kasutuselt kadunud sõnu ja kuidas muutunud kirjakuju)?
3. Mis soodustab võõrsõnade kirjakuju muutumist?
4. Mida saab öelda võõrsõnade tähenduse kohta üldkeeles? Kuidas põimida üldkeeles sõnaraamatus deskriptiivseid ja preskriptiivseid infoüksusi?
5. Kas ja mis tingimustel saab pidada üldkeeles sõnaraamatus võrdväärseteks variantideks (sh eri keeltest lähtuvaid) rööpvorme?
6. Kas keelekorralduse põhimõtetes on saja aasta jooksul toimunud muutusi, mis mõjutavad võõrsõnade kirjakuju üle otsustamist?
7. Millised on tsitaatsõnade kirjutamise ja hääldamise tendentsid?

## 1.2. Väitekirja struktuur ja kesksed mõisted

Väitekirja koosneb raamosast ja kuuest publikatsioonist, mis on avaldatud aastatel 2011–2023. Publikatsioonide eesmärkide seas on keelekorralduse sihtide sõnastamine sõnavarakorralduse vallas, kitsamalt võõrsõnavaraga seoses. Raamosa esimese peatüki avaosas on tutvustatud väitekirja eesmärke ja sõnastatud uurimisküsimused, siinses alapeatükis esitan kesksed mõisted ja seejärel kirjeldan kuut publikatsiooni. Raamosa teises, teoreetilises peatükis annan ülevaate kasutus-põhisest teooriast keelekorralduse vaatenurgast. Kolmandas peatükis esitan väitekirja meetodite ülevaate ja andmestiku, tutvustades analüüsi kaasatud peamisi allikaid – sõnaraamatuid ja korpuseid. Raamosa neljas peatükk kirjeldab võõrsõnade tähendusmuutustega seonduvaid küsimusi, peatub keelelise purismi ning võõr- ja omasõna vahekorra käsitlemisel. Viies peatükk annab ülevaate võõrsõnakihtidest eesti keele leksikas, peatudes suuremate päritolukihtide üksikasjalikumal iseloomustusel ja mугanemismehhanismidel. Kuues peatükk on pühendatud kitsamalt leksikograafilistele küsimustele – deskriptiivsuse ja preskriptiivsuse ning üld- ja oskuskeele vahekorrale, samuti nn uuslaenudega seonduvale eesti leksikograafias. Seitsmendas peatükis esitan uurimistöö kokkuvõtavad tulemused ning kaheksandas peatükis on lõppsõna ja edasise uurimistöö perspektiivid.

Eesti keeles tavatsetakse eristada **struktuurivõõruse** põhjal: 1) omasõnu, 2) võõrsõnu, 3) võõrnimesid, 4) tsitaatsõnu ja -väljendeid (vt ka P4: 923; EKK: 547). Selles reas on tegu kahe eri liiki võõrusega. Peamiselt foneetilise, st häälikukuju võõruse alusel eristuvad ühelt poolt omasõnad ja teiselt poolt võõrsõnad koos tsitaatsõnadega. Peamiselt graafilise võõruse alusel on rühmitus teine: oma- ja võõrsõnad kui eesti ortograafias ning tsitaatsõnad kui võõrkeele ortograafias

sõnad. (Päll 2005: 23) Lisaks leidub selliseid sõnu, kus foneetilist (graafilist võõrust) ei esine ning võõrsõnadeks loetakse neid üksnes eksootilise päritolu tõttu: nt *sari* 'India naise riietuse'. Eraldi tuleb märkida keelekasutaja vaadet, mis sageli üldistab kõik võõrapärase võõrsõnaks, nt keelenõu andmise kogemus on näidanud, et mõnd leksikograafias tsitaatsõnana käsitletavat sõna ei tajuta mitte tsitaatsõnana, vaid võõrsõnana (vt ka Targijainen 2022).

**Päritoluvõõruse** põhjal eristatakse: 1) kirjakeele põlissõnavara, 2) laene Eesti murdeist, 3) laene lähisugulaskeeltest, 4) laene kaugsugulaskeeltest, 5) keelkonnaväliseid laene, s.o laenud mujalt kui soome-ugri keeltest. (EKK: 543)

**Võõrsõnade** all mõistetakse eesti keeles mугanemata (häälikuliselt kohanemata) või osaliselt mугanenud laensõnu, mille kirjaipildi struktuuris on vähemalt üks järgmistest võõrjoontest: tähed *f, š, z, ž*; sõnaalguline *b, d, g*; pearõhk järgsilbil; eesti keeles tavatud häälikuühendid; järgsilbi *o*; järgsilbi pikad täishäälikud (EKK: 63). See määratlus on alguse saanud 1964. a ilmunud „Eesti keele grammatikast” (I osa, 1964: 97–101, 113–118). Osalt on laen- ja võõrsõna piir kokkuleppeline. On ka rõhutatud, et võõrsõnad on haritlas- ja kirjakeelsed laenud (vt nt Aavik 1928–1929: 54). Ferdinand Johann Wiedemanni eesti-saksa sõnaraamatus on hulk võõrsõnu tähistatud tärniga kui „uemasse kirjakeelde kuuluvad sõnad, mis on kahtlemata suures osas veel rahva seas tundmatud ja arusaamatud” (Wiedemann 1973: VII). Wiedemann kahtleb, kas sellised sõnad, mis pole veel rahva teadvusse jõudnud, nimelt võõrkeeltest laenatud sõnad, peaksid üldse kuuluma eesti sõnaraamatusse. Samas nendib ta, et eesti keelde on varem võetud võõrsõnu, mis on täiesti kodunenud ja leidnud koha sõnaraamatutes, ning et sõnad, mis esinevad raamatutes, peaks võtma sõnaraamatutesse. Wiedemann leiab, et osa sõnu tuleks paremate sõnadega asendada; „uute sõnade” esitamist sõnaraamatus põhjendab ta sellega, et „nüüd on hakatud üha enam kirjutama teemadest, mille jaoks üldarusaadavas sõnavaras vajalikud sõnad puuduvad” (Wiedemann 1973: VII). Tärniga on Wiedemannil tähistatud sellised sõnad nagu *orangutang, organismus, organist*.

Võõrsõnade kirjaipilt on eesti keeles häälduspärane, st et need kirjutatakse lähtekeele kohta käivate lihtsustatud hääldusreeglite alusel. Termin *võõrsõna* on eesti keeles kasutusele tulnud ilmselt 1920ndatel aastatel, enne seda kasutati termineid nagu *võõrakeelene sõna* ja *võõras sõna* (vt nt Hurt 2012 [1886]).

Piir laen- ja võõrsõna vahel on hägus ning subjektiivne nagu ka piir võõr- ja tsitaatsõna vahel, terminit *võõrsõna* käsitavad eri väljaanded ja autorid mõnevõrra erinevalt. „Võõrsõnade leksikoni” viimast trükiversiooni VSLi 2012 ja „Eesti etümoloogiasõnaraamatut” (ETY) koostati Eesti Keele Instituudis (EKI) suuresti samaaegselt, nii on sõnad nende vahel n-õ jagunenud. Kuivõrd ETY sisaldab oma- ja laentüvesid (ent mitte võõrsõnu) ja märksõnastiku koostamisel lähtuti nii esinemusest Wiedemanni eesti-saksa sõnaraamatus (kõrvale jäid tärniga sõnad) kui ka sõna kirjakujust, sai VSList välja arvata seal varem esinenud vanemaid laensõnu (nt *kuningas, kunst, masin, paber, papp, park, piht, pihtima*,

*pipar, pirn, plaat, post, vaas, tort*)<sup>1</sup>. Uurijad tunnistavad, et võõrpäritolu sõnade liigitamine on problemaatiline (vt nt Raiet 1966; Soosaar 2020). Paljudes keeltes laen- ja võõrsõnu ei eristatagi ja räägitakse üksnes laensõnadest. Ka määratlus *võõrsõnade leksikon* on tinglik, hõlmates ka laen- ja tsitaatsõnu (P1).

**Tsitaatsõna** on üldjuhul võõrkeelest muutmata kujul üle võetud sõna, mille kirjaviis ei lange kokku eesti kirjaviisiga (seega hääldub teisiti, kui kirjutatakse, nt prantsuse *femme fatale* [f'amm fat'all]). Sageli sisaldab tsitaatsõna üht või mitut võõrtähte (*c, č, q, w, x* või *y*), nt *ylang-ylang* (vrd mugand *ilang-ilang*), ja tuleb reegli järgi eristada tekstist muu kirjatüübiga, käänata ülakomaga ja hääldada ligilähedaselt originaalkeelele. Vrd nt *charleston* (ingl) ja *tša(a)rlston, racket* (ingl) ja *räkit*. Traditsiooniliselt on tsitaatkeelendena käsitletud siiski ka mõningaid kiriapildilt ja häälduselt kokkulangevaid sõnu, nt ladina keelendeid (*ab intra, alias, pro forma*); hispaania ja itaalia kulinaaria-, muusika- jm termineid (*tapas; al dente, allegretto, alter ego*). Samuti võib tsitaatkeelendeks pidada ja vastavalt vormistada teise kultuuritraditsiooni kuuluvate nähtuste nimetusi, selleks et rõhutada koloriiti, nt vene *samizdat*, jaapani *kabuki*. (Eesti keele õige- kirja põhireeglid (ilmumas): Tiina Paeti koostatud osa.)

**Muganemise** all mõistetakse teistest keeltest keelendite ülevõtmisel nende oma keelde sobitamist: häälik- ja kirjakuju andmist ja pearõhu, silbivälte ning morfoloogilise tüübi määramist.

**Leksikaalse laenamise** all mõistetakse siinses väitekirjas peamiselt sõnatüvede ülevõtmist teisest keelest. Laenata võidakse ka muid keeleelemente: häälikuid (nt *f* ja *š*), liiteid (nt ladina *-arium, -erium, -oorium; -eeri-*, kreeka *düs-, -bioos*), tarindeid või konstruktsioone (nt saksa *saab lõpetatud*) ning tähendusi. Siinne väitekiri tegeleb peamiselt sõnade ja tähendustega.

**Lähtekeele** (ka *doonorkeel, laenuandja keel*) all mõistetakse kaugeimat kindlakstehtavat etümoloogilist allikat, **vahenduskeelena** (ka *vahendajakeel*) mõistetakse keelt, mille kaudu laen on tulnud. (P1)

Mõistega **uuslaen** tähistatakse siinses väitekirjas uuemal ajal eesti keelde tulnud laene. See on uuesti<sup>2</sup> kasutusele võetud kui neutraalsem termin varasemate hinnanguliste *toor-, pseudo-, liba- ja moelaenu* asemele. Enamik uutest eesti keelde tulevatest tüvedest on eri rahvaste toidusõnad, järgnevad kultuuri, rõivastuse, elukorralduse jms seotud sõnad (EKI teatmik: ptk „Uued laentüved”)

Terminil **kirjakeel** on mitu määratlust. Laiemalt mõistetakse *kirjakeelt* kui *ühiskeelt* (ka *ühiskirjakeel*) vastandatuna murretele, kui ühtset üldrahvalikult kasutatavat keelt, keele tuumosa, mis käibib suhtluses, kirjanduses, ajakirjanduses ja mujal (vt ka EKI teatmik: ptk „Mis on kirjakeel”). Väitekiri käsitab *kirjakeelt* kui ühtset, korrastatud, kirjas ja kõnes kasutatavat keelekuju (vastandatuna

---

<sup>1</sup> Nende sõnade varasemates võõrsõnade leksikonides kajastamise põhjus oli etümoloogia näitamise soov, ent kuivõrd need sõnad võeti ETYsse, siis sai need võõrsõnade leksikonist välja jätta. Üks VSLi märksõnavaliku kriteeriume ongi esinemus ETYs. Vanemaid laensõnu on siiski sisse jäetud VSLi süstemaatilise huvides, nt sarja või süsteemi terviklikkuse huvides märksõnad *rubla, arssin*.

<sup>2</sup> *Uuslaenu* mõistet on kasutanud Elmar Elisto juba 1948. aastal (Elisto 1984: 132).

normimata keelele, nt argikeelele) (vt ka EKK: ptk „Sissejuhatus”). EKI praeguse käsitluse kohaselt seatakse norminguid kitsalt ametlikus registris kasutatavale kirjakeelele, ja peamiselt ortograafia ning morfoloogia tasandil.

Mõistet **üldkeel** kasutan enamasti siis, kui on vaja eristada ja vastandada oskuskeelt ja muud keele üldtarvitavat osa. Vastandatuna oskuskeelele, mille mõistmiseks võidakse vajada vastava eriala tundmist, olen käsitlanud mõistet *üldkeel* kui kõnes ja kirjas üldiselt kasutatavat ning mõistetavat keelt. Mõistet *ühiskeel* kasutatakse enamasti siis, kui on vaja eristada piirkondlikke või sotsiaalseid keelekujusid (murdeid või slängi) ja üldkasutatavat keelekuju. Laiemas mõttes on nii *üldkeel* kui ka *ühiskeel kirjakeele* sünonüümid.

**Oskuskeel** on erialase suhtlemise, st mingi eriala või valdkonna keel, mis kasutab muu hulgas suurt osa üldkeele sõnavarast. Oskuskeeles kasutatakse termineid täpsemas ja kindlamas tähenduses kui üldkeeles. Üld- ja oskuskeele piir on hajuv: hulk üldtarvitatavaid oskussõnu kuulub kirjakeelde kui ühiskeelde.

**Norm ja norming** on keelekorralduse kesksed mõisted. Eesti keeles on neid käsitatud mõnevõrra erinevalt: üldiselt on varem keelekorralduses nimetatud *norminguks* keelenormi fikseeringut õigekeelsusallikates (vt ka Erelt 2002: 35). Kuna aga keeleseadus (RT I, 18.03.2011, 1) sisaldab terminit *norm*, on ka ÕS-i kaanel *normingu* asemel *norm*. Normiks on seejuures Tiitu Erelti, Peeter Pälli jt keelekorraldajate käsitlusis peetud midagi, mis on keeles endas objektiivselt olemas (Erelt 2002: 35; Päll: 2019). Krista Kerge järgi on norm miski, mis kujuneb ise ajas, erinevalt normingust, mis kehtestatakse: „Ometi ei tähenda see, et meil sõnavaranormi ei oleks; ajas kujunev norm on lihtsalt midagi muud kui norming, ja just norm on see, mis aitab meil üksteist mõista.” (Kerge 2012a: 85). Tegelikult keelekasutuses ei tee enamik inimesi *normil* ja *normingul* enamasti vahet ja seetõttu olen publikatsioonides kasutanud neid termineid kohati sünonüümidena, harjumuse tõttu on ülekaalus siiski *norming*.

Keerukas ja mitmeti tõlgendatav on ka *normi(ngu)* ja *soovituse* suhe, sest sageli nimetatakse ÕS-is leiduvaid juhiseid *soovitusteks*. ÕS-i kasutusjuhistes seda eraldi selgitatud ei ole. EKI ühendsõnastiku eessõnas on öeldud, et norminguid käsitleb Emakeele Seltsi keeleteoimkond, soovitusi aga sõnastiku koostajad; samuti, et soovitude mittejärgimist ei tohiks kooliõpetuses, keeleteoimetamisel vm veaks lugeda. Kui *normil* on üldkeeles ka laiem tähendus 'määr; ettekirjutus' (ÕS 2018), siis *norming* ongi kasutusel fikseeritud keelenormi tähenduses, nõnda kirjeldab *normingu* tähendust ka EKI ühendsõnastik (ÜS, vaadatud 22.11.2022).

Terminit **keelearendus** (inglisekeelse vastega *language development*) on viimasel ajal hakatud kasutama keelekorralduse sünonüümina, rõhutamaks teaduspõhist kaasaaitamist keele loomulikule arengule.

**Leksikograafilise vaate** all mõistetakse võõrsõnade ja tsitaatsõnade käsitlemist sõnaraamatutes.

**Keelekorraldusliku vaate** all mõistetakse võõrsõnade normimisega kaasnevat küsimusi ja probleeme. Võõrsõnade kuju sõltuvust lähte- ja vahenduskeelest on oma väitekirjas uurinud Erich Raiet (1966), inglise päritolu sõnade kohane-mist Aino Jõgi (1971, 2014), vene laene Rogier Blokland (2005), vene laene sõnavaras ja morfosüntaksis Blokland ja Petar Kehayov (2010), vene laene

Lõuna-Eesti murretes Mari Must (1954), läti laene Lembit Vaba (1997, 2015). Eesti keele kultuursõnavara arengut on doktoriväitekirjas käsitlenud Sven-Erik Soosaar (2017). Eeskujuna võiks esile tõsta Erich Raietit (1966), kelle lähtekohad ja uurimisajend olid samuti keelekorralduslikud ning leksikograafilised. Raieti uurimistulemused vahenduskeelte valdava mõju kohta võõrsõnade kirjakuude fikseerumisele eesti keeles on tänapäevalgi aktuaalsed, kahjuks pole neid vahepealses keelekorralduspraktikas piisavalt arvesse võetud ning vahenduskeeltemõjulisi rööpvorme on pigem tõrjutud.

### 1.3. Väitekirja publikatsioonide ülevaade

Väitekirja esimeses publikatsioonis „Võõrsõnade kuju fikseerumise põhijooni eesti keeles 1918–2018” (P1) olen andnud võõrsõnade leksikograafilise esituse lühiülevaate alates EKÕSist 1918. Artikkel tõukus EKÕSi 1918 kommenteeritud veebiversiooni ÕS 1918 koostamisest ja langeb selle tööga samasse aega. Nimeetatud veebiväljaanne omakorda sündis ÕSi ja Eesti Vabariigi 100 aasta sünnipäeva tähistamisest. Analüüs põhineb 1918. aastal ilmunud „Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamatus” ja „Eesti õigekeelsussõnaraamatus ÕS 2018” esitatud võõrsõnade kuju võrdlusel, hõlmates EKÕSi 1918 sõnad, mille häälikkuju on muutunud, mis on asendunud uue tüvega või kasutuselt kadunud. Artikli eesmärke on olnud selgitada, mis on mõjutanud võõrsõnade adapteerimist eesti keelde. Peamiselt on vaatluse all sõnavormide häälikkuju pikenedamine või lühenemine, lähte- või vahenduskeele elementide kadumine (nt *ismus*-lõpu lühenemine ja *us*-lõpu kadu), järgsilbi vokaali lühenemine, *i* ja *ü* vaheldumine (kreeka algupära sõnades), verbi- ja adjektiiviliidete muutused; samuti vaadeldakse mõningaid nihkeid semantikas ning arutletakse tarvitusest kadunud tüvede üle. Suurema osa eesti kirja- keele sõnade kirjakuju on fikseerunud tänapäevaseks 1925. aastaks, mil ilmus „Eesti õigekeelsuse-sõnaraamatu” I köide.

Teine publikatsioon „Tsitatsõna hääldusest eesti keeles ja selle esitusest sõnastikes” (P2) oli tingitud praktilisest vajadusest uurida tsitatsõnade hääldust ja uuendada põhimõtteid selle esituseks „Võõrsõnade leksikonis”, kuivõrd samal ajal täiendasin ja toimetasin VSLi 8. trükki. Publikatsioonis olen andnud ülevaate tänapäeva eesti keele tsitatsõnade häälduse tendentsidest, keskendudes küsimusele, kas sõnastikes märgitud häälduskuju ja keelekasutajate tegelik hääldus langevad kokku, st kas keelekasutajad järgivad sõnastikesse märgitud häälduskuju. Publikatsioon kirjeldab uurimistööd, milles viisin läbi häälduskatsed „Võõrsõnade leksikoni” 7. trükist (VSL 2006), „Eesti keele seletavast sõnaraamatus” (EKSS), „Eesti õigekeelsussõnaraamatus ÕS 2006” (ÕS 2006) ja „Võõrsõnade leksikoni” (VSL 2012) 8. trüki käsikirjast välja valitud 63 märksõnaga (neist 52 on tsitatsõnad ja -väljendid), selgitamaks, kuidas katsealused tsitatsõnu hääldavad. Valikusse kaasasin sõnad, mille hääldus on eri allikates isemoodi märgitud, ei vasta lähtekeelsele hääldusele, või on tekitanud muid küsimusi. P2 on

leksikograafilise kallakuga ja sellele uurimusele toetub tsitaatsõnade hääldusfailide lisamine VSLi veebiversiooni (2016). Samad failid on integreeritud ka EKI ühendsõnastikku.

Kolmanda publikatsiooni „Võõrsõnade tähendussoovitused ja nende esitus üldkeele sõnaraamatus” (P3) kirjutasin koos Lydia Risbergiga. Minu jaoks oli artikli kirjutamisel üks esmaseid ajendeid Tartu Ülikooli keelekorralduse loengu käigus üliõpilastega ÕSi analüüsimisel esile tulnud asjaolu, kuivõrd ebakohased on tähendussoovitused, ja vajadus need läbi töötada. Mahult jaguneb artikkel mõlema autori vahel võrdselt. Tööde jaotus kaasautoriga oli järgmine: koos kirjutasime kõik peatükid, välja arvatud analüüsi osa, milles mina analüüsisin järgmisi sõnu: *adresseerima, anekdootlik, akord, angažeerima, aplikatsioon, avarii, dehüdratsioon, dekaad, demokraatia, disain, disainer, divisjon, dramaturg, dramaturgia, eepiline, ekipaaž, episood, eutaneerima, fond, indikatiivne, indikatsioon, inditseerima, infusioon, kanaliseerima, karavan, klassik, konditsioneer, konfessioon, korrektuur, konstruktiivne, kontinent, kontrollsüsteem, kupüür, kultus, likvideerima, lüürika, manees/maneež, manipuleerima, markeerima, massiivne, paneel, passioon.*

Üks P3 eesmärgi oli välja töötada võõrsõnade tähendussoovituste sõnastusmall, mida esitada EKI ühendsõnastikus ÕSi selgituste rubriigis. Seega on tegu leksikograafilise uurimusega, mille tulemuseks on võõrsõnade tähenduste kohta käivad ajakohased soovitused ja käsitlus ning põhimõtted keelekorraldusele. Soovituste väljatöötamisel oleme lähtunud tegelikust keelekasutusest (eesti keele ühendkorpuse põhjal), toetudes kasutusjuhisele teooriale.

Neljas publikatsioon „Võõrsõnade kuju normimise probleeme tänapäeva eesti keeles” (P4) käsitleb võõrsõnade kirjakuju ja selle normimisega seonduvaid leksikograafilisi ja keelekorralduslikke küsimusi, nagu see, kust jookseb piir üldkeele sõnaraamatus aktsepteeritava rööpvormi, st põhjendatud keelemuutuse ilmingu (mille peaks fikseerima sõnaraamatus), ja n-õ õigekirjavae vahel (ning kas ja mis juhul peaks üldkeele sõnaraamat neidki esitama). Tulemuseks on lähtekohad võõrsõnade kuju normimiseks ja üldkeele sõnaraamatus esitamiseks.

Viies publikatsioon „Pritskookidest lõhnakuuskedeni. *Vanill* ja *vanilje*” (P5) on võtnud vaatluse alla ühe sõna kaks kirjakuju – *vanill* ja *vanilje*. Uurimuses vaatlesin normingu kujunemist ja seost tegeliku keelekasutusega alates kummagi sõna esmaesinemistest ajakirjanduses, vaagisin nende kasutust üld- ja oskuskeeles ning etümoloogiat. *Vanilli* ja *vanilje* juhtum on üks ilmekaid näiteid, et ka pea saja aasta vältel sõnaraamatutes antud suunised ei ole rööpkujusid tegelikust keelekasutusest kaotanud ega varieerumist vähendanud, vaid vastupidi: keelekorralduses mittesoovitav variant võib olla tegelikust keelekasutusest hoopis sagedasem. Tegemist on seega nii leksikoloogiasse kui ka keelekorraldusse puutuva publikatsiooniga.

Kuuenda publikatsiooni „Prantsuse päritolu võõrsõnade kirjakuju varieerumisest eesti keeles. *Ekläär* ja *ekleer*” (P6) kirjutasin koos Madis Jürvistega ja see jätkab normingu kujunemise vaatlust, uurides ühe prantsuse laenu (*éclair*) kirjakuju sõltuvust vahenduskeele kujust ja lähtekeele hääldusest. Mahult jaguneb artikkel mõlema autori vahel võrdselt. Uurimuse detailsemaid eesmärgi oli

vaadelda *ai*-ühendit sisaldavate prantsuse sõnade fikseerumist eesti keeles. Tööde jaotus teise autoriga oli järgmine: mina kirjutasin sissejuhatava jaotise ning leksikograafilise ja keelekorraldusliku vaate osa, koos kirjutasime ajaloolise ülevaate häälduse ja kirja pildi kujunemisest ning kokkuvõtte. Madis Jürviste kirjutas artikli ülejäänud osa. Publikatsiooni rõhuasetus on keelekorraldusel ja ajaloolisel leksikoloogial.

## 2. KASUTUSPÕHINE TEOORIA JA EESTI KEELEKORRALDUS

Nii keeleteaduses kui ka -korralduses on nüüdisajal valdavaks saanud kasutus- põhine lähenemisviis, mille peamine uurimisobjekt on tegelik keelekasutus (vt nt Barlow, Kemmer 2000; Bybee 2010) ja mis toetub kontrollitavatele kasutus- andmetele (vt ka Klavan 2018: 697–712). Kasutuspõhise teooria (*usage-based theory*) nimetuse tõi lingvistikasse Ronald W. Langacker 1987. aastal, tegeledes kognitiivse grammatikaga (Langacker 1987), ent arutelu tegelikust keele- kasutusest lähtumise üle, sh selle üle, kui palju peaks arvestama konkreetse paiga keeletarvitust, pärineb juba vähemalt piibli tõlkimise ajast (vt ka Ross 2019: 62).

Eesti keelekorraldust puudutavad uuema aja uurimused põhinevadki suures osas tegeliku keelekasutuse andmetel, näiteks on sellest suunast lähtunud viimas- tel aastatel mitmed uurimused: Siiman 2019; L. Raadik 2020; Risberg, Lange- mets 2021; Risberg 2021, 2022; samuti siinsed publikatsioonid P3, P4, P5, P6.

Kasutuspõhise lähenemise kontekstis peegeldab keel inimkogemuse kate- goriseerimise ja mõistestamise seaduspärasusi. Keel toimib inimesele omaste kognitiivpsühholoogiliste töötlusmehhanismide ja erisuguste loomuliku suhtluse situatsioonide kaudu. (Tomasello 2008: 85) Kasutuspõhisust peetakse univer- saalseks lähenemiseks, sest ehkki keeled on erinevad, kujunevad ja muutuvad nad samade üldiste põhimõtete järgi (Bybee 2010: 1).

Selle teoreetilise lähenemise keskseid seisukohti on, et keele struktuur sünnib keelekasutuses, seda nii üksikõnade tasandil, mille kommunikatiivne funktsioon kujuneb kasutuse käigus, kui ka grammatika puhul, mille struktuur kujuneb suuremate üksuste kasutamise mallide põhjal (Bybee 2010). Seega: keele- muutused toimuvad just tänu keele kasutamisele, ja keelemuutusi omakorda uuri- takse kasutuse põhjal (kasutuspõhise keelekäsitluse kohta vt ka Langacker 1987; Barlow, Kemmer 2000; Diessel 2017).

Võib öelda, et katset kirjeldada tegelikku kasutust on näha juba esimestes eesti keeleõpetustes, alates niinimetatud misjonilingvistidest (Viht, Habicht 2022). Heinrich Stahl on oma käsiraamatus „Sissejuhatuses eesti keelde” (1637) „jälginud tähelepanelikult talupoegade kõnet”, märganud murdeerinevusi ja aktsepteerinud neid ning esitanud ainult need sõnad, mida on kasutuses tähele pannud. Samuti arvestab Johannes Gutsloff oma grammatikas tegelikku keelekasutust („nii räägi- takse”, „olen kuulnud”) (Habicht, Viht 2022), ent püüab keelt ka suunata. Johann Hornungi arvates tuleks eesti keelt õppida mitte senistest kirikuraamatutest, vaid eestlastelt endilt. Esimese piiblitõlke peatoimetaja Anton Thor Helle ideaaliks on võimalikult rahvakeelepärane piiblikeel, ka palus ta oma keeleõpetusele luge- jatelt parandusi ja täiendusi. Tegelikku keelekasutust on varasemat eesti kirja- keelt käsitledes/kirjeldades nimetatud ka rahvakeelsuseks (rahvakeelsuse kohta vt lähemalt Plado 2022).

Tuleb muidugi tähele panna, et 17.–18. sajandi keelekirjelduste eesmärk oli eeskätt keele õpetamine, mitte korraldamine. Kiriku jaoks loodud kirjakeel erines arusaadavalt üsna tugevalt talupoegade keelest, nende kahe keele suhte kohta on

keelearendajad väljendanud eri aegadel vastandlikke seisukohti: kuivõrd peaks arvestama keele varieerumist, ebareeglipärasust ja kohalikke eripärasid ning kuivõrd ratsionaalsust, universaalsust ja reeglipära. (Ross 2019: 62)

Teadlased ja kirjanikud on keelekorralduse suhtes kriitilised olnud muuhulgas just tegeliku keelekasutuse vähese arvestamise tõttu, juhtides juba pikemat aega tähelepanu tegeliku kasutuse arvestamise suuremale vajadusele (vt nt Kull 1966; Rätsep 1978; E. Soosaar 1984; Kaplinski 2012).

Tegelikku keelekasutust on eesti keelekorralduses siiski alati võimaluste piires jälgitud. Korpuste kavandamise ja loomisega on Eestis tegeletud juba 1990. aastate algusest (vt ptk 3.3). Enne keelekorpuste laialdasemat kasutuselevõttu eesti leksikograafias 2010. aasta paiku<sup>3</sup> (korpuste ajaloo kohta vt Kilgarriff, Grefenstette 2003) saadi andmeid Google'i otsingumootori abil tehtavate võrgu-uuringute teel (alates 1990. aastate lõpust) ning veel varem töötati ilu- ja ajakirjanduse põhjal koostatud sedelkartoteekidega. ÕSi soovitude vormimisel on üheks allikaks olnud ka EKI keelenõuandmebaas (vt ptk 3.2).

Võib üldistavalt öelda, et kui varem nägi keelekorraldus kasutuse põhjal varieerumisi, mida tuleks püüda ära hoida, siis viimase aja keelekorralduses nähakse varieerumisi, mis väärivad uurimist ja arvestamist normingute seadmisel. See tähendab, et keelekorraldus liigub praegu kasutusühise lähenemise poole: alates 2000. aastatest on keelekorralduses hakatud arvestama senisest enam tegelikku keelekasutust (eeskätt korpuste toel) ja alates 2020. aastatest on muutunud kasutusühise andmete tõlgendamise põhimõtted (vt ka EKI teatmik: ptk „Keelekorralduse teisenemine”). Seega: muutunud ei ole mitte niivõrd tegeliku keelekasutuse uurimine ja jälgimine, vaid pigem andmete tõlgendamine ja keelekorralduslikud põhimõtted. Kui varem nähti varieerumises ohtu keelele ja vastav vorm võeti ÕSi kui ebasoovitav, nt vorm *dublikaat*, et see märgendada norminguvastaseks (ÕS 1999, ÕS 2018), siis praegusajal uuritakse varieerumise põhjuseid ja tegelikku kasutust, et mõista, kas norming on aja- ja asjakohane. Tegelikult on ka varem sageli arvestatud keelekasutuses levinud vorme normingu laiendamisel, näiteks Emakeele Seltsi keeleteoimkonna otsuste tegemisele on sageli eelnenud kasutusuuringud juba viimasel 20 aastal (Siiman 2023; Erelt 2020: 404), nt on muu hulgas muutmisotsuseid morfoloogia ja semantika vallas põhjendatud tegeliku keelekasutusega (vt ka Plado 2022: 1075). Üldiselt on eri põhjalikkusastme ja meetodikaga kasutusuuringud eelnenud kõikidele alates 1979. aastast vastu võetud otsustele, näiteks on viidatud võrgu-uuringutele (täpsemalt neti.ee-le) Emakeele Seltsi keeleteoimkonna otsuses väliskohanimedele kohta ÕSis 2013 (vt ESKT 2013).

Korpuste laialdasema kasutuselevõtu eelsel ajal tugineti internetipäringutele, peamiselt Google'i otsingutele, mille suurimaks miinuseks on aga eri aegadest pärit materjali heterogeensus: Külli Habicht ja Annika Viht (2022) on osutanud, et vanade tekstide üha laialdasem digiteerimine toob kaasa vananenud keelendite sattumise Google'i päringuvastuste hulka, mis mõjutab uuritavate keelendite

---

<sup>3</sup> Mõnevõrra on korpusi siiski kasutatud juba varem, nt EKIs seletava sõnaraamatu koostamisel, vt EKSS 2009: „Saateks”, kus mainitakse elektrooniliste tekstikogude kasutamist.

sagedusjaotust. Probleemiks on ka Google'i vastustes sisalduv sõnaraamatute materjal, mis samuti ei ole tegeliku sünkroonse kasutuse uurimise seisukohalt asjakohane (vt ka Kilgarriff 2007). Seetõttu kasutataksegi tänapäeval tegeliku keelekasutuse uurimiseks peamiselt suuri (veebi)korpuseid, kuhu kaasatud tekstid on žanrilise ja temaatilise esindatuse poolest mitmekesisemad ning mis on kontrollitud (vt Koppel, Kallas 2022). Nii leksikograafide kui ka lingvistide tööd suuremahuliste tekstikorpustega hõlbustavad mitmekesiste võimalustega päringusüsteemid, millest Eestis on enim kasutust leidnud Sketch Engine (Kilgarriff jt 2004; Kilgarriff jt 2014), nt ka siinse väitekirja kvantitatiivses sõnastikuanalüüsis (P4, P5).

Kristiina Ross ja Liisi Piits (2019: 697) on praegust rõhuasetust kvantitatiivsete suhete kindlakstegemisele näinud kriitiliselt: „Üritatakse üle lugeda, kui palju mingit nähtust keeles esineb, st milline on selle esinemissagedus keele pähe uuritavas tekstis, ja mõõta kõike, mida vähegi mõõta annab.”

Kokkuvõtteks võib öelda, et tegelikku keelekasutust on eesti keelekorralduses alati jälgitud ja muutunud on eeskätt see, kuidas andmeid tõlgendatakse ning mil määral arvestatakse otsuste tegemisel. Alates 2000. aastatest on keelekorralduses senisest enam hakatud arvestama tegelikku keelekasutust peamiselt korpuste põhjal ja praegu on kasutuspõhine lähenemine muutunud valdavaks. Eesti uuemad keelekorralduse teemalised uurimused põhinevad peamiselt tegeliku keelekasutuse andmetel, kaasa arvatud siinse väitekirja publikatsioonid.

### 3. VÄITEKIRJA MEETOD JA ANDMESTIK

Peatükk kirjeldab väitekirja põhimeetodit (ptk 3.1), uurimismaterjali andmeallikaid ning uurimis- ja leksikograafiliste tööde käiku (ptk 3.2) ja publikatsioonides kasutatud materjali (ptk 3.3). Väitekirjas olen rakendanud kombineeritult nii kvalitatiivset kui ka kvantitatiivset sõnastikuanalüüsi, mida laiendan korpuspõhise keeleuurimisega. Kasutuspõhine teooria võimaldab analüüsida leksikaalseid muutusi nii sünkroonias kui ka diakroonias, nt hinnata rööpvormide esinemust ning vahetada tegelikust keelekasutusest, seostada kirjajutajate varieerumist eri kasutuskontekstidega. Kasutuspõhist teooriat olen rakendanud korpusuuringu artiklites P3, P4, P5 ja P6.

#### 3.1. Keelekasutuse korpuspõhine uurimine ühendkorpuse abil

Tegeliku keelekasutuse uurimise üks meetodeid on korpusuuring. Korpus on põhimõistena pärit 1950. aastate strukturaallingvistikast, kus see tähistas (nagu praegu) tekstide kogu, mille põhjal võis tuletada selle keele grammatika. Suurte süsteemsete korpusloomingute loomine algas 1960. aastatel (Francis, Kucera 1964; vt ka Õim 1991). Esimene eesti keele korpus loodi Tartu Ülikoolis 1990. aastatel ja see sisaldab tekstikatkeid ühe miljoni tekstisõna mahus (Eesti kirjakeele korpus 1890–1990; vt ka Hennoste, Muischnek 2000).

Mahult suurim tänapäeva eesti keele digitekstide kogu on eesti keele ühendkorpuse sari (Koppel, Kallas 2022), mis on kasutatav alates 2013. aastast ning mis sisaldab väitekirja kirjutamise ajal nelja versiooni: ÜK 2013, ÜK 2017, ÜK 2019 ja ÜK 2021. Järgmine versioon ilmub 2023. aasta jooksul. Eesti keele ühendkorpus sisaldab 2,9 miljardit sõnet, koondades tekste 1990ndatest kuni tänapäevani, sh kirja- ja kõnekeelt, kirjandus- ja teaduskeelt, üld- ja oskuskeelt (Koppel, Kallas 2022: 209). Kokku sisaldab seni uusim, ÜK 2021 ühteist allkorpust, sh eesti keele veebikorpused 2013, 2017, 2019, 2021; uudisvood 2014–2021, ilukirjanduse allkorpus, teaduskeele allkorpus, eestikeelse Vikipeedia allkorpus. See on tegeliku keelekasutuse uurimiseks seni suurim ja mitmekülgsem allikas.

Kuna Eesti leksikograafia keskmiselt on tänapäeval korpuspõhine sõnastike koostamine (vt nt Kallas jt 2015; Langemets jt 2018; Langemets jt 2021), on leksikograafide ja keelekorraldajate tööriistadeks suuremahulised elektroonilised tekstikorpused ja korpuspäringusüsteemid, nt Sketch Engine (vt Kilgarriff jt 2004; Kilgarriff jt 2014), mis võimaldavad arvandmetele toetudes mitmekülgset analüüsida sõnakasutust, sh kasutuskontekste ja tähendusi, eri kirjajutajate esinemust, sõnade kasutussagedust jpm. Tänu mahukatele tekstikorpustele ja järjest võimekamatele korpuspäringusüsteemidele on Euroopas, sh Eesti leksikograafias, viimase kümnendi jooksul hakatud sõnastike eri infokihte (või terveid sõnastikke endid) poolautomaatselt koostama. Eestis on korpuspõhjal poolautomaatselt

koostatud näiteks naabersõnade (Kallas jt 2015) ja sünonüümide infokiht (Tavast jt 2020) EKI ühend sõnastikus (sõnastike (pool)automaatse koostamise kohta vt lähemalt Koppel 2020).

Korpusuuringutes tehakse järeldusi kasutusandmete põhjal (vt ka Diessel 2017; Klavan 2018: 697; P3: 970). Korpuspõhiste keelekorraldusotsuste peamine eelis on see, et normingud hoitakse kooskõlas tegeliku keelekasutusega. Seisukoht, et standardkeele normingud ja tegelik keelekasutus ei peaks märkimisväärselt lahknema, on keelekorralduses vaikimisi kehtinud (vt ka Päll 2019: 111), ja 1980. aastatest alates on uued normingud varasemast enam lähtunud kasutuspõhisusest. 1980. aastatel on sõnastatud ka põhimõtte, et varasemaid norminguid ei tunnistata kehtetuks (Kerge 2012b: 81). 2011. aastast pärinev ESi keeletoimkonna märgukiri Riiklikule Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskusele (28.2.2011) ütleb näiteks, et veaks ei saa lugeda ÕSides ja VSLides „varem aktsepteeritud või praegu mitmeti lubatud sõnakujusid (nt *mehhaaniline* ja *mehaaniline*, *pension* ja *pensjon*, *imago* ja *imidž*, *sõu* ja *show*, *plüüs* ja *plüüš*, *manees* ja *maneež*)” (Kerge 2022: 196). Alati ei ole neid põhimõtteid siiski järgitud (vt ka P4: 935). Üldjoontes räägib korpusandmetel põhineva keelekorralduse kasuks tegeliku keelekasutuse arvestamine, kuna see vähendab vastuolu keelekasutaja keeletunnetuse ja normingute vahel (vt ka Lindström 2021a, 2022a).

**Korpuspõhise keeleuurimise spetsiifikaat.** Kuna ühendkorpus sisaldab andmeid blogidest jms allikatest, kus kasutatakse palju argikeelt ja suhtutakse vabamalt sõnade kirjapanekusse, tuleb seda korpusandmete tõlgendamisel arvesse võtta, eriti kui eesmärk on uurida kirjakujuvate varieerumist. Näiteks on mõnevõrra keeruline uurida tsitaatsõnade, nt *late* (soovitus *late pro coffee latte*), *charter* jpt, esinemist ja nende vormistust tegelikus keelekasutuses, sest keeletuvastus ei tööta, lemmatiseerimine on vale (vt ka Koppel 2020: 58). Samuti puudub korpus tsitaatsõnade eristus kaldkirjas. Tähtsust analüüsimisel tuleb korpuspäringust käsitsi eemaldada n-õ valetähtendused, näiteks kui sõna võib esineda ka pärisnimena (nt *maneež* ja *Maneeži* [tänav]), või on tegu homonüümse sõnaga, nt sõna *triller* kasutuse uurimisel põnevusfilmi tähenduses tuleb esile ka muid tähendusi ('mediaator', 'heli vaheldumine' jm). Kirjakujuvate *vanill* ja *vanilje* vahekorra selgitamisel tegelikus keelekasutuses ÜK 2021 (P5 viidetes viga: 2019) põhjal Sketch Engine'i korpuspäringusüsteemiga tekitas probleeme näiteks see, et oskuskeele valdkonnad on eri mahus esindatud. Nimelt esildus korpus rohkelt toiduretseptide ja muid elustiiliga seotud tekste, mis sisaldavad maitse- ja aroominüansside kirjeldusi. Seevastu bioloogiatekste taimeliigi kirjeldustega leidis vähe. Näiteks esineb ÜKs 2021 sõna *vanillitaim* 12 ja *vaniljetaim* 3 korda, mis on liiga vähe, et kirjeldada bioloogia valdkonna kasutatava (P5). Seetõttu on keeruline teha järeldusi kirjakujuvate esinemise kohta eriliigilistes tekstides ja eri kasutusvaldkonnas.

Korpusetele toetuva normimise vastu on ka ajakirjanduses sõna võetud, muu hulgas väitega, et andmestik ei esinda eesti keele kasutust piisavalt ühtlaselt ajaliselt ega žanriliselt, vaid sisaldab põhiliselt viimase kümnendi veebitekste, sh masintõlkelisi tekste (Vider 2022). Siiski tuleb silmas pidada, et korpuspõhine leksikograafiasuund ei tunnista üldjuhul olematuks sõnaraamatutes leiduvat varasemat infot, vaid korpusete põhjal lisatakse peamiselt uut infot.

Habicht jt (2021: 773) on näinud vajadust tegeliku keelekasutuse laialdasema uurimise järele, „et tugevdada soovitude teaduslikku alust ja süsteemsust ning tihendada teoreetikute ja praktikute koostööd”, samuti vajadust teadusliku mudeli järele, mis aitaks loomulikku variatiivsust ja muutuste juurdumist hinnata.

### 3.2. Sõnastikud, taustamaterjalid ja leksikograafiline töö

Sõnastike materjal on üks kesksemaid väitekirja andmeallikaid. Sõnastikke ja sõnastike andmebaase (EELexis ja Ekilexis) olen oma uurimistöös kasutanud, et võrrelda keelendite esinemiskuju eri väljaannetes saja-aastase perioodi jooksul, teha väljavõtteid võõrsõnavara päritolukihtidest keeliti ja sõnaliigiti, samuti etümoloogilise info allikana. Andmeallikana kasutatud võõr- ja õigekeelsussõnastike täielik loend on esitatud lisades 1 ja 2, tekstis on sõnastikele osutatud ilmumisaastat sisaldava lühendiga. Taustamaterjalina olen kasutanud EKI keelenõuandmebaasi. Järgnevalt iseloomustan lähemalt andmeallikaid, millele olen oma uurimistöös tuginenud, kirjeldan lühidalt nende kujunemislugu ja seoseid teiste sama tüüpi sõnastikega ning toon esile publikatsioonides avaldatud kvalitatiivse ja kvantitatiivse sõnastikuanalüüsi põhiväited.

**EKI keelenõuandmebaas**, mille andmeid olen kasutanud rohkem või vähem kõigis publikatsioonides, on asutusesisene elektrooniline tööandmebaas, mis sisaldab (seisuga 2.2.2023) umbes 192 500 telefoni või meili teel laekunud keelenõuandepäringut ja vastust alates aastast 1991. Üks kanne võib sisaldada mitut küsimust ja vastust. Andmebaas on päritav valdkonna, märksõna, küsija isiku (kui see on avaldatud), vastaja, küsimuse ja vastuse sisusõna ning kuupäeva järgi. Nõnda esindab see andmebaas suhteliselt hästi keelekasutajate sagedasemaid probleeme valdkondade kaupa ja probleemide muutumist ajas. Seda andmebaasi saab uurimiseesmärgil kasutada ka väljaspoolt EKIt.

EKIs on sõnaraamatuid koostatud ja toimetatud peamiselt kahes tööbaasis: **EELexis** (vt lähemalt Jürviste jt 2011) ja **Ekilexis** (vt lähemalt Tavast jt 2018). Minu peamistest allikatest on VSL 2012, ÕS 2018 ja ÕS 1918 (EKÕSi 1918 veebiversioon) koostatud EELexis. EELex võimaldab teha päringuid suhteliselt detailselt andmebaasi eri struktuurielementide, nt etümoloogia või sõnaliikide kohta. Praegust, kaasaegseimat ja põhjalikemat EKI ühendsõnastikku (ÜS) on EKIs koostatud Ekilexi tööbaasis alates 2010. aastast ja see ilmus Sõnaveebis aastal 2019. 2025. aastal ilmub EKI keeleportaalis Sõnaveeb omaette kasutaja-vaatena ÕS 2025. Ekilexi baasis käib toimetamis- ja koostamistöö n-õ kasutaja silme all, baasi uuendatakse kord ööpäevas, nii on muutused kasutajale nähtavad järgmisel päeval portaalis Sõnaveeb (vt lähemalt Koppel jt 2019; Langemets jt 2021). Kuna ÜSi on püütud koondada kasutus põhiseest lähtudes võimalikult palju eesti tekstides kasutatavaid keelendeid, sisaldab see ka märksõnu, mille kirjakuju ei vasta ÕSi 2018 normingutele. Kuna ortograafia (ja morfoloogia) on kirjakeele normingu osa (vt P3, P4), on ÜSi eesmärk kajastada alates 2025. aastast ka keelenormi. Väitekirja kirjutamise ajal, n-õ üleminekuajal ÕSi 2018 ja ÕSi 2025 vahel koondatakse normingumuudatused ÕSi selgitustesse. Viimase, ÕSi

2018 norminguid ega soovitusi ei kanta automaatselt ÜSi, sest normingud ja soovitused on otstarbekas aeg-ajalt üle vaadata, samuti on praegu käsil keelekorralduse põhimõtete uuendamine ja sõnastamine. Need teemad on kõigi väitekirja publikatsioonide taustal, nt väitekirja varaseim artikkel P2 sündis praktilisest vajadusest uuendada tsitaatsõnade häälduse esitamise põhimõtteid „Võõrsõnade leksikonis” (VSL 2012), kuivõrd samal ajal juhtisin VSLi 2012 täiendamist ja toimetamist.

**Võõrsõnastike eri väljaandeid** on koos lisa- ja täiendatud trükkidega ilmunud 19 (vt lisa 1). Neist esimene oli Herbert Haljaspõllu „Võõrsõnade leksikon” (VSL 1930–1931), mis sisaldab 18 000 võõrsõna ning 6000 märksõnalist sententsikogu „Rahvusvaheliste tarkõnade loetelu ja „Võõrsõnade leksikoni” täienduslisa”. Selle põhjal koostas Haljaspõld „Väikese võõrsõnastiku” (VVS 1933). Järgmisena ilmus neli trükki Kõrvi „Õpilase võõrsõnastikku” (ÖVS 1935–1938), mis sisaldas 6000 võõrsõna ja võõrnime ning oli koostatud EKÕSi 1918, VSLi 1930–1931 ja VVSi 1933 põhjal. Sõnavalikust on välja jäetud spetsiifilisemad sõnad, kuna tegu on õpilastele mõeldud sõnastikuga. Juba 1936. aastal ilmus August Voldemar Kõrvi koostatud „Uute ja teiste vähemtuntud sõnade sõnastik”. „Suur võõrsõnade leksikon” (SVL) ilmus aastal 1937 ja oli VSLi 1930–1931 2. trükk, mis sisaldab 35 000 märksõna. Märksõnastikku suurendati esmajoones terminite arvelt. Teos sisaldab ka „võõrkeelseid ütelsusi ja tarkõnu seletuste, päritolumärkmete ja hääldamisreeglitega” (SVL). 1937. aastal ilmunud „Entsüklopeediline võõrsõnastik” (EVS) oli SVLi 3. trükk.

Võõrsõnastike väljaandmise katkestas teine maailmasõda. Nõukogude ajal olid ennesõjaaegsed teosed keelatud, palju oli ka hävitatud, sest nende omanike oli karistatav. Tühimiku täitis esimene sõjajärgne võõrsõnastik „Võõrsõnade leksikon” (VSL 1961), mille koostasid Richard Kleis, Johannes Silvet ja Eduard Väari. Teose ülesandena on sõnastatud „seletada eestikeelses ühiskondlik-poliitilises, teaduslikus, tehnilises ja populaarteaduslikus kirjanduses, samuti ilukirjanduses, ajalehtedes ja ajakirjades kui ka kõnekeeles esinevaid võõrsõnu ja sagedamini tarvitataavaid võõrkeelseid sõnu ja väljendeid” (VSL 1961: 5). Välja jäeti spetsiifilisemaid termineid ja „täiesti vananenud, meie ajal juba käibelt kõrvale jäänud võõrsõnad [---], mitmed võõrsõnad on sotsialistlikus ühiskonnas omandanud sisu või tähendusvarjundi, mis oluliselt erinev vastava sõna tähendusest kapitalistlikes maades.” (VSL 1961: 5). Sõnastik sisaldab ka võõrkeelseid väljendeid, „lendsõnu kui ka võõrkeelseid tsitaate” (VSL 1961: eessõna). Toonitatakse, et kuigi võõrsõnastikke ilmus ka „kodanlikus” Eestis, pole need „eesti leksikograafias omandanud mingit püsivamat kohta ega suunda isegi toimetamistehnika seisukohast, kõnelemata sõnade valikust või seletuste täpsusest” (VSL 1961: 5). Kui kõrvutada VSLi 1930 ja VSLi 1961, ilmneb, et erinevused on väikesed ja peamiselt ideoloogilist laadi, mõnevõrra siiski ka sõnade kirjakujuades, ja ilmselgelt on VSL 1961 koostatud varasema sõnastiku põhjal (vrd nt VSL 1931: 306 ja VSL 1961: 259).

Aastatel 1961–1983 ilmus samadelt koostajatelt viis VSLi trükki. 1999. aastal ilmus TEA kirjastuse „Võõrsõnastik” (VS 1999). Ilmumist jätkas ka VSL, mille

6. trükk nägi ilmavalgust 2000. aastal ja 7. trükk 2006. Neisse lisati kokku 18 000 uut märksõna.

VSLi kaheksas trükk ilmus aastal 2012 Valguse kirjastuse ja EKI koostöös. Kirjastus Valgus andis EKILE üle (9.7.2008, koostööleping nr 10) „Võõrsõnade leksikoni” 7. trüki (ilm 2006) ca 40 000 märksõnaga elektroonilise andmebaasi. Koostajatena nimetatud Eduard Väärile, Richard Kleisile ja Johannes Silvetile – kes olid selleks ajaks surnud – lisandusid peatoimetajana Tiina Paet, koostajatena Tiina Paet ja Tuuli Rehemaa.

VSLi veebiversioon ilmus 2015 (VSL 2015). Veebiversiooni lisati tsitaatsõnade hääldusfailid (vt Paet 2017). Pärast seda ei ole VSLi edasi arendatud, sest kogu keeleinfo soovitakse koondada ÜSi. VSLi kirjastamise õigused läksid üle EKILE 26.9.2016 (leping nr 16). EKI võõrsõnade leksikoni töörühm (Tiina Paet (juht), Tuuli Rehemaa, Ülle Viks, Indrek Hein, Argo Mund, Katrin Kuusik) tegi VSLi 8. trüki toimetamisel järgmisi töid:

- 1) integreeris Wordi failina saadud materjali sõnastikuandmebaasi EELEX;
- 2) kooskõlastas ÕSi viimase versiooniga märksõnastiku morfoloogia osa ning üldjoontes ortograafia (esineb mõningaid ÕSist lahknevaid ortograafilisi kujusid);
- 3) tegi märksõnavaliku, lisades uusi, ajakohaseid märksõnu, sh termineid, ja jättes välja eeskätt laensõnu, samuti vananenud ja vähekasutatavaid märksõnu, lähtudes tegelikust keelekasutusest. Erilist tähelepanu pöörati sentent-sidele, kaasates selleks klassikalise filoloogi Kaspar Kolgi;
- 4) paigutas märksõnad käändtüüpidesse ja lisis märksõnadele tüüpsõnad;
- 5) lõi häälduse kasutajasõbralikumaks esituseks uue häälduse märkimise süsteemi (seotud artikliga P2, vt ptk 3.2);
- 6) ühtlustas tähenduste seletuste esitusviisi ja kirjeldas keeles toimunud tähendusnihkeid;
- 7) parandas ja täiendas etümoloogilist infot: täiendati märksõna lähtevormi originaalkuju selle tõlke ja lähtekeele võimaliku täpsustamisega ning ühtlustati nende esitusviisi; etümoloogia toimetamisel tehti koostööd eri keelte asjatundjatega;
- 8) korrastas, lihtsustas ja ühtlustas viitamissüsteemi, vähendas viitevariantide arvu, noolviide sai keelekorraldusliku funktsiooni;
- 9) varustas andmebaasi põhjaliku eessõna ja kasutusjuhustega.

Mitmesuguste keelekorraldusküsimuste andmeallikana olen kasutanud **õigekeelsussõnastikke** (vt lisa 2). P1 on sajanditaguse õigekirjanormingu ülevaate-artikkel, mis tõukus „Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamatu” (EKÕS 1918) veebiversiooni „ÕS 1918. „Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamatu” kommenteeritud väljaanne” (ÕS 1918) koostamisest. Veebiväljaanne kujutab endast EKÕSi 1918 ja ÕSi 2018 võrdlevat analüüsi, tuginedes peamiselt nendele sõnastikele

(ÕSi 2018 puhul tollal koostamisfaasis andmebaasile), samuti EÕSi 1925–1937 ja VSLi 2012 märksõnastikule.

EKÕS 1918 sisaldab umbes 20 000 märksõna, neist 2054 (ligikaudu 10%) võib pidada võõrsõnadeks. Seega on märksõnastik, eriti võõrsõnade osa, suhteliselt piiratud (sisaldades „ainulikuma osa võõrakeelseid sõnu” (EKÕS 1918: III)), ent annab siiski mõningase võrdlusaluse normingute muutumisest, olles esimene selgelt normiv eesti keele sõnaraamat. Märksõnaartiklid on selles esitatud pesasüsteemis, samasse pessa kuuluvad etümoloogiliselt ja/või tähenduselt seotud sõnad, nt *diktaat* ja *diktaator* ning *diploom* (tänapäevakuju: *diplom*) ja *diplomaadiline* (tänapäevakuju: *diplomaatiline*). Esitatud on käänamine ja pööramine, peamiselt sõnade lõpuosade eraldamise teel püstkriipsuga, nt *absolutis|mus*. Käänamisparadigmad on antud sõnastiku eesosas olevas muutmisinfos. Osal märksõnadel on muutmine märgitud märksõna järel muutelõppudena, nt *hirurg*, *-i*, *-i*, *-ide*, *-isid* ja *-e*. Vähemal määral on antud tähendusi ja omakeelseid vasteid (vt ptk 4.4 ja lisa 5) ning kasutusnäiteid. Normingulisust väljendavad *vaata*-viited nurksulgudes ebasoovitatavateelt soovitatavatele, nt [*tsitron*] w. *sidrun*; [*tsünismus*, *tsüüniline*] w. *künismus*. EKÕSi 1918 kontseptsioon lähtus Duden'i õigekirjutuse-sõnaraamatute normatiivsest traditsioonist: otsene eeskuju oli „Vollständiges Orthographisches Wörterbuch der deutschen Sprache” (ilm 1915), märksõnade häälikkuju vormistamisel oli oluliseks allikaks Wiedemanni eesti-saksa sõnaraamatu 1893. aastal ilmunud Jakob Hurda toimetatud 2., täiendatud trükk („Ehstnisch-deutsches Wörterbuch”, esmatrükk 1869). EKÕS 1918 on ilmunud faksiimilena väljaandes „ÕSi lätted. Õigekeelsussõnaraamatud läbi sajandi” (2007).

Veebiversioonis ÕS 1918 on 18 012 märksõnaartiklit. Veebisõnastikuga katsetasime ajaloolise leksikograafia võimalusi ja seda, kuidas siduda ajaloolisi allikaid tänapäevaste andmebaasidega. Veebiväljaanne on vormistatud originaalsõnastikust erinevalt. See kujutab endast EKÕSi 1918 andmebaasi, mis on vastastikku lingitud ÕSiga 2018, võimaldades neid võrrelda ja jälgida muutusi sõnavaras, ortograafias, tähendustes ja morfoloogias. Sõnastiku materjali paigutasime teise toimetaja Tuuli Rehemaaga kahte veergu. Vasakul on originaalmaterjal:

- 1) märksõna(d), nt *instituut* (vt joonis 1);
- 2) muutmisinfo (tüüplõpp ja põhivormid) noolsulgudes, nt <uut instituudi, instituudi, instituutide, instituutisid ja instituute> (vt joonis 1);
- 3) originaalsõnastikus on antud tähendus, seletus või võõrsõna omasõnaline vaste, nt *baromeeter* omasõna: *ilmaklaas* (vt joonis 2).

Lisad • ETERA: Digiteeritud originaal • @arvamused.ja.ettepanekud

Päring: instituut Otsi ja näita osas Märksõna ▾

Leitud 1 artikkel

**instituut**  
<Uuf instituudi, instituuti, instituutide, instituutisid ja instituute>

ÕS2018 instituut DIGAR

© Eesti Keele Instituut a-ü sõnastike koondleht veebiliides @veebihaldur

Joonis 1. Materjali esitus ÕS 1918 veebiversioonis. Märksõna *instituut* (<https://www.eki.ee/dict/qs1918/index.cgi?Q=instituut&F=M>)

Lisad • ETERA: Digiteeritud originaal • @arvamused.ja.ettepanekud

Päring: baromeeter Otsi ja näita osas Märksõna ▾

Leitud 1 artikkel

**baromeeter**  
<ter baromeetri, baromeetrit, baromeetrite, baromeetrid>, omasõna: ilmaklaas

ÕS2018 baromeeter DIGAR

© Eesti Keele Instituut a-ü sõnastike koondleht veebiliides @veebihaldur

Joonis 2. Materjali esitus ÕS 1918 veebiversioonis. Märksõna *baromeeter* (<https://www.eki.ee/dict/qs1918/index.cgi?Q=baromeeter&F=M>)

Erinevalt originaalist on ÕS 1918 veebiväljaandes kõik märksõnad välja kirjutatud (originaalis tuleb esimese sõna ja sellele järgnevate osade abil ise sõnu tuletada). Kui originaalsõnastiku eesosas on antud tüüplõppude käänamised ja pööramised, siis veebisõnastikus on link, nt *liiter* <ter liitri, ...>, mille kaudu näeb tüüplõpu põhivorme ja kõiki sama tüübi käänd- või pöörd sõnu. Veebisõnastik annab käändsõna juures selle ainsuse omastava, osastava, mitmuse omastava, osastava ning osale sõnadele ka lühikese sisseütleva käände vormi, nt *koda* <koja, koda, kotta, ...>. Punasena kuvatav morfoloogiline vorm näitab, et seda vormi tänapäeva keelenormingus enam ei ole, nt *meeter* <ter meetri, meetrit, meetrite, meetrid> (tänapäeval on normingukohane vorm *meetrid*) (vt ka ÕS 1918 veebiversiooni kasutusjuhend).

Parem veerg sisaldab veebiversiooni koostajate lisatud materjali: seletuse või tähenduse (üldjuhul siis, kui sõna ei esine ÕSis 2018 või selle tähendus on muutunud), mida on kohandatud, refereeritud ja interpreteeritud eri allikate ja kasutusnäidete põhjal. Lisatud on märksõna tänapäevakuju, kui sõna kirjakuju või liide on muutunud, näiteks *alkoholine* (tänapäevakuju: *alkohoolne*), *politehnikum* (tänapäevakuju: *polütehnikum*). Lisatud on link ÕSis 2018 leiduvale sõnale. Mitme

tähendusega sõna otsinguga tulevad vastuseks kõik selle kirjakuju sõnad nii ÕSis 1918 (nt *pardel* 'panter, leopard') ja lingi kaudu ÕSis 2018 ('habemeajamisaparaat v -riist'). Veel on lisatud tähendustele ja seletustele kommentaare, nt *ekstraktima*: tõenäoliselt sama tähendus mis tänapäeval *ekstraheerima*, ekstrakti valmistama. Märksõna esinemust endisaegsetes tekstides (aastatest 1900–1920) näitab link Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiivi allosale „Digar Eesti artiklid” (vt ka ÕS 1918 veebiversiooni kasutusjuhend).

EKÕSi 1918 teine, täiendatud ja parandatud trükk ilmus pealkirja all „Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat” (EÕS 1925–1937) kolmeköitelisena (I kd A–M 1925, II kd N–Rio 1930 ja III kd Ripp–Y 1937). Selle sõnaraamatu koostamise ülesande sai Eesti Kirjanduse Seltsilt Johannes Voldemar Veski, töö viis lõpule aga Elmar Muuk (viimase kõite teine pool). Mitmes mõttes on see sisuliselt uus sõnaraamat: nii märksõnade arvult (vrd EKÕSis 1918 märksõnu 18 000, EÕSis 1925–1937 märksõnu 130 000) kui ka sisuliste muudatuste poolest. Peamine hulk eesti kirja-keele sõnu fikseerus tänapäevasel kujul just EÕSis 1925–1937, vrd nt *terpentiin* (EKÕS 1918) ja *tärpentin* (EÕS 1925–1937). Märksõnad on esitatud pesa-süsteemis ja lõppude eraldamise teel nagu EKÕSis 1918, lisatud on rohkelt termineid, vähemtuntud sõnadele on antud seletused (eesti-, inglisi-, ladina-, saksa- ja venekeelsed). Tiiu Erelt (2007: 13) on pidanud EÕSi 1925–1937 tähtsuseks eesti kirjakeele ajaloos muu hulgas just ühtlustavat ja stabiliseerivat rolli tollal ebahütlases keeles.

1933. aastal anti välja „Väike õigekeelsussõnaraamat” (VÕS), kuna EÕSi 1925–1937 viimaste köidete ilmumine viibis. Sellest sõnaraamatust on välja antud 10 trükki (väliseesti trükkidega koos 12), mitu trükki ilmus pärast Muugi hukustumist aastal 1941. VÕSi trükkides on normingute muutumisest (Erelt 2007: 13) ja ideoloogilistest põhjustest tingitud erinevusi. 1938. aastal Muugi poolt koolivalitsuse soovil ja näpunäidete järgi kokku pandud „Eesti koolisõnaraamat” on n-õ ekstrakt VÕSist, pakkudes kõige olulisemat sõnavara. Ebasoovitavad sõnad on looksulgudes, osal võõrsõnadel on antud poolituskoht silbivahemärgi abil, nt *hipo idroom, foto:igraaf*.

Pärast sõda sai ÕSide koostamine Eesti NSV TA Keele- ja Kirjandusinstituudi ülesandeks. Siitpeale ongi kõik ÕSid ilmunud samas asutuses. „Suurest õigekeelsus-sõnaraamatust” (SÕS) ilmus ainult kaks esimest vihikut: 1948. ja 1951. aastal. Selle teose olulisus seisneb ilmselt üksnes uue muuttüübistiku väljatöötamises. Ka sai tsitaatsõnade kursiivkirjas vormistamine sõnaraamatutes alguse hiljemalt just SÕSis. SÕSi koostajateks olid Erich Raiet, Arnold Kask ja J. V. Veski. „Väike õigekeelsuse sõnaraamat” (VÕS 1953) ilmus tühimiku täiteks, kuna SÕSi tegemine võttis aega. Võrreldes varasema VÕSiga (VÕS 1933 jj) jäeti märksõnastikust välja „kunstlikke” ja tegelikus keelekasutuses mitteesinevaid tuletisi, ausse tõsteti rahvakeelsus. Varasemast suuremat tähelepanu pöörati tähenduste selgitamisele (VÕS 1953: 6). Ülesandeks võeti rööpvormide ja „kõikuvuste” vähendamine, püüdes suunata keeletarvitust võimalikult suure ühtsuse poole. Rööpvormidest olid eelistatud need, mis olid üldrahvalikult laiemalt kasutuses (pole teada, kuidas seda selgitati) ja mis vastasid keele sisemistele seaduspärasustele. Mittesoovitavaiks on märgitud kirjakujud nagu *fõniiklane*

(suunatakse märksõna *foiniiklane* juurde) ja *šveissima* (suunatakse märksõna *keevitama* juurde).

1960. aastal ilmunud „Õigekeelsuse sõnaraamatu” (ÕS 1960) märksõnastikus on ligi 100 000 märksõna, terminite osakaal suurenes tänu terminoloogiaga tegelevatele koostajatele, teiste hulgas Erich Raietile. Muuttüübigi jäi samaks võrreldes SÕSiga 1948 ja VÕSiga 1953, suurt tähelepanu on pööratud seletustele ja tähendustele. Oluline lisandus on mitteladinakirjaliste keelte nimede ümberkirjutusjuhised. Ortograafia vallas oli võrreldes eelmise trükiga nt järgmisi muutusi: *zeniit* → *seniit*, *kadmium* → *kaadmium*, *slalom* → *slaalom*, *joker* → *džokker* (Raag 2008: 241).

Järgmise redaktsiooni, ÕSi 1976 aluseks oli täiendatud ja ümbertöötatud ÕS 1960. Toimetajateks-koostajateks said Tiiu Erelt ja Rein Kull. Pidades silmas mahtu, jäeti muu hulgas välja haruldasemaid võõrsõnu. Tsitaatsõnu nimetatakse „võõrkeelseteks kursiiviga märgitud sõnadeks” ja „puhtvõõrkeelseteks väljenditeks” (ÕS 1976: 9). ÕS 1976 annab raamatu lõpus asuvas lisas põhjalikud teisekeelsete nimede hääldusjuhised (ÕS 1976: 903), ent tsitaatsõnade hääldust ei puudutata. Sõnaraamatu sõnastikuosas märgitakse tsitaatsõnade hääldus märksõna järel nurksulgudes.

ÕS 1999 on taasiseseisvusaja esimene õigekeelsussõnastik. Toimetajaks märgitud Tiiu Erelt oli sisuliselt peatoimetaja rollis. Koostajad olid Tiina Leemets, Sirje Mäearu, Maire Raadik ja Tiiu Erelt. Samade inimeste koostatud on kõik ÕSid kuni aastani 2018, viimane kaasa arvatud. ÕSi 1999 eessõnas öeldakse, et teos jätkab ÕSi 1918 traditsiooni, aluseks on olnud ÕS 1976 ja EKSS. Seda on nimetatud uut tüüpi normatiivseks sõnaraamatuks (Raadik, Tuulik 2018), mis oli mõeldud edasi andma käskude ja keeldude asemel suunavat ja soovitatavat teavet.

2004. aastal ilmus „Õpilase ÕS”, mille sisus on „põhisõnavara normid” ja mis on mõeldud „igale õppurile, aga ka neile, kellele suur ÕS on liiga raske” (info kaanel). Võõrsõnade esitus paistab eeskätt lähtuvat kooliprogrammist (eessõna, sissejuhatus ega kasutusjuhust ei ole), sisaldades ka omasõnalisi vasteid, nt *feodalism* ’üks ühiskonnakordi ajaloos’, ja mõnel juhul omasõnade võõrsõnalisi vasteid, nt *annus* ’portsjon’.

ÕSi 2006 kasutusjuhendis (lk 10) tutvustatakse soovitusüsteemi: paremsuovitust, nt *sesoonkaup* parem *hooajakaup*, ja „karmimaid” noolviitega soovitusi, nt *{drellpuur}* → *trellpuur*, *trell*. Võõrsõnade kirjakuju teema töötati selle trüki tarbeks põhjalikult läbi: ÕS 2006 sisaldab võrreldes eelmise trükiga 23 uut tsitaatsõna, nt *baguette*, *caffè latte*, *hot dog*, *management*, *slogan*, samuti toodi sisse mitmeid uusi rööpvorme, nagu *hartšo*, *kurkuma*, ning kehtestati näiteks soovitus kirjakuju *greip* kasuks kuju *greipfruit* ees, muudeti mõne rööpvormi soovitustüüpi, nt kirjakuju *vanilje* kohta käivat (vt P5).

ÕS 2013 on ÕSi 2006 uustrükk. ÕS sai ametlikult kirjakeele normi aluseks alates 1.1.2014. ÕSi 2013 koostamise juhiks sai Tiiu Erelti asemel Maire Raadik, kes juhtis ka järgmise, ÕSi 2018 koostamist. Raadik jätkas varasemate ÕSide kontseptsiooni (vt ka P3). Saatepeatükis öeldakse, et see on „kirjakeele ja tänapäeva keele sõnaraamat, suunav ja soovitav sõnaraamat” (nagu ka kaks eelmist),

mis hõlmab eelkõige kirjakeele kui üldrahvalikult kasutatava ja ühtseima keelekuju sõnavara. Nenditakse, et oskuskeele tavad ei pruugi sõnaraamatus kajastuda. ÕS 2013 ei piirdu keelekasutuse kirjeldamisega, vaid annab ka „hinnanguid, mis on hea ja mis halb keel” (ÕS 2013: ptk „Saateks”). Sellesse väljaandesse lisati 57 võõrsõna (omasõnu lisati 256) (Raadik, Tuulik 2018).

ÕS 2018 on omakorda ÕSi 2013 uustrukk, kus on täiendatud muuttüübistikku: lisatud on rööpseid käändtüüpe, nt on sõnal *kolumn* esisilbirõhuga rööpkuju (käänamine tüüp 2e järgi), rööpsed käändtüübid on ka uutel sõnadel *küborg* ja *sünaps*. ÕS 2018 jätkab nii võõrsõnade liigkasutuse kui ka nn tarbetute tähenduste eest hoiatamist, nt on ebasoovitavad sõnad *demoniseerima*, *mentee* ja *mentii*, *pilootima*, *sürreaalne*. Tähenduste vallas on soovitusi antud selliste sõnade nagu *anekdootlik*, *demokraatia*, *dehüdraatuma* jt kohta (vt ka Raadik 2019; ÕS 2018: ptk „Saateks”). Tsitaatsõnadest on nt sõna *hijab* asemele toodud võõrsõna *hidžaab*. *Jääkeegli* kõrval esitatakse ka hääldusmugandit *kurling*; võõrsõna *blender* on saanud leebema *parem*-soovituse varasema range soovitus asemele. ÕSi 2018 on lisatud võõrtuletisi, nagu *arabiseerima*, *frustreerima*, *robotiseerima*, *folkima*, *trollima*, *joogatama* ja *klubitama*. Tsitaatsõnadest on lisatud „kirjapildi, häälduse ja võimalike omavastete tutvustamiseks” (Raadik 2019: 218) nt *beatbox*, *capoeira*, *casting*, *chai*, *chorizo*, *gnocchi*, *goji-mari*, *halloumi*.

ÕSi veebiversioonid on ilmunud alates 1999. aastast: ÕS 1999, ÕS 2006, ÕS 2013 ja ÕS 2018. Loendid võõrsõnastike väljaannetest on esitatud väitekirja lisa 1 ja õigekeelsussõnaraamatute väljaannetest lisa 2.

### 3.3. Publikatsioonides kasutatud materjal ja analüüsimeetodid

P1 analüüs põhineb EKÕSis 1918 ja ÕSis 2018 esitatud võõrsõnade kuju võrdlusel, hõlmates 365 sõna, mille häälikkuju on muutunud, mis on asendunud uue tüvega või mis puuduvad ÕSist 2018 (st on kasutusest kadunud). Esmalt eraldas märksõnastikust võõrsõnad (2054) ja kandsin need andmebaasi, mis sisaldab järgmisi andmeid: sõna kirjakuju ja tähendus (antud vähestel), omasõnaline vaste EKÕSis 1918 (omasõnaliste vastete käsitus jäi publikatsioonist välja, vaata selle kohta ptk 4.4 ja lisa 5), ÕSi 2018 kirjakuju, sõna päritolu, muutuse tüüp. Analüüsisin, kas EKÕSis 1918 esitatud tüvi esineb tänapäeva kirjakeeles (ÕSis 2018, mõnel juhul ka VSLis) ehk kui palju on säilinud tolleaegset võõrtüvevara. Analüüs näitas, et 2054 võõrsõnast 365 sõna kuju erineb praegusaegseist (ÕSis 2018 esitatuist) või puudub märksõna ÕSist 2018. Neist 50 sõnast, mida ÕS 2018 ei esita, leiab ligi 15 sõna VSList, 8 sõna on kasutusest kadunud, ülejäänud on tuletised (EKÕS 1918 esitab rohkelt tuletisi, mis on ka praegu kasutusel, ent mida ÕSis 2018 pole antud).

P2 võõrsõnade hääldusuurimuseks ammutasin materjali peamiselt sõnastiku 7. trükist (VSL 2006) ja VSLi 2012 käsikirjast/andmebaasist EELexi keskkonnas, EKSSist ja ÕSist 2006. Täpsemalt on häälduskatsete põhiantmestikuks 63 märk-

sõna (neist 52 on tsitaatsõnad ja -väljendid). Küsitlesin kahte rühma eesti emakeelega katseisikuid: 15 kõrgharidusega (v.a filoloogid) inimest ja 15 eesti filoloogia haridusega inimest. Keelekasutaja tegelikult spontaanses häälduses ilmnevate tendentside väljaselgitamiseks kandsin salvestusest litereeritud hääldusjuhud tabelisse. Seejärel analüüsisin hääldusi, võrreldes katsealuste hääldusi omavahel ja vastava sõna hääldusega sõnastikes ning kirjeldasin huvitavamaid tendentse. Litereerimisel tarvitasin VSLis 2012 kasutusele võetavat uut häälduse märkimise süsteemi (vt P2). Litereerisin kuulmise järgi, salvestuse kõnelainet ma litereerimisel ei uurinud, v.a juhul, kui oli vaja selgitada häälikute helilisust või helitust. Viimasel juhul kasutasin programmi PRAAT (Boersma, Weenink 2007).

Artiklid P3, P4, P5 ja P6 lähtuvad EKI ühendsõnastiku toimetamisel tekkinud vajadusest varasemad normingud üle vaadata ja selleks keelekorralduspõhimõtted sõnastada, arvestades nii ÜSi kui ka 2025. aastal ilmuva ÕSi vajadusi. Analüüsimeetodina on neis publikatsioonides kasutatud korpuspõhist keeleuurimist.

Artikli P3 materjal pärineb ÕSist 2018, ÜSist 2019 ja eesti keele ühendkorpusest (ÜK 2019, hõlmab eriliigilisi tekste aastatest 1990–2019). Samuti kasutasime koos teise autori Lydia Risbergiga EKI keelenõuandmebaasi ja võrdlesime andmeid varasemate ÕSide ja EKSSi märksõnastikega. Üksikasjalikumalt analüüsisime eri soovitusrühmi kõige ilmekamalt esindavat 8 võõrsõna: *dekaad*, *diisel*, *eepiline*, *konditsioneer*, *kupüür*, *piloteerima*, *test* ja *testima*. Analüüsiks kasutasime Sketch Engine'i korpuspäringusüsteemi. Iga sõna uurimiseks võtsime 200 lausega juhuvalimi. Kõrvutasime tähendusi ja soovitusi ÕSis 2018 ning ÜSis 2021 ja vaatlesime korpuslausetes esilduvaid tähendusi.

Artikli P4 andmestik pärineb ÕSist 2018 ja kõigist varasematest ÕSi trükidest ning ÜSist 2021. Uurimus toetub kasutuspõhisele keeleteooriale, mida olen rakendanud korpusuuringute teel: analüüsis võrdlesin sõnastike materjali ÜK 2019) materjaliga nii kvantitatiivselt (arvandmed selle kohta, kui palju mingit kirjakuju esineb) kui ka kvalitatiivselt (milliseid kirjakujude varieerumisi esineb). Täpsemalt on analüüsimaterjal ÕSis 2018 esitatud võõrsõnad, millel on mitu kirjakuju (nii need, mille kohta ÕS 2018 annab eelistusi, kui ka need, mille rööpvorme esitab eelistuseta). Materjali jaotasin neljaks (koos varjatud soovitustega kuueks) eri kaaluga rühmaks, mille alusel moodustus astmeline soovitusüsteem. (Vt P4: 929–931) Analüüsi on kaasatud üldjoontes järgnevad andmed: ÕSi 2018 info märksõna kohta, etümoloogiline taust, normingu kujunemine ÕSides ja sõnade tegelik kasutus ÜK 2019 põhjal, kasutades Sketch Engine'i päringusüsteemi. Kohati tekitas raskusi see, et osa analüüsitavaid sõnu on harvakasutatavad ja seetõttu esineb neid korpuses liiga vähe, et usaldusväärseid järeldusi teha. ÕSis 2018 nii aktsepteeritud kui ka mitteaktsepteeritud sõnakujude sageduse alusel tekstikorpuses sõnastasin printsüübid, millest üldjoontes lähtuda võõrsõnade kirjakuju normimisel. Eri kirjakujude n-ö edukuse selgitamiseks tegelikult keelekasutuses olen mõlema (nii normingule vastava kui ka mittevastava) rööpvormi kasutusjuhud liitnud ja arvutanud kummagi esinemisprotsendi kogukasutusest.

Artikkel P5 vaatleb normingu kujunemist ja selle seost tegeliku keelekasutusega ühe sõna kahe kirjakuju *vanill* ja *vanilje* näitel, võttes võrdlusmaterjali

ÕSist 1960–2018, ÜSist 2021 ja ÜKst 2021 ning näitematerjali 19. sajandi kokaraamatutest ja ajakirjandusest. Uurimuses selgus, et *vanilje* esineb 28% sagedamini kui *vanill*. Kumbagi sõnavormi uurisin 300-lauselises juhuvalimis: 33,6% *vanilli* kasutusest esines kokandusvaldkonnas (siia alla on loetud retseptid, välja jäetud toote-, sh alkoholsete jookide kirjeldused); *vanilje* kasutusest oli 29,3% kokandustekstides, ka muud kasutusvaldkonnad olid samad nagu *vanillil*. Taime tähendus eristub kummagi kirjakuju puhul vähe: kasutus on liiga vähene, et teha järeldusi. Ilmselt olnuks otstarbekas võrrelda *vanilli* ja *vanilje* vahekorra selgitamisel nt foorumi allkorpuse ilukirjanduse või teadustekstide allkorpusega. Kokkuvõttes soovitasin korpusandmetele ja diakroonilisele uurimusele toetudes käsitada neid kahte kirjakuju edaspidi üldkeele sõnaraamatus sünonüümidenä (P5: 445).

Artikkel P6 jätkab ühe sõna eri kirjakuju fikseerumist mõjutavate aspektide uurimist sõnade *ekleer* ja *ekläär* näitel. Analüüsitava materjal pärineb peamiselt ÕSist 1960–2018 ja vanematest kokaraamatutest (alates 1755). Vaadeldud on ka EKI keelenõuandmebaasi teemakohaseid soovitusi ja prantsuse sõnade häädust käsitlevaid materjale, sh prantsuse keele õpikuid ja ilukirjandusteoste häädusõpetusi. Esinemisjuhtude võrdlusest 2013., 2017., 2019. ja 2021. aasta korpustes (EtTen 2013, ÜK 2017, ÜK 2019, ÜK 2021) on näha kirjakuju *ekläär* järjekindlat harvenemist ja *ekleeri* sagenemist (vt P6: 429–430). Kasutusandmeid arvestades on vanem kirjakuju *ekläär* märgendatud EKI ühendsõnastikus harva esinevaks ja koostatud ÕSi selgitus märksõnaartiklites *ekleer* ja *ekläär*.

Peatüki kokkuvõtteks võib öelda, et korpusuuringud sobivad üldjoontes paremini üldkeele sõnade kohta tehtavate keelekorraldusotsuste jaoks, samuti tähendusmuutuste tuvastamiseks. Võõrsõnade (mida on peetud haritlassõnavaraks ja mis suures osas on oskus-, mitte üldkeele sõnavara) kirjakuju normingute üle otsustamisel ei saa enamuse keelekasutuse arvestamine ainumäärav olla, vaid vaja on muidki uurimisandmeid ja printsiipe peale kasutussageduse. Sõna võtmisel sõnastikku ja selle kirjakuju kohta otsuste tegemisel kasutuspõhisusest lähtudes (ühendkorpuse põhjal) tuleks arvestada tekstiliiki, milles vastav sõna esineb (ja mille põhjal saab ka hinnata, mis registrisse sõna kuulub, nt kas sõna on kõnekeelne). Tähendusmuutuste fikseerimisel sõnaraamatus saab enam kasutuspõhisusele toetuda, kuivõrd tähendused pole normitavad, samuti on tähendused leksika kõige muutlikum osa. Seega võib öelda, et tähendustega tegelemisel, täpsemalt tähendusmuutuste selgitamisel õigustas korpuspõhisus end hästi, ent kirjakuju varieerumise selgitamisel mõnevõrra vähem.

## 4. EESTI KEELE NORMIMISE TRADITSIOONIST

On osutatud asjaolule, et normimine (nimetatud ka standardimiseks) on peamiselt seotud keeleideoloogiate ja hegemooniatega (vt Hogan-Brun jt 2012). Keele-normiga on nähtud kaasnevat ka ühiskondlikku normi: ühtne võimuhegemoonia kindlustab nii keele kui ka võimu stabiilsuse (Fishman 1994: 1). Postsovetlike maade keelekorraldajate ja keelekogukonna vaheline võimusuhe on arvatud tule- nevat Nõukogude režiimi autoritaarsest pärandist. Nõukogude-aegsed sõna- raamatud püüdsid vältida keele varieerumise esitamist, kuna sotsiaal-kultuuriline varieerumine ei vastanud Nõukogude ideoloogiale. (Vaicekauskienė, Šepetyš 2018)

Normitud keele arengus on eristatud kolme põhietappi: esmalt antakse keelele kirjalik kuju, seejärel määratakse kindlaks keele reeglistik ja sõnavara; viimaks järgneb reeglistiku ja sõnavara pidev ajakohastamine. Kõneldud keelele kirjaliku kuju andmise kohta on Raimo Raag (2008: 13) kasutanud terminit *kirjamine* (vrd Fergusonil (1968) *graphization*). Eesti keel on praeguseks need etapid läbinud ja on „pideva ajakohastamise” järgus.

Eesti keel ei ole iseeneslikult kujunenud selliseks, nagu ta praegu on; see on paljude üksikisikute ja inimrühmade teadliku tegevuse tulemus (Raag 2008: 22). Tänapäeva eesti keel on suures osas kavakindla suunamise tulemus, seda on nime- tatud tugevalt planeeritud etniliseks keeleks<sup>4</sup> (*a highly planned ethnic language*, Schubert 1989: 23). Keele normimise eesmärk on (keele) (kirjaliku) vormi mini- maalne varieerumine (Haugen 1966: 931), selle tulemus on normitud kirjakeel e standardkeel. Sageli peetakse seda kõrgemal positsioonil olevaks – paremaks, ilu- samaks, puhtamaks, haritumaks ja kultuursemaks osaks keelest. Standardkeele iseloomulikeks tunnusteks on peetud ühtsust, püsivust ja prestiiži (Milroy 2001).

Keelekorraldust ja selle rolli eesti keele arendamise loos tuleks vaadelda just ajastu ja ühiskondlike olude kontekstis, sh arvestades poliitilisi olusid ja ideo- loogiaid. Nii näiteks aeti Nõukogude ajal keelekorralduse sildi all ka rahvuslikku asja. Sõjaeelse Eesti Vabariigi ajal oli keelekorralduse olulisemaid sihte võõr- mõjude tõrjumine. Kuna keelekorralduse algusajal oli keeleline varieerumine palju suurem kui tänapäeval ja sõnavara täiendati hoogsalt laenamise teel, nähti selles ohtu oma keelele (Lindström 2021b). Identiteedikao tuse hirmus oli üks põhitegevusi võõrmõjude, algul saksa, seejärel vene keele mõju tõrjumine.<sup>5</sup> Eesti kirjakeele norminguid ongi kujundatud ühiskonna vajadusi arvestades ja mõju- kate keelearendajate kaudu ning autoriteetidel põhinedes. Üksikisikute rolli nii eesti kui ka teiste keelte arendamises on rõhutanud ka Raag (2008: 22).

Eesti keele korraldamine on sündinud praktilisest misjonitegevusest, läbinud rahvusromantilise perioodi, üle elanud venestusperioodid ja okupatsioonid ning

---

<sup>4</sup> *Etnilise* all on mõistetud loomulikku keelt, vastandina tehiskeelele.

<sup>5</sup> Nõukogude ajal on eesti kõnekeeles esinenud võrdlemisi palju vene laene, enamikul aga ei lastud eesti kirjakeelde juurduda; see on olnud eesti leksikograafide, kellest enamik olid Tartu Ülikooli lõpetanud eesti filoloogid, teadlik otsus. Sellised laenud on näiteks *bardakk*, *hruštšovka*, *jeeli-jeeli*, *pohhuist*, *tavai* (Blokland, Kehayov 2010).

saanud iseseisva rahva keele ühiskondlikke vajadusi arvestavaks ja uudsete tehnoloogiatega kaasnevate muutustega kohanenud valdkonnaks (Erelt 2002; Undusk 2012; Habicht, Viht 2022). Intensiivsem aeg ühiskonnas suurenenud poleemika tõttu keele korraldamisega seonduva üle on olnud 20. sajandi algus, 1970. aastad, 1990. aastate algus, 21. sajandi algus (Habicht jt 2021: 772; Koreinik 2023) ning nüüdsed, 2020. aastad (vt Vainik, Paulsen 2023).

Arvamused selle kohta, kas ja kui palju keelekorraldus peaks keele loomulike muutuste tõrjumisega tegelema, on isikuti tugevalt lahknunud, nagu ka küsimus, kas (soovimatuid) keelemuutusi saab üldse ära hoida. Birute Klaas-Lang (2022) on pidanud fundamentaalseks küsimust keelekorraldaja rollist muutuste ohjamisel ja keele muutumise protsessi sekkumise määrast. Mitmed kirjanikud on sõna võtnud keelekorralduse jõulisuse vastu, nt Jaan Kaplinski raamatu pealkiri „Eesti, estoranto ja teised keeled” (2020) osutab eesti keele tehiskeliks muutu(mise)le ja tegelikust, loomulikust kasutusest kaugenemisele keele ülemäärase korraldamise/suunamise tõttu. Keelekorraldust on seostanud tehiskeeltega ka Klaus Schubert (1989). Keelekorralduse teadusliku tausta vajadust on toonitunud nii varasemal, preskriptiivse keelekorralduse, kui ka nüüdsel, deskriptiivsema keelekorralduse ajajärgul: keelekorraldus on osa keeleteadusest, keelekorraldaja „peab olema aldis juurde õppima tänapäeva keeleuurijate käest (nt viimase aja kaalukatest töödest keelemuutuste uurimisel)” (Erelt 2002: 22), samuti „[---] on oluline, et eesti keeleteaduses uuritaks normingute ja soovitustega seonduvat keeles varasemast süsteemsemalt – nii saab aidata edendada teaduspõhist keelekorraldust [---]” (Risberg, Lindström 2023: 321).

Eesti kirjakeele teadliku arenduse traditsiooni alguseks (või ka eelajaks) võib pidada 17. sajandit (Viht, Habicht 2022: 1031), mis oli nn misjonilingvistika ajajärk (misjonilingvistika mõiste on eesti keeles laiemasse kasutusse toonud „Johannes Gutsblaffi „Grammatiliste vaatluste”” järelsõnas Marju Lepajõe (1998: 294–295)). Tollal panid keelekorraldusliku mõtte kujunemisele aluse baltisaksa pastooridest keeleteaduste autorid ja teosed: Heinrich Stahl teosega „Sissejuhatus eesti keelde” (1637) ja häälusreeglid 1632. aastal ilmunud katekismuse eessõna lõpus, Heinrich Göseken saksakeelse teosega „Juhatus eesti keele juurde” (1660; vt ka Kingisepp jt 2010) ning Johannes Gutsblaff ladinakeelse grammatikaga „Grammatilisi vaatlusi eesti keelest” (1648).

Ühtse eesti kirjakeele aluseks saigi piibli keel, mida kujundasid eesti keelt mitteoskavad baltisakslased. Sellel ajajärgul toimunud on nimetatud ka koloniaalse värvinguga protsessiks (Ross 2022: 716). Misjonitegevuse käigus kirjakeeltele alusepanemises on aga nähtud ka kultuurilist koloniseerimist (Errington 2008: 14). Paljude Euroopa keelte esimesed grammatikad sündisid just misjonilingvistika raamistikus 16.–18. sajandil. Seda soodustasid uute rahvusriikide teke, trükikunsti levik, koloniaalvallutused ja usupuhastusega kaasnenud veendumus emakeelse jumalasõna vajalikkuses (Kilgi 2007: 24). Eestis kestis misjonilingvistika ajajärk 19. sajandi keskpaigani.

Esimesteks võõrsõnade norminguteks eesti keeles võibki pidada piiblitõlgetes fikseeritud kirjakujustid, kuivõrd normimiseks saab lugeda sõnakuju esimest kirja-

panekut kui otsustust sõna (mugandatud) kirjakuju üle. Hulga võõrsõnade kirjakuju fikseeriti eesti keeles esimest korda just piiblitõlgetes (mingil kujul võis osa neist ka enne kasutusel olla) ja nende muutumine on jälgitav piiblitõlke konkordantsi abil,<sup>6</sup> nt on fikseeritud järgmiste võõr- ja laensõnade kujud (siin esitatud tänapäevasel kujul): *aaloe, aamen, ahhaat, alabaster, ametüst, aniis, apostel, apteeker, berüll, draakon, drahm, element, elevand, granaat, halleluuja, hääärber, hüatsint, iisop, juubel, kamber, mammon, melon, mürr, oonüks, oorsak, paasa, palsam, palsameerima, paradiis, parder, peeker, pekker* ('pagar'), *penning, piiskop, preester, prohvet, pühvel, raad, rubiin, saatan, sabat, saduser, safiir, sardoonüks, seeder, seekel, skepter, skorpion, smaragd, soldat, taaler, teemant, topaas, truuus, trööst, trööstima, tõlner, türkoos, tüümian, vaarao, variser, viiruk, vilist, võõrmünder, vürst, äädikas*.

Vaidlused tõlke keele üle eelnesid ka eestikeelse täispiibli ilmumisele aastal 1739. Näiteks vaieldi, kas sõna *prohvet* peaks kirjutatama kujul *Prophet* või *Rowet* (Tafenu jt 2023: 162; P4). Eesti keelekorralduse sümboolseks alguspunktiks on peetud ka oma rahvusliku keelekorralduse algust 1872. aastal (vt Erelt 2002: 47), mil Eesti Kirjameeste Seltsis otsustati selle presidendi Jakob Hurda ettepanekul minna seltsi väljaannetes üle uuele kirjaviisile ja võeti vastu mitu kirjakeele ühtlustamise ettepanekut. Uue ja ühtse kirjaviisi vajadust põhjendas Hurt sellega, et kuna teistel rahvastel on üks kirjakeel, mis rahvast ühendab ja koost lagunemast hoiab, ja et igas murdes raamatuid välja anda on võimatu, siis olgu meilgi üks keel (Hurt 1870: 47). Koos Eesti Kirjameeste Seltsiga tuli eesti keele korraldamise loosse pööre – oma keele üle hakkasid sakslaste asemel otsustama eestlased ise. Mõningate mööndustega võib seda pidada pöördeks varasema n-ö „ülalt alla” normimise põhimõtte asemel „alt üles” põhimõtte poole. (Viht, Habicht 2022: 1043) Esimesed keelekorraldusotsused tehti ortograafia ja morfoloogiavormide ühtluse kohta.

Selgelt teadvustatud keelekorralduslikel eesmärkidel sündis ka esimene ÕS, „Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamat” (EKÕS 1918), mis on oma kontseptsioonilt algusest peale olnud normatiivne. Selle koostamisel võeti eeskujuna Dudeni õigekirjutussõnaraamatute normatiivsest traditsioonist<sup>7</sup> (vt ka P1: 142). Termin *keelekorraldus* aga teadvustus alles Valter Tauli kirjutistes 1930. aastatel ja tema 1938. aastal ilmunud raamatus „Õigekeelsuse ja keelekorralduse põhimõtted ja meetodid”.

Eesti keelekorralduse puhul on oluline rõhutada muu hulgas järgmisi aspekte: see on alati olnud korraldatud (erinevalt paljudest teistest maadest) keeleuurijate poolt, mitte riiklikult. Teiseks on peetud oluliseks kollektiivsust. Kollektiivsuse traditsiooni algusest võib rääkida juba alates Eesti Kirjameeste Seltsist, kui selle liikmed J. Hurt, J. V. Jannsen, C. R. Jakobson, H. Treffner, A. Grenzstein ja M. Veske seadsid ühiselt eesmärgiks ühtse kirjakeele arendamise. Esimese ÕSi ilmumisel on samuti esile tõstetud kollektiivset tööd: eessõnas on toodud kõigi

<sup>6</sup> <https://www.eki.ee/piibel/index.php?tegevus=showdictionary>

<sup>7</sup> Saksa keele ametlikuks kirjakeele norminguks kinnitas Saksa Bundesrat 1902. aastal õigekirjutussõnaraamatu „Vollständiges Orthographisches Wörterbuch der deutschen Sprache”.

koostamises ja toimetamises osalenute nimed ja täpne panus toimetuse istungitel osalemise kordade nimetamisega (vt EKÕS 1918: III). Keelekorralduse kollektiivsuse määra on eri aegadel siiski keerukas hinnata: ehkki normingu kujundas ametlikult mitu inimest, toetuti sageli ühe autoriteedi arvamusele või isiklikele maitse-eelistustele (vt ka Lindström 2022a; Kasik 2020: 29). Normingud on välja töötanud, õigekeelsusallikais fikseerinud, neid (populaar)teaduslikes kirjutistes propageerinud ja õpetanud samad inimesed. Praegune ajajärk on ÕSi koostamise ajaloos ilmselt kõige kollektiivsem, sest aruteludesse on kaasatud seminaride kaudu kogu EKI, ÕSi eri infokihtidega tegelevad mitmed töörühmad, toimetamine käib avalikult, ning normingumuutused otsustab eri asutuste esindajatest koosnev Emakeele Seltsi keeleteoimkond<sup>8</sup> (vt ka Raadik 2020; Erelt 2021).

Eesti keelekorraldus on eri perioodidel ühiskonnas eri rolle täitnud ja ajal, mil rahvuse püsima jäämine on olnud ohustatud, on ka loomulik, et võõr mõjusid keeles on jõuliselt tõrjutud. Ühiskonna ja keele(korralduse) praeguses arengujärgus uuritakse võõr mõjusid ja muid keelenähtusi süvitsi, kasutades kõiki võimalusi, mida tehnoloogia annab. Otsuseid tehakse teadlikumalt ja kollektiivsemalt kui varem.

## 4.1. Eesti keelekorralduse olemus ja probleemid

Keelekorraldust on määratletud kui:

- plaanipärasest tegevusest, mille eesmärk on olevate keelte korraldamine ja parandamine või uute ühiskeelte, rahvuskeelte või rahvusvaheliste keelte loomine; keelekorralduse alla kuuluvad keele suulise ja kirjaliku vormi kõik alad: hääliku- ja vormiõpetus, süntaks, sõnavara ja ortograafia (Tauli 1968: 25);
- üldkehtivusele pretendeerivate kirjakeele eesmärkide fikseerimist ja teatavaks tegemist (normide, seletuste ja mallide näol); aluseks võib olla: a) keelekorraldusteooria(d), b) põhimõttestik või põhimõte; c) juhuseisukohad (Liivaku 1984: 581);
- kirjakeele teadlikku arendamist, rikastamist, stabiliseerimist ja ajakohastamist; keeleideaali poole liikumiseks keelesoovituste andmist ja normingute fikseerimist (Erelt 2002: 15);
- ideede, seaduste ja määruste (keelepoliitika), muutmisreeglite, uskumuste ja tavade kogumit, mille eesmärk on saavutada kavandatud muutus (või peatada muutuste toimumine) ühe või mitme kogukonna keelekasutuses (Kaplan, Baldauf 1997: 3);
- igasugust teiste inimeste väljendusviisi mõjutamisele suunatud tegevust olenevata selle vormist ja tasemest (Tavast, Taukar 2013);

---

<sup>8</sup> <https://www.emakeeleselts.ee/keeteoimkond> (17.5.2023).

- rakenduslikku distsipliini, mis on seotud ennekõike kirjakeele kasutusnormide määratlemisega ühiskonnas: millised võimalikud keelelised vahendid on need, mida me kokkulepitult kasutame kirjakeeles, ning millised on need, mida me mingil põhjusel sobivaiks ei pea (Lindström 2021b: 780);
- teaduspõhist kaasaaitamist keele loomulikule arengule, et edendada mõtteselgust ja väljendusrikkust; terminina on eelistatud *keelearendus* (EKI teatmik: ptk „Keelekorralduse teisenemine”).

Siinse töö seisukohast sisaldavad kõik toodud definitsioonid olulisi aspekte, keelekorralduse nägemine ühiskondliku kokkuleppena on oluline lähtekoht ja arusaam, samuti teaduspõhisuse toonitamine ning eesmärgina keelerikkuse esiletõstmine. Teaduspõhisus ja keele loomulik areng on ka siinse töö keskseid arusaamu. Tauli esindab jõuliselt sekkuvat hoiakut, arvates keelekorralduse teemade alla ka süntaksi ja sõnavara, mis ei vasta tänapäeva arusaamadele. Tauli mõju Nõukogude-aegsele eesti keelekorralduspraktikale pole selge. Tähelepanu väärib tema definitsioonis plaanipärasuse rõhutamine. Liivaku definitsioonis on oluline juhuseisukohtade esiletoomine, eriti 1980. aastate kontekstis. Üksikute autoriteetide maitasel põhinevate otsuste rolli keelekorralduses on esile toonud mitmed uuemad uurimused (nt Lindström 2022a; Kasik 2020: 29). Erelti definitsioonis on osutatud kirjakeele ajakohastamise vajadusele, mis on tänapäevalgi oluline.

Keelekorralduseks on nimetatud ka Johannes Voldemar Veski eestvedamisel 1910.–1930. aastatel valdavat suunda, mis vastandus Johannes Aaviku keeleuudendusele. Inglise keeles vastab keelekorraldusele termin *language planning*, kitsamalt *corpus planning*. Viimaste kõrval on kasutatud ka termineid *language cultivation*, *language development*, *language engineering*, *language elaboration* ‘keele väljatöötamine’, mis olid kasutusel peamiselt enne termini *language planning* kinnistumist (Raag 2008: 12).

Neist termini *language development*<sup>9</sup> vaste on *keelearendus*, mida on hakatud taas kasutama termini *keelekorraldus* kõrval. Kuna termin *keelekorraldus* on tähenduslikult üle koormatud, on *keelearenduse* 2021. aastal taas aktiivsesse kasutusse toonud EKI ja Tartu Ülikooli keeleteadlastest koosnev keelearendusteooria tööühm, kes defineerib keelearenduse põhimõtetenähtena teaduspõhisuse, keele loomulikule arengule kaasaaitamise, mõtteselguse, väljendusrikkuse taotlemise ja eesti keele maine edendamise (vt ka EKI teatmik: ptk „Keelekorralduse teisenemine”).

Omaette probleemistiku keelekorralduses moodustab normi(ngu) teema. Eesti keeles on kirjakeele norm defineeritud keeleseaduse ja Vabariigi Valitsuse määruse põhjal: keeleseaduse järgi loetakse selleks „[---] õigekirjutuslike, grammatiliste ja sõnavaraliste normingute ja soovitude süsteemi” (keeleseaduse § 4

---

<sup>9</sup> Inglisekeelses lingvistikakirjanduses on see termin kasutusel ka esimese keele omandamise ehk lapse areneva keeleoskuse tähistamiseks (vt nt Quam, Roberts 2023). Hariduse ja kasvatuse sõnaraamatus (HAR) defineeritakse mõistet *keelearendus* suulise ja kirjaliku kõne arendamisena.

lõige 2). Vabariigi Valitsuse määruse „Eesti kirjakeele normi rakendamise kord” (§ 2 lõige 1) järgi on kirjakeele norm(ing) määratud muu hulgas Eesti Keele Instituudi uusima õigekeelsussõnaraamatu ja Emakeele Seltsi keeleteoimkonna otsuste ning keeleteoimkonnas heaks kiidetud ortograafiareeglistikuga.

2010. aastal arutleti Emakeele Seltsi keeleteoimkonna ja EKI ühisseminaril ÕSi ja kirjakeele normi teemal, keskendudes neljale valdkonnale: normatiivsuse ja soovituslikkuse vaherkord, morfoloogiainfo esitus, soovitusvõttestiku selgus ja soovitude ajakohasus ning sõnavaliku põhimõtted. ÕSi koostajate ja keeleteoimkonna tööjaotuse sõnastus ei ole siiski üheselt tõlgendatav: „[---] grammatilised ja olulisemad ortograafilised seigad vajaksid keeleteoimkonnas arutamist; muus osas peaksid koostajad ise otsustama, mis küsimusi anda toimkonnale arutamiseks.” (Raadik 2020: 235) Kuna „olulisemal” ja „vähem olulisel” ortograafilisel seigal võib olla keeruline vahet teha, leidub selles tõlgendusruumi. Keeleteoimkonnal ei ole tavaks arutada üksiksõnu ega -juhtumeid, nende üle otsustavad EKI keelekorraldajad, toimkonnas arutatakse eeskätt üldisi põhimõtteid.

Eesti keelekorralduses on normimisega seotud järgmised küsimused ja probleemid. Esiteks asjaolu, et ÕSid on eriliigilisi juhiseid andnud muu hulgas tähenduste ja sõnakasutuse kohta, st et ei ole üheselt määratletud, mis osa juhistest on soovitusel ja mis normingud. Praeguste põhimõtete järgi normitakse üldkeeles üksnes ortograafiat ja morfoloogiat, aga mitte tähendusi, sõnavalikut ega ka üldjuhul hääldust (vt P3 ja P4). ÕSide normingud ja soovitusel moodustavad keeruka astmelise süsteemi, mida olen üksikasjalikult kirjeldanud ja analüüsinud võõrsõnade kirjakuju aspektist publikatsioonis P4. Uurimuse põhjal olen teinud ettepanekuid mitme tegelikus keelekasutuses juurdunud rööpvormi normingupärastamiseks (nimetades seda normingu laiendamiseks, selle kohta vt Grondelaers, van Hout 2011: 117; Nuolijärvi, Vaattovaara 2011: 70).

Teine probleemidering seniste ÕSide soovitusel/normingute esituses on see, et kasutajad kalduvad tõlgendama kõiki ÕSis antud juhiseid normingutena. Seda kajastab nt EKI keelenõuandmebaas, kust ilmneb, et mingi keelendi ÕSist puudumist tõlgendatakse automaatselt kui selle keelendi sobimatust. Publikatsioonis P3 kirjeldatud uurimuses töötasime ÕSi 2025 jaoks välja tähenduste sõnastusmalli, mis ütleb kasutajale selgemalt, et tegu on soovitusel ja mitte norminguga, kuna üldkeeles tähendusi ei normita (vt ka Viks 1985: 72). Neid põhimõtteid on rakendatud ka ÜSis.

Nagu eespool öeldud, ei ole normingumuudatuste fikseerimise kord ega EKI volituste määr üksikasjalikult sätestatud. Kui üldjoontes peaks EKI normingumuudatused Emakeele Seltsi keeleteoimkonnas (esildiste alusel) läbi arutama, on ÕSi trükkides siiski fikseeritud hulk kirjakuju, mille arutamise kohta keeleteoimkonnas andmeid pole (vt ka P4: 925). Keeleteoimkonna otsuseid on vormistatud kahte moodi: kas protokolliliselt või otsusena. Publikatsioonis P4 kirjeldatud analüüsi põhjal oleme teinud koos Peeter Pälliga keeleteoimkonnale esildise (juunis 2022) hääldusele mittevastava kiriapildiga sõnade kohta (arutlusel septembris ja novembris 2022). Esildatud muudatused kiideti üldjoontes heaks 16.11.2022 ja need jõustusid 8.3.2023 (ESKT 2022). Edaspidi saadetakse ortograafianormingu muudatusi toimkonnale ülevaatamiseks regulaarselt.

Kolmandaks on problemaatiline see, et ehkki on rõhutatud eesti keelekorralduse kollektiivset olemust (vt nt Erelt 2002: 157, 224, 253) ja ÕSi (mis on kirja-keelenormingu alus) on koostanud 4–5 keelekorraldajat ning normingumuutused on tulnud läbi arutada ESi keeleteoimkonnas, on siiski suhteliselt väike hulk inimesi mõjutanud keelenorme väga suurel määral ja pikka aega. Keelekorraldus vajab süstemaatilist uurimistööd, et välja selgitada mittetöötavad normingud (Lindström 2022b). Võimalik, et probleemid ei ole keelekorralduse tegevuses endas, vaid selles, kuidas sellesse suhtutakse (Lindström 2021b: 782) ja avalikkust teavitatakse.

Keelekorraldust tuleb vaadelda ajastu kontekstis: see on pidevalt teisenenud vastavalt ajastu ja ühiskonna vajadustele ja suundumustele. Mitmel ajajärgul on see toetunud enamasti üksikutele autoriteetidele, viimasel kümnendil on teadlikult arendatud kollektiivsuse põhimõtet – demokraatlik ühiskonnakorraldus eeldab sellega sobivat keelekorraldusstrateegiat.

## 4.2. Võõrsõnade tähendusmuutused ja normingud

Võõrsõnu puudutavaid norminguid ja soovitusi on ÕSi trükkides esitatud läbi aegade. Peamiselt on neid antud järgmistes valdkondades:

- sõnavalik (mugandit soovitatakse võõrsõna asemele, võõrsõna või mugandit soovitatakse tsitaatsõna asemele) (vt P4);
- sõnade tähendused (vt P3);
- sõnade kirjakuju (ortograafia) (vt P4);
- muutmisinfo.

Järgnevalt käsitlen võõrsõnade tähendustega seotud aspekte, keskendudes peamiselt üldkeele sõnaraamatu vajadustele. Võõrsõnade tähendusmuutustele on pühendatud artikkel P3 ja EKI teatmiku vastav peatükk (koostajad Lydia Risberg ja Tiina Paet).

Võõrsõnade keelde tuleku eelduseks on alati mingit laadi keelekontaktid ja võõrsõnade tähendusmuutuste üks mõjutegureid on muuhulgas ka see, mis toimub teistes keeltes, st on olemas keelevälised ja keelekontaktidest johtuvad muutused (McMahon 1999: 200; BurrIDGE, Bergs 2017: 15). Sõnade laenamine on keeruline protsess: sõna ei laenata keelde üks kord ja alatiseks, vaid laenatud sõna tähendus muutub ja areneb väga tõenäoliselt nii laenavas keeles kui ka lähtekeeles. Võõrsõnu laenatakse üldiselt keelelise vajaduse<sup>10</sup> (mingi uue asja või nähtuse tähistamiseks puudub keeles sõna) ja teise keele prestiiži pärast mingis valdkonnas.

---

<sup>10</sup> Vajaduse pärast laenamise on kahtluse alla seadnud Martin Haspelmath (2009: 46), osutades, et igas keeles on piisavalt materjali, et teha uusi sõnu uute asjade tähistamiseks; seega laenatakse prestiiži pärast.

Seejuures on vajaduse pärast laenamist peetud (peamiselt keelekorralduses, aga ka keelekasutajate hulgas) põhjendatuks, kuna oma keeles vajalik sõna puudub. Seevastu n-ö prestiiži pärast laenamist on peetud tarbetuks, sest sama mõiste väljendamiseks on keeles sõna juba olemas. (Durkin 2009: 132–133, 141–142) Uute tähenduste lisandumises on veel 2018. aastalgi nähtud kultuurikatkestuse ohtu (Raadik, Tuulik 2018).

Siiski laenatakse sõna mõlemal juhul enamasti mingis mõttes prestiižsemast, mingis eluvaldkonnas teatud aspektis kõrgema staatusega keelest (vt ka Haspelmath 2009: 48), suurema kõnelejate arvuga ja võimu esindavast keelest (Viikberg 2014). Nii on näiteks merenduse oskussõnavara eesti keeles laenatud peamiselt mereriikide keeltest – inglise (nt *kohverdam*, *kokpit*) ja hollandi keelest (nt *dokk*, *elling*); sõjandussõnade (nt *kürassiir*, *seersant*, *leitnant*) laenamise prantsuse keelest tingis XVI–XVII sajandi Prantsusmaa juhtroll sõjanduses (vt ka Erelt 2007: 313). Koos toitudega on üle võetud nimetusi nii itaalia (nt *pitsa/pizza*, *pasta*) kui ka prantsuse keelest (*bouillabaisse*, *croissant*, *ratatouille*) (vt ka P6). Eri rahvaste rolli kultuuriliste ideede arengus ja levikus saab hinnata selle järgi, millisel määral nende sõnavara on filtreerunud teiste rahvaste omasse (Sapir 2009: 224). Sageli täiendavad laenud varem selles tähenduses keeles juba kasutusel olevaid sõnu, mitte ei asenda neid, seega on üks laenamise põhjuseid ka väljendusvõimaluste avardamine (Crystal 2011).

Tähendusmuutuste kohta sõnastatud põhimõtteid varasemas keelekorraldusteoorias märkimisväärselt ei leidu, kuid üksiksõnade käsitlustes ja ÖSi normingutes on näha tähenduse muutumise kui keele selgust ohustava teguri jõulist tõrjumist. Praegusaja keelekorralduses ollakse seisukohal, et üldkeelsesõnade tähendusi ei normita, sest osa tähendusi tekib, muutub ja kaob pidevalt, teine osa püsib (vt Risberg, Langemets 2021; P3). Tänapäeval lähtutakse teadmistest, et polüseemia on loomulik nähtus ja sõnatähendus tekib kontekstis, ning toonitatakse, et sõnatähendusi otsustati mitte normida juba 1980. aastal. Seejuures on viidatud Ülle Viksi esildisele, milles tehtud ettepanekud võeti vastu vabariiklikus õigekeelsuskomisjonis (VÕK) 7. mail 1980. Viks on selles öelnud järgmist:

„Sõnade tähenduste normimine on üldse väga riskantne ettevõte. **Tähenduste täpne määratlemine on kindlasti vajalik võõrsõnade ja terminite puhul, mille vale kasutamine tekitab väärarusaamist (kuid sealgi ei tohiks seletusi või definitsioone normingutena võtta)** [minu esiletõst – T. P.]. Kõrge tarvitamisagedusega üldkeelsesõnade tähendusi ja kasutamist ei ole aga vist tarvilik ega võimalikki ettekirjutustega reguleerida. On ju leksikaalne tähendus kõige kiiremini muutuv element keeles, mille nihkeid ka kõige operatiivsem õigekeelsusorgan ei ole suuteline fikseerima.” (Viks 1985: 72)

Oskuskeeles, erinevalt üldkeelest, fikseeritakse sõnade tähendusi ja antakse soovitusi tänapäevalgi (vt ptk 1), ent kuna üld- ja oskuskeele piir on hägus ja muutlik – üldtarvitatavad oskussõnad kuuluvad ka üldkeelde –, ei saa neid sageli analüüsida kui puhtalt oskuskeele või puhtalt üldkeele sõnu (vt ka 6.2).

Sõnaraamat esitab sõnad loomuliku kontekstita, erinevalt harilikest keelekasutusituatsioonidest, kus sõnad esinevad alati kontekstis, mis annab neile tähenduse. Seetõttu on sõnaraamat erandlik keelematerjali esitamise viis. Samuel

ja Alan Hayakawa on osutanud, et sõnaraamat mitte ei esita sõnade ainuõigeid tähendusi, vaid pigem jäädvustab, mida sõna on mingites allikates tähendanud. Seetõttu ei tohiks leksikograafi mõjutada mõte, mida üks või teine sõna peaks tähendama: „Sõnaraamatu koostaja on ajaloolane, mitte seadusandja” (Hayakawa, Hayakawa 2022: 73).

Õigekeelsussõnaraamatute tähenduste käsitlustest võib näha, et esimene neist, EKÕS 1918, keskendus peamiselt ortograafia ja morfoloogia esitusele, ent andis 243 võõrsõna puhul ka omasõnalised sünonüümid, mida võib pidada tähenduste seletusteks (vt lisa 5), aga võib võtta kui suunamist omasõna kasutama.

Süsteemaatiliselt on tähendusi lisatud alates EÕSi köidetest (1925, 1930, 1937), otseseid tähendussoovitusi aga alates ÕSist 1999. Ei saa üheselt määratleda, kas need on mõeldud koostajate poolt normingute või soovitustena. Uurimuses P3 leidsime, et keelekasutaja on neid tajunud normingutena.

Ehkki sõna laenatakse keelde ühe kindla tähenduse jaoks, siis aja jooksul osa sõnade tähendused nihkuvad, laienedes või kitsenedes, või vananevad ja kaovad kasutusest. Laenata võidakse ka juba olemas oleva sõna kõrvale (Viikberg 2014: 9). Lisaks universaalsetele nähtustele (metonüümia, metafoor jt) oma keeles mõjutavad võõrsõnade tähendusmuutusi ka teistes keeltes kasutusel olevad tähendused ja neis toimuvad muutused. Tähendusmuutused toimuvad üsna kergelt ja kiirelt, kuna sõna on oma olemuselt üldistus (Ullmann 1981: 116). Kuna keelele omane polüseemia on pigem reegel kui erand, tulevad uued tähendused keelde universaalse seaduspära, näiteks metafoori või metonüümia toel (vt Langemets 2009). Tähendus ei muutu aga enamasti täiesti teise valdkonna tähenduseks ega vastupidiseks, vaid enamasti seovad uut ja vana tähendust mingid ühised elemendid, nt *küberneetika* EÕSis 1925 esitatud tähenduse ’tüürimehekunst; kirikuvallitsemis-õpetus’ ja uuema (alates ÕSist 1960) tähenduse ’teadus, mis uurib juhtimis- ja kontrolliprotsesse masinates ja organismides’ ühine element on juhtimine. Sõna pärineb algselt kreeka sõnast *kybernētēs*, mis tähendab ’tüürimeest, juhti’. (Paet 2022a) Sõna *navigeerima* tähendus on tänapäeval laienenud nii eesti kui ka inglise keeles (inglise keele kohta vt Crystal 2006: 228) meresõiduki juhtimisest (nt vt EÕS 1925–1937) laiemalt igasuguse sõiduki ja internetis või dokumendis liikumise tähendusse.

Tähenduse laienemine ongi sagedane nähtus (Ullmann 1981: 200; Langemets 2009: 186, 202), nt on kitsamast laiemaks muutunud ka sõna *dekaad* tähendus: varem tähistas see sõna eesti keeles peamiselt kümmet päeva, ent kuna inglise keeles on *decade* ja saksa keeles *Dekade* tähendanud kümmet aastat ja üldisemalt kümmekonda, on ka eesti keeles tähendus samas suunas nihkunud. Eesti keelest pole siiski kadunud varasem kümne päeva tähendus, mis võib olla kinnistunud nõukogude ajast, kui korraldati kümmepäevakuid, nn kultuuri- ja kunstidekaade. (Paet 2020; P3) Niisamuti on laienenud sõnade *test* ja *testima* tähendus (vt P3: 976; varasemat käsitlust vt Erelt 2000: 32–35), sõna *piloot* õhusõiduki juhi tähendusest autovõidusõitja tähendusse (P3: 973) ning sõnade *eutaneerima* ja *adapteerima* (P4; Paet, Risberg 2021) kasutus on laienenud inimesega seotud tähendustest ka loomadega seotud valdkonda. Üks tähendusmuutuste põhjuseid on

ühiskondlike olude teisenemine. Näiteks sõna *pioneer* tähendab VÕSis 1933 'teerajaja, tehnilise väeosa liige', VÕSis 1953 on see aga juba 'lasteorganisatsiooni liige; inseneriväe sõdur mõnedes maades' (P4; Paet 2022a).

Esialgne tähendus võib ka kaduda ja asenduda uuega, nt sõna *kupüür* laenati algselt oskuskeelde tähenduses '(teksti)kärbe, väljajätt; väärtpaberi nimiväärtus', kuid on praeguseks levinud üldkeelde tähenduses 'rahatäht, paberraha' (P3: 978); eespool mainitud sõna *küberneetika* varasem tähendus 'tüürimehekunst; kirikuvalitsemis-õpetus' on kasutuselt kadunud.

Ehkki kasutuspõhise teooria järgi sünnib keeleüksuse tähendus kasutuses ja üksnes konteksti toel, tuleb aru saada, et sõna ei saa tähendada mida tahes, vaid et tähendused varieeruvad teatud piires kontekstis (vt ka Pajusalu 2009: 17–18). Ent sõnaraamat, nagu öeldud, on keelematerjali esitamise viisi poolest erandlik, sest selles puudub loomuliku keelekasutuse kontekst.

Tähenduste käsitluses on VSL 2012 mõnevõrra lahknenu *ÕSist*, nt on lisatud uusi tähendusi, nagu *pasta* 'makarontoode, sellest valmistatud roog', *resolutsioon* 'lahutusvõime, eraldusvõime', *parkuur* 'teatav harrastussport'. Praegusajal registreeritakse üldkeeles tarvitusele tulnud uued sõnad ja tähendused EKI ühend-sõnastikus, lähtudes arusaamast, et tähendusi ei saa normida ega nende laienemist piirata ning et tähendused kujunevad kasutuses. Nt on *ÜSi* 2022. aastal lisatud 321 sildiga „uus” märksõna, millest 194 on võõrsõnad või võõr- ja omasõnast moodustatud liitsõnad.

Võõrsõnade tähendusmuutusi käsitleb artikkel P3: analüüsisime koos Lydia Risbergiga tähendussoovitusi *ÕSi* 2018 põhjal. Sõnastasime võõrsõnade tähendusmuutuste mõjuteguritena muu hulgas tähendusmuutused teistes keeltes ja juhtisime tähelepanu, et laenamine ei ole ühekordne toiming, mille järel püsib sõna muutumatuna. Oma uurimuses jõudsime järeldusele, et isegi kui kontekstist välja rebitud lauses tekib mitmetitõlgendatavusi, siis tervikteksti mõistmisel üldjuhul probleeme ei teki. See tähendab, et teksti mõistmine ei ole häiritud, kui sõna kasutatakse uues, nihkunud, *ÕSi* 2018 järgi ebasoovitavas tähenduses. Analüüsi põhjal saab öelda, et 86 käsitletud sõnast 74 sõnal mõistmisraskusi kontekstis ei tekkinud, 12 sõna puhul on tähenduse kohta asjakohane anda soovitusi, sest nad võivad tekitada kontekstis mõistmisraskusi.

Eesti keelekorralduses, ent ka keelekasutajate hulgas peetakse vajaduse pärast leksikaalset laenamist põhjendatuks. Kui sama mõiste väljendamiseks on keeles sõna juba olemas, on laenamist sageli peetud tarbetuks. Otseseid tähendussoovitusi on õigekeelsusallikasse lisatud alates *ÕSist* 1999, ja ehkki pole võimalik üheselt öelda, kas need on mõeldud normingute või soovitustena, on keelekasutaja neid tajunud normingutena. Valdav on tänapäeval siiski seisukoht, et sõna tähendus tekib kontekstis ja see ei ole normitav.

### 4.3. Keeleline purism ja selle ilmingud eesti keelekorralduses

Võõrainese tulek keelde on vastukaaluks tekitanud äärmuslikke väljendusi nagu purism, mis kõige laiemas mõttes on puhaskeesus. Purism vastandab „puhas” ja „ebapuhast” keelt ning peab ideaaliks keelelist puhtust. Võõrmõjust vaba keelt tegelikkuses ei eksisteeri, sest kõigil keeltel on mingit laadi kontakte teiste keeltega ja neist tulenevaid mõjutusi vältida pole võimalik. Nii on näiteks meedias kasutusele võetud võõrsõnade tarvitust keeruline piirata (Marello 2020: 178), sest meedia mõjul levivad ja paljunevad need kiiresti. Purism võib avalduda eri keele- tasanditel (nt ortograafias, fonoloogias, morfoloogias, süntaksis), ent puudutab kõige enam leksikat, iseäranis leksikaalseid laene. Ortograafias on purismi avalduseks peetud ka võõrsõnade mugandamist vastuvõtva keele süsteemile vastavaks (Brunstad 2003: 54).

Ajalooliselt on purism Euroopa standardkeelte ja normingute kujunemisel mänginud märkimisväärset rolli, olles standarditud keelte universaalne omadus (Thomas 1991: 195). Eri keeltes ja eri aegadel varieeruvad vaid selle mõju, intensiivsus ja orientatsioon. Võõrmõju, sh võõrsõnu on tõrjutud nii suurtes kui ka väikestes keeltes, teiste hulgas nt prantsuse (Hacken 2020), leedu (Klaas-Lang 2020: 30) ja horvaadi keeles (Starčević 2016). Üks tõrjumise põhjendusi on, et oma keeles on vastava asja või nähtuse tähistamiseks sobiv sõna olemas. Kui enamasti defineeritakse purismi keeles soovimatute võõrelementide vastu võitlemisena, mille käigus püütakse keele rikastamise eesmärgil ühtlasi elustada oma-keelseid elemente, siis mõni uurija on purismi alla arvanud ka muude mitte-standardsete elementide, nagu sama keele dialekti või sotsiolekti tõrjumise (vt Thomas 1991: 12). Purismile vastukaaluks on väidetud, et keel vajab tervislikke muutusi, et olla elujõuline ja mitmekülgne suhtlusvahend (Burrige, Bergs 2017: 210).

Keeleline purism on subjektiivne ja kontseptuaalne nähtus, nagu on subjektiivne ka „puhas” ja „ebapuhast” keel ning „hea” ja „halb” keel. George Thomase (1991: 76) välja toodud puristlike suundumuste tüüpidest seostuvad eesti sõnavarakorraldusega eelkõige arhaiseeriv purism, elitaarne purism ja ksenofoobne purism. Arhaiseerivaks jooneks on peetud traditsiooni tähtsusele ja uuendustele vastandumisele rõhumist. Selle avalduseks eesti keeles võiks lugeda klassikaliste keelte (kreeka ja ladina) eelistamist mugandamisel ja vahenduskeelte (pms vene ja saksa) mõju tõrjumist. Seega võib purismis näha ka poliitikasse sekkumise vahendit. Elitaarse purismi näiteid ei ole eesti keelekorraldusest kerge leida, tinglikult võib selleks pidada haritud linnaeliidi keelekasutuse eelistamist. Ksenofoobsust võib näha püüus iga hinna eest saksa-, vene- ja inglispärasusi vältida ehk võitlust aktuaalse dominantkeelega, nt on vene ja saksa keele mõju nähtud ja tõrjutud eesti verbirektsioonide käsitluses (vt Risberg, Lindström 2023: 308; Muuk 1924: 105). On leitud, et arhailine ja elitaarne purism tagavad haridussüsteemi stabiilsuse ja osa elanikkonna rühmade rahulolu (vt ka Rannut jt 2003: 259).

Eesti keelekorraldusteoorias on purismi all mõistetud võõrapäraste lausekonstruktsioonide, väljendite ja sõnade põhimõttelist ja liialdatud vältimist ning nende iga hinna eest asendamist omakeelsetega (vt Erelt 2002: 60). Eesti keele korraldamises võib olla üheks puristlike suundumuste eeskuju allikaks Joachim Heinrich Campe 1801. aastal Adelungi sõnaraamatu täiendusköitena ilmunud ja saksa vastetega võõrsõnaloendit sisaldanud „Wörterbuch zur Erklärung und Verdeutschung der unserer Sprache Aufgedrungenen Fremden Ausdrücke”. Eesti keele normingukesksuse traditsioon näib pärinevat suures osas just saksa kultuuri-ruumist, mh õigekeelsussõnastik EKÕS 1918 koostati Dudeni eeskujul (vt ka P1: 142; suhtumist võõrsõnadesse teistes keeltes on vaadeldud artiklis P3: 968).

Esimesteks võõrmõju taunivateks avaldusteks eesti keele puhul võib ilmselt pidada Johann Heinrich Rosenpläneri seisukohti germanismide kohta ajakirjas Beiträge (vt ka P1): „Saksa keelest üksi on nüüd üle 400 sõna eesti keeles tarvitusel, mille seas mitte vähe ei ole neid, mis osalt täiesti ilma vajaduseta [---] on tarvitusele võetud. Eesti keele harijate teeneks tuleks lugeda, kui nad need üleliigsed ja saksapärased sõnad jälle keelest kõrvaldavad ja asendavad ehtsate eesti sõnadega” (Tauli 1938: 130; tsiteeritud siin ja edaspidi Valter Tauli teose „Õigekeelsuse ja keelekorralduse põhimõtted ja meetodid” vahendusel). Puristlikeks võib pidada ka Karl August Hermann (1886) avaldusi, nt „Eesti keele loom ei ole mitte nõnda, et tema palju võõrastest keeltest laenatud sõnu sallib” (Tauli 1938: 130). Mõnevõrra üllatavana tundub Wiedemanni kui suure mugandaja seisukoht, et võõrkeeltest laenamine on kasutu, kui emakeeles on olemas kõlblik sõna. Wiedemanni arvates jääb murdesõna eestlasele paremini meelde kui laensõna. Jakob Hurt pidas loomulikuks, et keeled laenavad üksteiselt, ent toonitas, et ei laenataks asjata, ning soovitas kaaluda, kust ja kuidas laenata. (Tauli 1938: 130, 142) Esimeseks eesti puristik on peetud Ado Grenzsteini (vt ka Raag 2008: 103–109), kes arvas, et võõrsõnad „teevad kõneleja kõnejooksu apraks ja vähendavad luule võimu”, lisaks pidas ta põhjuseks, miks sõnu mitte laenata, seda, et võõrsõnade tarvitamine nõuab „kõrgemat haridusejärge ja võõraste keelte tundmist”, samuti seda, et võõrsõnu on „raske välja ütelda” (Tauli 1938: 131). Lubatavaiks pidas Grenzstein võõrsõnu, mis on juba keeles tarvitusel; halvad võõrsõnad, mis tuleks omasõnadega asendada, on tema arvates nt *aadress, absoluutne, abt, advokaat, akt, aktsia, aristokraatia, atlas, autor, eksemplar, ekspedeerima, kompass, kliima* (Tauli *ibid.*). Kõige suurem purist oli ilmselt Karl August Hermann, kes oli peale uute võõrsõnade laenamise vastu ka juba kodunenud laenudele, nagu sõnale *tükk*, mille asemele ta pakkus *pala* (Tauli *ibid.*; vt ka Raag 2008).

20. sajandi alguse kiire ühiskondliku arengu tingimused ning eesti haritlaskonna, kirjanduse ja ajakirjanduse hüppeline areng nõudsid kirjakeelelt mitmekülgsemat sõnavara (vt ka Erelt 2002: 34; 83), mistõttu laenamine muutus massiliseks (vt ka Jõgi 1971, 2014: 160) ja puristlik suundumus vähenes. Peamine huvi oli sõnavara suurendada ja võõrsõnade kasutuselevõtt sai loomulikumaks. Keelekorralduse üheks eesmärgiks kujunes tasakaalu leidmine võõr- ja omasõna vahekorras, mis jätkub nüüdisajani (vt ptk 4.4).

21. sajandil võib purismi väljendusteks (ehkki seda ei nimetata otsesõnu nii) pidada eeskätt omasõnade järjekindlat eelistamist kõikvõimalikel sõnavõistlustel (vt EKI teatmik: ptk „Sõnavõistlused”) ja avalikes diskussioonides. Seisukohti, mida saab puristlikeks pidada, on esindanud ka praegu tegutsevad keeleteadlased (vt nt Klaus 2021). Keelenõuküsimustest tuleb üsna selgelt esile avalikkuse eeldus, et omasõnad on paremad kui võõrsõnad, märgata on küsijate püüdu leida võõrsõna asemele omasõna. Ka vastused (eriti varasematel aastatel, vaatluse järgi umbes kuni 2020. aastani) peegeldavad omasõnade eelistamist, seda ka siis, kui küsitud on midagi muud (nt ortograafiat, võrdlusastmeid või kokku-lahku-kirjutust). Näiteks on keelenõuandjad soovitanud järgmisi asendusi: *trenažöör* → *valmendi*, *prestiiž* → *maine*, *motivatsioonisüsteem* → *ergutussüsteem*, *stange* → *kang* või *varras*, *breketid* → *hambaklambrid*, *toksiline suhe* → *mürgine suhe*.

Kokkuvõtteks võib öelda, et keeleline purism on suures osas subjektiivne, mistõttu pole võimalik tõmmata piiri puristlike ideaalide ja omakeelsete väljendusvahendite propageerimise vahele. Eesti keelekorraldusteoorias on purismiks peetud äärmuslikku püüdlust asendada võõrapäraseid lausekonstruktsioone, väljendeid ja sõnu omakeelsetega, eeskätt puudutab see aga siiski leksikaalseid laene. Purismil on olnud oluline roll Euroopa standardkeelte ja normingute kujunemisel.

#### 4.4. Võõr- ja omasõna vahekorrast

Nagu paljudes keeltes on ka eesti keeles üks keelepuhtuse kriteeriume olnud võõrsõnade vältimine. On osutatud, et inglise keele erandlikkus võõrsõnade sallivuse küsimuses ongi teinud temast rahvusvahelise keele (Spolsky 2005: 261). Oma- ja võõrsõna vahekord on eesti keelekorralduses olnud läbi aegade üks olulisi teemasid. Esimeses õigekeelsussõnastikus EKÕS 1918 on omasõna lisatud seletuseks 243 võõrsõnale (see on ligi 12% 2054 võõrsõnast; vt lisa 5), mida on kas peetud raskesti mõistetavaks või millele on üritatud keelekorralduslikult juurutada omasõnalist vastet. Siiski ei anta tugevat soovitus eelistada omasõna, vaid on öeldud: „Seal, kus võõrakeelse sõna järel on eestikeelne, võib tarvitada viimast esimese asemele” (EKÕS 1918: XIV). Siit nähtub (ja on üldtunnustatud seisukoht), et omasõna olemasolu ei takista samatähendusliku sõna laenamist ja keeles ei ole ühtset tendentsi eelistada omasõna võõrsõnale. Laenamise üks ajendeid on püüd mitmekesiselt väljenduda. Kasutuspõhisusest lähtudes ei ole ühe või teise päritolurühma eelistamine asjakohane.

Aavik soovitab laenamisel omapärasuspõhimõtet järgides eelistada eesti keele süsteemi kõlalt ja struktuurilt sobituvaid sõnu, vältima peaks tema järgi uuemaid laensõnu „rahvuspoliitiliselt kardetavaist või põlatavaist keelist, meil pääasjalikult vene ja saksa keelest” (Aavik 1924a: 37). Viimane põhimõte on kehtinud praeguse ajani, mitmel puhul on hoidutud venemõjulistest kirjakeelsetest. Aavik (1928–1929: 58–59) on arutlenud, et osa sõnade puhul „ebaestiline kõla on isegi kohasem” ja teised peaksid olema „võimalikult eestikõlalised”. Rätsep (2002 [1981]: 250) on Aavikut nimetanud purismivastaseks, kuivõrd too võitles

Hermanni taotlusega asendada võõrsõnad iga hinna eest omadega. Aaviku järgi pole vahet, mis keelest võtta vajalik sõna, kui aga kõla on „eestiline” ja tähendus „tarviline ja soovitatav” (Aavik 1924b: 33).

Veski rõhutab omapärasprintsiipi, mis avaldub võõrsõnade häälikulises ja rõhulises mugandamises või nende asendamises eesti omasõnadega. Seetõttu taunib ta Aaviku loodud „maailmas ainulaadsel teel valminud ebakeeleteaduslikke sõnamoonutisi” (Veski 1958: 173), nagu *närv*, *uur* ja *reegel* sõnade *erk*, *taskukell* ja *juh* asemel, ning võõrrõhulisi sõnu, nagu *asfa’lt* (Veski märgib rõhu järgsilbile), *plakaat*, *teaater*.

Veski järgi (1958: 180) on eesti keele arendamise allikad keeles endas olemas ning esmalt tuleb püüda laenata keelesiseselt, vanast kirjakeelest või murretest, seejärel naaberkeeltest („Ei ole ju soome keel põhjaeestlastele kuigi palju võõram kui võru murre.” (Veski 1958: 168)) ning kõige lõpuks kaugematest sugulaskeeltest. Mõnevõrra vastuoluliselt on Veski sõnastanud oma suhtumise võõrsõnade käsitlemisel: „Keele rikastamisega kaasas käib ka selle puhastamine, ebasobivate sõnade ja vormide kõrvaldamine, mis toimub samuti aegamisi, tähelepandamatult. Kavakindlat keelepuhastamist, mis sihitud võõrsõnade vastu, nim. purismiks” (Veski 1958: 169).

Tauli toob oma „Keelekorralduse alustes” välja printsiibid, rääkides rahvusvahelistest sõnadest: „Muud tingimused olles samad tuleb eelistada rahvusvahelist sõna omasõnale. [...] Võõrsõnade puhul tuleb arvestada tundetegureid [...] Kui mingi rahvas saab tagasi oma vabaduse pärast kauaaegset võõrvõimu iket [...], siis ta ei taha tarvitada igapäevaseid sõnu, mis on pärit ta endise valitseja keelest.” (Tauli 1968: 96–100) Tauli toob näiteks sõnapaarid *uulits* ja *tänav* ning *heft* ja *vihik*. Võõrsõnade tarvitust peab ta stiiliküsimuseks, eelistades neid teaduses, kus tuleb internatsionaalsuse printsiipi eelistada teistele printsiiptidele.

Oma- ja võõrsõna vahetõrpe on käsitlenud ka Henn Saari, keskendudes peamiselt terminitele. Saari on leidnud, et teatud tingimustel tuleb eelistada omasõna: nt meditsiini terminoloogias. Ilmselt on ta silmas pidanud eeskätt meditsiini kui tundlikku valdkonda esile tõstes, et mõnel juhul võib sõna ühene mõistmine olla otseses mõttes elulise tähtsusega. Saari rõhutab keelekorralduse teesi, mille kohaselt „tuleb arendada nii keele omaloomet kui ka laenvara omandamist, ent esimest primaarsena” (Saari 1981: 207). Teatud juhtudel peab Saari võõrsõna „täpsusvõimet” (Saari 2004 [1979]: 162) väiksemaks kui omasõna oma, põhjendades „täpsusvõimelisust” nii: „Võõrsõnad on elanud kaua ja liikunud läbi paljude keelte. [...] võõrsõnade massil lasub aastatuhandete stiihilise tarvituse koorem. Eesti kirjakeel, eriti teaduse ja tehnika oskuskeel on veel värske” (Saari 2004 [1979]: 164). Omasõnade eelistamisega seostub ka keele omapära säilitamise põhimõte: „Keele säilimise ja uuendamise seisukohalt on laenude mass vähem soodus kui oma keele elementidest moodustatud uudiskeelendite mass.” (Saari 1976: 165)

Tiiu Erelt on oma- ja võõrsõna vahetõrpe käsitledes sõnastanud nn iseolemise põhimõtte ja kasutanud mõistet *laenusurve*, leides, et väikerahva keeles oma- ja võõrainese tasakaalu hoidmist ei saa pidada purismiks: „Muude tingimuste samad

olles tuleb eelistada omasõna võõrsõnale.” Erelt taunib nn toormugandeid, näiteks polevat mõtet laenata prantsuse keelest sõna *boutique*, et see „ära labastada” kirjakujuks *putiik*. Paremaks peab ta omasõna *moepood*. (Erelt 2007: 209) Tsitaatkeelendesse suhtumist pole Erelt siinkohal väljendanud. Oskussõnavara võõrust näib Erelt pidavat põhjendatuks: „Peab olema nii oma- kui ka võõrtermineid” (Erelt 2007: 133).

Pärast Ereltit ÕSi koostamise juhiks saanud Maire Raadik (ÕS 2013, ÕS 2018) on esindanud seisukohta, mille järgi ei ole uusi sõnu keelde vaja, kui vastavas tähenduses sõnad on juba olemas; omasõnu on ta pidanud selgemaks ja täpsemaks (Raadik 2008, 2015). Põhimõtte, et võõrsõnad on tarbetud ja läbipaistmatud või omasõnadest ebatäpsemad, on välja toonud ka Tiina Leemets (2011) ja Helika Mäekivi (2020).

Mati Hint on leidnud, et moodsas kirjakeeles on võõrsõnu vaja stiililise mitmekesisuse ja emfaatiliseuse, mõju ja efekti saavutamiseks (Hint 1978: 213), seevastu Rätsep (2002 [1981]: 32) on näinud keelekorralduse ülesannet just liigsete võõrsõnade voolu tõkestamises eesti keelde. Ta nendib, et võõrsõnade tuletussüsteem kombineerub eesti omaga (vrd nt *psühholoog* ja *psühholoogiline*) ning eesti keele struktuuri sobimatut ja vormilt liigendamatu võõrsõna omandada on keeruline. Oskussõnavara kontekstis on Rätsep oma- ja võõrsõna sünonüümipaaridest rääkides rõhutanud, et võõrsõna tugev külg on rahvusvaheline arusaadavus ja tähenduse täpsem fikseeritavus, omatuletis annab aga tavalisele keelekasutajale paremini edasi tähendust ja on seega arusaadavam (Rätsep 2002 [1964]: 176). Kirjakeele sõnavara rikastamise allikaist näib Rätsep pooldavat eeskätt murdeainest (Rätsep 2002 [1964]: 178, 179), samuti sugulaskeeli, mille aines sobitub paremini keele struktuuri ja on motiveeritum kui kaugemate keelte oma. Ta ei ole rahvusvahelise sõnavara tuleku vastu, kui eesti keeles mingi mõiste väljendamiseks sõnad puuduvad, ent leiab, et keelekorraldus peab jälgima, et need sõnad oleksid vastavuses võõrsõnadele kehtiva foneetilise ja ortograafilise struktuuriga (Rätsep 2002 [1964]: 182).

Oma-, võõr- ja tsitaatsõna vahekorra kohta on soovitusi andnud ka 1958. aastal loodud ENSV Ajakirjanike Liidu keele- ja tõlkesektsioon. Seal arutati põhjal on näha omasõna eelistamise põhimõtteid, muude soovitude hulgas on näiteks leitud, et *Bundestag*, *Landtag* ja *Reichstag* on „tarbetud tsitaatsõnad” ning nende asemel tuleks kasutada omakeelseid sõnu Liidupäev, Maapäev, Riigipäev; ka on sõna *meer* peetud „tarbetuks liialduseks koloriidi edasiandmisel” (Leemets 1988: 59). Veel on peetud sõna *kaltsakproletaarlane* paremaks kui *lumpenproletaarlane*, kuna *lumpen* on germanism (Leemets 1988: 66). Kirjakuju puudutavast arutelust võib esile tõsta seniajani kõne all olevat sõnakuju *pilaff*, mida soovitati sobimatu kuju *plov* asemele (Leemets 1988: 159; P4: 935).

Ehkki viimastel aastatel pole keelekorralduses omasõna paremaks pidamist otsesõnu deklareeritud, on need arusaamad endiselt vaikumisi kehtinud. Sellele viitavad nii ÕSi 2018 soovitused kui ka EKI keelenõuandmebaasi vastused: nt ÕSi 2018 märksõna *graavilõhe* → *õrnsoolalõhe*; *zoopark* → *loomaaed*; *kruuis* parem *ristlus*.

Nüüdisaja leksikograafias ei peaks andma oma- ja võõrsõnapaari puhul eelistust üksnes selle põhjal, et tegu on omasõnaga, sest sõna sobivuse üle ei saa otsustada kontekstita (milleks on mh tekstiliik, teksti sihtrühm jmt). ÜSis esitatakse oma- ja võõrsõna paarid sünonüümidena, mille hulgast keelekasutaja saab teha oma konteksti sobiva valiku.

Rööpsete variantide kohta rohke (mh etümololoogilise, kasutussageduse) teabe andmisega aidatakse keelekasutajat sõna- või kirjakuju valimisel. EKI seminaridel<sup>11</sup> (2021.–2022. a) sõnastasime juhtpõhimõtte järgmiselt: võõrsõnad rikastavad ja mitmekesistavad keelt, ent väärtustatakse ka omasõnadega väljendumist. Seda põhimõtet rakendatakse ÜSis selgituste lisamisega (uuematele) võõrsõnadele, kui uurimise põhjal saab täheldada omasõna(de) kasutuse vähenemist. Kui pikaajaline soovitus omasõna kasuks pole juurdunud, siis üldjuhul loobutakse sellest soovitusest. ÕSi koostamise praeguses etapis on neid põhimõtteid arvestatud rubriigi „ÕS selgitab” koostamisel (nt artiklites *kruuis* ja *bowling*, vt joonis 3), samuti EKI teatmikis.

Joonis 3. ÜSi võõrsõna ja selle omasõnaliste vastete esitus sünonüümidena ja ÕSi selgitus võõr- ja omasõna vahekorra kohta. Märksõna *bowling*

Sõnavalik ei ole normingu objekt. Keeleüksuste valikut mõjutavad väga erinevad tegurid ja koosmõjud: kõneldes ja kirjutades tehakse pidevalt valikuid, mis on oma olemuselt tõenäosuslikud. Neid valikuid mõjutavad nii suhtlusolukorra vajadused, mälu kui ka keeletöötlusvõime (vt ka Diessel 2017).

<sup>11</sup> EKIs toimuvad regulaarselt tööseminarid, kus arutatakse eri teemadel: võõrsõnateemalisi seminare on olnud kolm, tähendussoovituste seminari viisin läbi koos Lydia Risbergiga, kaks kirjakuju seminari viisin läbi mina.

Lähtudes mh arusaamast, et normida saab vaid ortograafiat ja morfoloogiat, olen EKI seminaridel teinud ettepanekuid ja nende põhjal on uuendatud võõr- ja tsitaatsõnade käsitlemise põhimõtteid:

1. Tsitaatsõnad vs. laen- ja omasõnad. Seni (ÕS 2018 ja EKI keelenõuandmebaasi põhjal, vt ka P4) on kehtinud põhimõtte üldiselt eelistada mugandit tsitaatsõnale ning omasõna (või lähemast sugulaskeelest sõna) võõrsõnale. Uuendatud põhimõtete järgi esitatakse tsitaatsõna, võõrsõna ja mugand üldjuhul võrdsete sünonüümidenä, nt *popcorn*, *pop-corn*, *popkorn*, *paismais*, *plaksumais*.
2. Kui mugandisoovituse pole juurdunud, on tsitaatsõna kasutamine asjakohane ja juurdumata soovitusel loobutakse. Nt ÕS 2018 ei esita tsitaatsõna *bowling*, vaid sõnad *booling* ja *hobikeegel*; ÜS esitab tsitaatsõna *bowling* sünonüümidenä sõnad *booling* ja *hobikeegel* ning ÕSi selgituse (vt joonis 3): „Tsitaatsõna *bowling* kõrval on soovitatud kasutada ka mugandit *booling* või liitsõnu *hobikeegel* ja *harrastuskeegel*, levinum keelend on seni *bowling*. Mugandiga *booling* on hõlpsam moodustada liitsõnu, näiteks *boolingusaal* ja *boolingumängija*. Tsitaatsõnalist liitsõna esiosa peab reeglite järgi kirjutama kursiivis ja käänama ülakomaga, näiteks *bowling*’u-saal ja *bowling*’u-mängija.” Tegelik kasutus näitab sõnakuju *bowling* tugevat ülekaalu: *bowling* 2398 (sisaldab ka nimesid), *böuling* 7, *booling* 15, *hobikeegel* 2, *harrastuskeegel* 0 esinemisjuhtu (ÜK 2021, vaadatud 23.3.2023).
3. Kui varem eelistatud mugand on juurdunud, siis esitatakse sõnad sünonüümidenä, nt *selfie* ja *selfi*, ilma koostajate soovituseta ühe või teise kasuks. (ÕS 2018 tsitaatsõna ei esita, on ainult *selfi*, seletuseks omavastena *selvfoto* ja *endast tehtud pilt*, *endel*).
4. Kui tähendus on laienenud (vt ptk 4.2), esitatakse uued tähendused kasutus- põhisusest lähtudes, üldkeelesõnade tegelikus keelekasutuses levinud tähendusi ei peeta ebasoovitavateks ja neid ei normita, nt *dekaad* kümne aasta tähenduses.

Kokkuvõtvalt kirjeldab peatükk, kuidas keelekasutuse muutumine ja ühiskondlikud vajadused on mõjutanud keelekorralduse suundumusi ja ühtlasi muutnud keelekorraldusprintsiipe ning suhtumist võõrsõnade normimisse. 20. sajandi alguse ühiskondlik areng nõudis laiemat sõnavara ja võõrsõnade kasutamine muutus massilisemaks – laenamise üks ajendeid on püüd mitmekesiselt väljendada. Keelekorraldusealaste kesksete arutelude seas oli oma- ja võõrsõna vahekorra teema. Tänapäevane määratlus käsitleb norminguid ühiskondliku kokkuleppena ning eesmärgina tõstetakse esile keelerikkust, valdav on seisukoht, et sõna tähendus tekib kontekstis ja see ei ole normitav. Ühe või teise eelistamine võõruse astme põhjal ei ole asjakohane ka kasutuspõhisusest lähtudes.

## 5. VÕÖRSÕNADE PÄRITOLUKIHID EESTI KEELE SÕNAVARAS

Päritolu järgi jaotatakse eesti keele sõnavara traditsiooniliselt põlis-, laen- ja tehistüvedeks. Eesti sõnatüvede päritolu peamised käsitlused on kokku võetud „Eesti etümoloogiasõnaraamatus” (ETY 2012) ning Iris Metsmäe, Meeli Sedriku ja Sven-Erik Soosaare publikatsioonis „Eesti kirjakeele tüvevara päritolu arvudes” (2013), Soosaare ülevaates (2013), samuti Soosaare doktoritöös (2017). Rätsepa varasemaid artikleid koondab tema „Sõnaloo raamat” (2002). Eesti omasõnavara ajalugu on uurinud ka Andrus Saareste (1952), Julius Mägiste (1982–1983), Alo Raun (1982), Külli Habicht, Kristiina Ross, Annika Viht, Heli Laanekask, Jüri Viikberg ja Tiit-Rein Viitso.

Võõrsõnade päritolukihtide kohta eesti keeles peale Erich Raieti väitekirja (1966) põhjalik ja terviklik käsitlus puudub. Inglise päritolu sõnade kohanemist eesti keeles on uurinud Aino Jõgi 1971. aasta kandidaativäitekirjas (ilmunud trükis 2014) ja Tiina Leemets magistritöös (2002). „Võõrsõnade leksikoni” märksõnastikku on laenuandvate keelte kaupa põgusalt vaadeldud tervikkäsitluses „Eesti keele ajalugu” (Soosaar 2020: 366–370).

Eesti keeles on võõrsõnu sadadest keeltest – neid on tulnud nii kokkupuutes naaberhahvaste kui ka kaugemate vallutajatega, ent ka eksootilised keeled on jätnud oma jälje sõnavarrale. Otseseid kontaktkeeli on aga kümmekond (Soosaar 2020: 370). Kõige vanemad sõnalaenuvad pärinevad indoeuroopa algkeelest ja indoiraani algkeelest, arvatavasti läänemeresoome algkeele eelsest ajast. Alamsaksa keele mõju sügenes eesti keelde alates 13. sajandist, mil Eesti aladele tungisid alamsaksa keelt kõnelnud vallutajad, tuues kaasa Euroopa kaasaegse elukorralduse ja eluviisid, mis omakorda täiendas laensõnadega Eesti aladel kõnelatud keele sõnavara. Rätsepa andmetel on alamsaksa laene eesti kirjakeele (ÕSis 1976 leiduvatest) tüvedest ligikaudu 15% (arvuliselt 771–850) (Rätsep 2002 [1983]: 72), ETY täpsustatud andmete põhjal<sup>12</sup> on neid 476–659. 16.–20. sajandil eesti keelde tulnud (ülem)saksa laenude hulgaks on Rätsep pidanud 486–520, ETY 356–506.

14. sajandil lisandusid eesti keelde laensõnad (vana)rootsi ja läti keelest, vähemal määral vana- ja uusvene laenuvad (Rätsep 2002 [1989]: 23). Eelajaloolisel ajal on eesti keele eellaskeelde, läänemeresoome algkeelde laenuvad sõnu algbalti ja algermaani keelest (võimalik, et ka algslaavi keelest) ning nende järglaskeeltest (nt põhjagermaani, vanarootsi). Veel vanemast ajast pärinevad eesti keeles laentüved indoeuroopa, indoiraani ja iraani algkeelest. (Soosaar 2017: 10) Oletatavaid soome sõnavara mõjusid on leitud alates 16. sajandist Georg Mülleri jutlustes ja Heinrich Stahli grammatikas (Rätsep 2002 [1976]: 230). Rätsep on analüüsinud oma- ja laentüvede osakaalu eesti keele sõnavaras (ÕSi 1976 märksõnastiku põhjal) ja lihttüvede hulgas eristanud 2585–3375 (46,67–60,93%) omatüve, 2242–2698 (40,48–48,71%) laentüve ja 52–56 (0,94–1,01%) tehistüve

<sup>12</sup> Need andmed ei ole siiski hästi omavahel võrreldavad (vt Soosaar 2013: 293).

(Rätsep 2002 [1983]: 62). Arvestamata on jäetud peamiselt kreeka- ja ladina- lähtene rahvusvaheline sõnavara, mistõttu on tegelikult suurem nii kirjakeele lihttüvede koguarv kui ka seal hulgas laentüvede arv.

Hilisemal ajal on võõrsõnadena eesti keelde jõudnud vahenduskeelte (peamiselt saksa, vene, rootsi ja inglise keele) kaudu sõnu paljudest teistest keeltest, näiteks sisaldab VSL 2012 (veebiversioon 2015) sõnu 184 keelest (sh on ka sellised määratlused nagu Austraalia keeled ja indiaani keeled, mis omakorda hõlmavad mitmeid keeli) (vt pkt 5.2). Viikbergi (2014: 4) hinnangul on eesti keeles ligikaudu 30 000 võõrsõna, millest igapäevasemaid ja tuntumaid 3000 (ehk 10%).

Kõige põhjalikumalt on eesti keele sõnavara päritolu uurinud Rätsep, Metsmägi, Sedrik ja Soosaar. Eesti keele võõrainese päritolukihiid VSLi 2015 järgi kajastuvad väitekirja lisan 3 ja peamiseid päritolukihte (keeli, mis on märgitud lähte- või vahenduskeelena rohkem kui 100 märksõna etümoloogilisse infosse VSLis 2015) on iseloomustatud peatükis 5.2.

## 5.1. Keelekontaktide peegeldus sõnavaras: leksikaalne laenamine

Keelekontaktid kirjeldavad suhteid, mis on olnud eri keelte kõnelejate vahel (Gardani 2022), seega eeldab keele(ajaloo) uurimine alati sotsiaalse ja ajaloolise konteksti arvestamist (vt Thomason, Kaufman 1988). Leksikaalne laenamine on universaalne nähtus ja tõenäoliselt pole ükski keel suutnud vältida laensõnu (Tadmor 2009: 55). Keelekontaktidest tingitud muutusi arvatakse olevat enamuse keelte grammatikas ja leksikas (Thomason, Kaufman 1988: 18), nt Rogier Blokland kirjeldab vene-eesti keelekontakti sotsiolingvistilist tausta (väitekirja 2005, monograafia 2009). Eesti keele varastest kontaktisituatsioonidest leidub ülevaade Soosaare doktoriväitekirjas (2017).

Nii sõnade kirjakuju kui ka tähenduste muutumine on muu hulgas üks keelekontaktimõjulistest keelemuutustest. Üldiselt ollakse seisukohal, et keele struktuur määrab ära selle, mis selle keelega välismõju tagajärjel juhtuda võib (Jakobson (1962 [1938]: 241; Thomason, Kaufman 1988: 28), ja et keel võtab võõrkeele struktuurielendid omaks ainult siis, kui need vastavad tema enda arengutendentsidele.<sup>13</sup>

Keelekontaktide mitteintensiivses faasis (intensiivne faas on see, kus kõnelejad muutuvad kakskeelseks) töötatakse teiste keelte mõjuga toimetulekuks välja taktika, mis lubab omakeelsesse struktuuri integreerida võõrelemente. Seda nimetatakse keele omastamisvõimeks ja see on keele elujõulisuse seisukohast ülioluline, sest selle kaudu ilmneb keele põhistruktuuride püsivus. (Päll 2005: 10) Esile on toodud kaks võimalikku stsenaariumi: laenav keel kas aktsepteerib sõna

---

<sup>13</sup> Näiteks võib tuua sõna *elekter*, mis tuleb saksa sõnast *Elektrizität* (sõna-sõnalt 'elektrilisus'; kuni 19. sajandi keskpaigani *elektri-vägi*) (ÜS, VSL 2012). Sõna kaugemaks lähteks on kreeka *ēlektron* 'merevaik'.

sellisena, nagu see on, või kohandab selle oma fonoloogilisse süsteemi (Gardani 2022).

Keelekontaktid põhjustavad keele muutumist: sõnavara rikastatakse leksikaalsete laenudega ja muutuda võivad juba keeles olevate sõnade kirjakuju (vt ka P4). Keelekontakti käigus puututakse kokku uute asjade ja nähtustega, mille tähistamiseks on vaja sõnu. Einar Haugeni järgi on laenamine ühes keeles leitud mudelite reprodutseerimine teises keeles (Haugen 1950: 212). Uute tähistajate saamiseks on keeles järgmised võimalused: 1) võõrkeelse sõna laenamine ja mugandamine, 2) olemasoleva sõna tähenduse laiendamine, 3) tõlkelaenu loomine, 4) uue sõna loomine tuletamise teel (vt ka Soosaar 2017: 18).

Leksikaalsete laenude seas eristatakse otselaene ja kaudlaene, tõlkelaene ja tsitaatlaene. Otselaenud on muust keelest vahetult laenatud keelendid. Eesti keeles on otselaene kümmekonnast keelest, kõige rohkem saksa, vene ja inglise keelest. Inglise laenude arv kasvab praegu kiiresti ja saksa ning vene keelest laenamine on tänapäeval pigem taandumas. Kaudlaenud on vahenduskeele kaudu laenatud keelendid, nt *apelsin* (< sks *Apfelsine* < hollandi *appelsien*, otsetõlkes 'Hiina õun'). Tõlkelaenuks (ka *kalk*, *kalka*) peetakse peamiselt liitsõna või sõnaühendit, mis on teisest keelest sõna-sõnalt tõlgitud ja kannab sealt laenatud tähendust, nt *ettekanne* (< sks *Vortrag*), *seebiooper* (< ingl *soap opera*), inglise keeles on tõlkelaen nt *Monday* (< ld *dies lunae* 'Kuu päev'). Tsitaatlaen on otse, muutmata kujul võõrkeelest üle võetud keelend, nt *catering*, *per aspera ad astra* (tsitaatkeelendite kohta vt lähemalt ptk 5.2.2).

Keelekorralduse üks rolle on muu hulgas vastu võtta otsuseid, kas soodustada keelekontaktidest tulenevaid keelemuutusi, nt kas ja mis kujul sõnaraamatus fikseerida sõnakujusid, mis vastuvõtvasse keelde struktuuri poolest ei sobi, kas neid kommenteerida (st selgitusega varustada). Anna Verschik (2019: 9) on osutanud, et sellises olukorras on tihti mängus keelevälised tegurid, nagu identiteet, keeleideoloogia ja sellest tulenev ettekujutus keele ideaalist, aga ka sotsiolingvistiline olukord ja diskursus üldiselt. Verschik toob ideoloogilise keelekorralduse näiteks 1920. aastate ukraina keelenormingute ümberhindamise „koodanlikeks ja vaenulikeks, kuna keskvoim hakkas neis nägema vene keelest distantseerumise katset. [...] Nõnda kehtestati uus norming, mis asendas 1920. aastate lõpus juurutatud normingu venepäraste vastetega: vrd varasem *кляса* 'klass', *етер* 'eeter', *лямпа* 'lamp', *мит* 'müüt' ja vastavalt *клас*, *эфир*, *лампа*, *міф* [...].” (Verschik 2019: 11)

Keelekontakti intensiivsusele ja kestusele lisaks on oluline arvestada konteksti, millesse paigutub kontakti aeg, nt vaatamata väga pikaajasele kontaktile vene keelega on eesti keeles suhteliselt vähe vene laene. Üheks põhjuseks on peetud asjaolu, et 1880. aastatel venestamise alguseks oli eesti kirjakeele sõnavara välja kujunenud ja põhines paljus saksa eeskujule. Nõukogude ajal avaldus vene keele leksikaalne mõju mõningate sovetismide laenamises, mis praeguseks on taandunud (Blokland 2005). Mõju eesti kõnekeelele on olnud oluliselt suurem kui kirjakeelele. Oma osa võib olla selles, et normitud keeles on venemõjulisi kirjakuju (vt ka P4, P6). Bloklandi ja Kehayovi (2010: 49; Blokland 2009: 357) hinnangul positsioneerub vene keele mõju eesti kirjakeeles Sarah

Thomasoni ja Terrence Kaufmani (1988: 74–75) laenuskaalat aluseks võttes oma ulatuselt teisele, idapoolsemad murded kolmandale astmele, kõnekeel teise ja kolmanda astme vahele. Kui võrrelda vene-eesti ja saksa-eesti kontakti Thomasoni-Kaufmani laenuskaala põhjal, siis on näha, et kontakt saksa keelega on olnud tunduvalt intensiivsem ja mõju seega ulatuslikum (vt ka Blokland 2005: 359–360). Thomasoni-Kaufmani laenuskaalal, mis ennustab keelekontakti intensiivsuse alusel laenamise mõju, on viis astet: esimese astme kontaktiks peetakse juhuslikku kokkupuudet, see hõlmab üksikuid leksikaalseid laene (mitte põhisõnavara). Teine aste tähendab pisut intensiivsemat laenamist ning mõjutab fonoloogilist, süntaktilist ja leksikaalset (semantilist) keeletasandit. Kolmas aste tähistab intensiivsemat kontakti: ees- ja tagasõnade, põhisõnavarasse kuuluva sõnavara laenamist. Neljanda astme kontakt mõjutab grammatilist struktuuri, viiendale astmele paigutub teise keele tugev kultuuriline surve (Thomason, Kaufman 1988).

Keelekontaktide mõjul toimuvatest keelemuutustest on sõnade kirjakuju ja tähenduste muutumine keelekasutajale märgatavamad. Keelekorralduse olulisi tegevusi on hinnata ja käsitleda keelekontakti põhjustatud keelemuutusi, neid kas aktsepteerides või tõrjudes, ning keelekasutajat informeerides, samuti otsustada, mis kujul sõnaraamatus fikseerida sõnakujusid, sh neid, mis vastuvõtvasse keelde struktuuri poolest ei sobi.

### 5.1.1. Muganemine

Keele võõrainese saab paigutada muganemisskaalale, mille ühes otsas on tsitaatsõnad kui kõige võõramad, võõruselt järgmised on võõrsõnad, kõige vähem võõrad aga laensõnad. Kui tsitaatsõnade puhul on tegu omakeelsesse teksti võõrkeelsete sõnade ja väljendite ülevõtmisega (kopeerimine), siis võõrsõnade puhul saab rääkida teatavast muganemisastmest ja laensõnade puhul täielikust vastuvõtva keele struktuuriga kohanemisest. Võõrsõnade muganemises laensõnadeks mängivad rolli keele fonotaktika reeglid: võõrhäälikud asendatakse oma keele häälikutega, võõrad häälikuühendid saavad vastuvõtva keele sõnades esinevate sarnaseks. Ammu laenatud sõnade muutused on kinnistunud: varasemad laensõnad on täielikult eesti keele struktuuriga muganenud, 19. sajandi teisest poolest alates keelde tulnud sõnavara on aga tunduvalt vähem muganenud (vt Rätsep 2002 [1981]: 31).

Võõrsõnade ortograafiareeglid pani paika Elmar Muuk, kelle teene on see, et võõrsõnad kirjutatakse eesti kirjaviisis, sh vältesüsteemi arvestades. Muugi ettepanekud leidsid kiiret järgimist ja juurdusid, kuna neid aitasid kinnistada alates 1933. aastast ilmutavad VÕS-id. Muu hulgas kinnistas ta tänini kehtivad reeglid:

- 1) *h* õigekirjutuse kohta, mille kohaselt lühikese vokaali järel kirjutatakse vokaalidevaheline ja sõna lõpu II ja III välte *h* alati kahekordselt, pika vokaali või diftongi järel ja konsonantühendi osana kirjutatakse üks *h*;
- 2) *f*-i ja *š* õigekirjutuse kohta: II vältes kirjutatakse *f* ja *š* ühe tähega, III vältes kahe tähega, pika vokaali või diftongi järel ja konsonantühendis ühe tähega;

- 3) poolpika klusiili ühekordselt kirjutamine kahesilbilistes võõrsõnades, mille pearõhk on esimesel pikal silbil, nt *kotlet*;
- 4) liite *-ismus* lühendamise kujule *-ism* (vt Erelt 2002: 126–131).

Saari on leidnud, et laen- ja võõrsõnade vahetegemine on saksa filoloogias pärit iganenud arusaam, nagu ka see, et võõrsõnadest tekib pidevalt laensõnu. Saari on toonitanud, et võõrsõnade järkjärguline omasõnastumine on harv nähtus ja et valdav enamik eesti võõrsõnadest on laenulised, st laensõnad. „Sõna võib laenuda kohe omasõnaks või laenuda võõrsõnana ja selleks jäädagi.” (Saari 1985: 64) Tänapäeval tundub võõrsõnade muganemine laensõnadeks olevat siiski jätkuv tendents, nt mh *raamen* (jaapani *ramen*). Kui osa sõnu allub hästi muganemisprotsessile, siis teine osa kipub käibele jääma kas võõr- või tsitaatsõnana, nt *show*. Nii on keelekorralduse pakutud *sõu* jäänud võõraks, kuna diftong *õu* esineb üksnes omasõnades. Erineva muganemisvõime üks põhjusi on tekkivate häälikukombinatsioonide häälde- ja rõhuvõime (vt ka Hint 1978: 83), samuti häälduskuju kokkulangemine mõne muu sõnaga. Sõna kuuldeline sarnasus, eriti võõrsõnade puhul, võib anda tõuke sõna kirjakuju muutumisele, nagu osutab ka Hint (1978: 145), näiteks võib tuua tendentsi hääldata ja kirjutada sõna *gala* pika *a*-ga (P4: 938).

Osa valdkondade sõnad küll muganevad, aga püsivad kasutuses ka originaalkujul, nt *pizza* ja *sushi*, *popcorn*, *pop-corn*. Mugand *popkorn* on kasutusel, aga omasõnalised vasted *paismais* ja *plaksumais* ei ole juurdunud (viimane on käibel vähesel määral). Eriti hõlpsalt ei mugane ka nt *bowling*, *coach*, *caffè latte*, *capuccino*, *croissant*: keelekorraldajate pakutud mugandite *booling*, *koots*<sup>14</sup>, *sou* ja *sõu* juurdumisel on üks võimalikke raskusi inglise keele diftong [õu], millel ei ole ühest kindlakskujunenud häälikulist vastet. Ilmselt seetõttu on need sõnad kasutusel pigem tsitaatsõnadena.

Häälikumuutuste puhul on võimalik välja tuua kaks vastandlikku seisukohta: muutused toimuvad järkjärguliselt, märkamatult, pideva protsessina, teisalt aga on häälikumuutustes nähtud reeglilist muutust, mis on häälde- ja rõhuvõime olemas või mitte ja mille puhul sujuvast üleminekust rääkida ei saa. Üksiksõnad ei suuda muuta keele häälikusüsteemi põhireegleid ning nende järgi ei saa joonduda keelde sobivate sõnade loomisel või keele fonotaktika reeglite väljaselgitamisel. (Hint 1978: 82)

Kuigi keeleteaduses on huvi tuntud eeskätt keele struktuuri teisendanud muutuste vastu, tasub siiski jälgida ka võõrainest oma keele struktuuriga kohaldavaid muutusi (Hint 1978: 148). Eesti keeles on neist peamised rõhu nihkumine esilbile ja järgsilbi lühenemine (selle kohta vt P1 ja P4), nt *sümploom* → *süptom* (Hint 1978: 149); võõrhäälikute asendumine omahäälikutega, nt *plüüs* (EÕS 1925–1937: 794) → *plüüs*<sup>15</sup>; ning omakeelsemaks muutumine, st eesti keeles

---

<sup>14</sup> Nt supervisiooni terminibaasis eelistatakse tsitaatsõna *coach* mugandile *koots* (supervisiooni terminibaas Sõnaveebis, vaadatud 27.3.2023).

<sup>15</sup> Samas ei ole nt juurdunud sõna *maneež* kõrvale pakutud *manees* ega sõna *show* kõrvale pakutud *sõu*.

keeruliste häälikuühendite asendamine, nt *ansambl* (EÕS 1925–1937: 16) → *ansambel*.

Mõne keelendi eesti keelde tulek ja muganemisprotsess on hästi jälgitav, nt *jacuzzi* ja *spa* puhul. Esimene neist on hea näide sellest, et sobiva omakeelse vaste olemasolu korral tsitaatsõna (õieti täpsemalt kaubamärgi nime üldsõnaks muutunud kuju) peaaegu kaob käibelt (kasutatakse tänapäeval kitsalt hotellinduses) ja asendub üldkeeles omasõnaga *mullivann*.<sup>16</sup> Selle sõna muganemist võib toetada ka eesti keele seisukohast keeruline kirjapilt. Ilmekaks näiteks selle kohta, et vaatamata soovitudele tarvitada mugandit on siiski kasutusel tsitaatsõna, on sõna *spaa*, kuju *spa* ei tajuta ilmselt tsitaatsõnana ja kirjutatakse püstkirjas. Kasutusuring näitab *spa* (22 000 esinemisjuhtu ÜKS) eelistust *spaa* ees (13 000).

Kuna sõna häälikuline struktuur määrab tema muutmisparadigma, on tekkinud segaparadigmasid, nagu sõnal *kebab*, mida olen vaadelnud artiklis P4: 928, 932.

Sõna kirjakuju sõltuvust lähte- ja vahenduskeelest on põhjalikult käsitlenud Raiet (1966), kes leidis, et kui lähtekeele järgi mugandades saaks ühe kirjakuju ja vahenduskeelest mugandades teise, on siiski harilikult juurdunud vahenduskeelele vastav variant. Ühe keele pidamine lähtekeeleks ja teise arvamine vahenduskeeleks on mõnevõrra tinglik ning alati pole võimalik kindlalt öelda, mis keelest sõna mingisse keelde tuleb.

Ka vahenduskeele määratlemine võib tekitada raskusi, näiteks pole sageli võimalik öelda, kas sõna on eesti keelde tulnud vene või saksa keele kaudu (Blokland 2005: 6–7; EKI teatmik: ptk „Lähte- ja vahenduskeel võõrsõna mugandamisest”, koostanud Tiina Paet). Seega on mitmekordne laenamine ja mugandamisest eri keeltest lähtumine eesti keelde tekitanud lahknevaid kirjakujusid. Sageli on kasutusele võetud esmalt vahenduskeelseid (nt saksa keele kaudu *aria*), seejärel aga fikseeritud keelekorralduse soovitatud lähtekeelseid kirjakujusid (sanskritist lähtuv *arja*). Palju sõnu on laenatud ühest keelest, ent mugandatud teise keele kirjakuju arvestades, nt *stend* (vene *стенд*, vrd inglise *stand*, mis annaks otselaenamisel kuju *ständ*). Selline eri aegadel eri keelte kaudu laenamine ja taaslaenamine on normaalne protsess ja rööpsete kirjakuju korral saab mõlemat kuju üldjuhul normingukohaseks pidada.

Kreeka- ja ladinalähteste sõnade mugandamisest on siiski püütud ideaalis aluseks võtta kreeka või ladina tüvesid, ent alati ei ole see õnnestunud.<sup>17</sup> Raiet on seisukohtade erinevused välja toonud väitekirjas (1966). Senises normimispraktikas ei ole siiski lähtekeelest süstemaatiliselt lähtutud (vt ka P4: 942). Näiteks inglise *cybernetics* on küll eesti keelde võetud kreekapärasel kujul (*küberneetika*, mitte *saibernetiks*), aga samas on inglispärase algusosaga *saientoloogia* (ingl *scintology*). Seekõrval on ladinapäraselt teises tähenduses ka *stisientoloogia*

---

<sup>16</sup> *Jacuzzi* on üldsõnastunud nagu nt *pampers* ja *lego*, hakates tähistama kõigi firmade tooteid. Sõna *mullivann* pakkus EKI keelenõuanne välja 1991. aastal (EKI keelenõuannebaasi põhjal), ajapikku on sellest kujunenud genitiivse esikomponendiga liitsõna *mullivann*.

<sup>17</sup> Eri aegadel on see püüd mõneti kõikunud: rohkem hakatakse lähtekeelt võõrsõnade kuju õigsuse kriteeriumina mainima 20. sajandi esimesel kümnendil, eriti läheb see hoogu 1920. ja 1930. aastatel (Raiet 1966: 12).

(< ld *scientia* teadus + *-loogia*) 'teaduslugu, õpetus teadustest ja nende ajaloost' (VSL 2012) ja *stsientomeetria* 'teaduse mõõtmise teadus' (ingl *scientometrics*) ning *stsientism* 'veendumus, et loodusteaduslik (empiiriline) meetod on parim vahend inimese ja ühiskonna uurimiseks ning filosoofia ja humanitaarteaduste probleemide lahendamiseks' (< ld *scientia* 'teadmine, teadus').

Muust kui ladina kirjast võetud sõnad moodustavad omaette rühma, nende ümberkirjutuseks on välja töötatud vastavad reeglid. Näiteks on Emakeele Seltsi keeleteoimkond vastu võtnud üksikasjalikud otsused jaapani ja araabia keele kohta (ESKT 2008; ESKT 2009).

Eesti keelde laenatud võõrsõnad ei ole rikastanud ainult sõnavara, vaid mõjutanud ka häälikusüsteemi, tuues keelde uusi häälikuid ja häälikuühendeid (vt lähemalt Raag 2008: 97–103). Laenamise olulisi eeldusi on keelestruktuuri paindlikkus, mis võimaldab võõrainest häälikustruktuuriga kohandada (vt ka Hint 1978: 131). Kohanemisvõime ja varieerumine on elava keele tunnused, mis teevad keele funktsioneerimisvõimeliseks.

Kokkuvõttes saab öelda, et ortograafianormingud on kokkuleppelised. Eesti keele võõrsõnade ortograafias kehtivad Muugi paika pandud reeglid, mille järgi võõrsõnad kirjutatakse eesti kirjaviisis, sh vältesüsteemi arvestades. Võõrainest eesti keele struktuuriga kohaldavaid peamisi muutusi on rõhu nihkumine esisilbile ja järgsilbi lühenemine, võõrhäälikute asendumine omahäälikutega ja eesti keele seisukohast keeruliste häälikuühendite asendamine.

### 5.1.2. Võõr- ja tsitaatsõnad

Tsitaatsõna määratlus on esitatud väitekirja sissejuhatuses (vt ptk 1.2). Põhimõtteliselt võib tsitaatkeelend olla mis tahes võõrkeelest võetud mis tahes sõna või väljend, mida kasutatakse eesti tekstis (seal hulgas ühekordne juhuslik kasutus, n-ö *ad hoc*-laen).

**Tsitaatsõnade kasutamise ja vormistamise** kohta eesti keeles ei ole täpseid reegleid välja töötatud, pigem lähtutakse väljakujunenud tavast. Traditsioon on keelekorralduses olnud sagedasi normi aluseid ja põhjendusi, st objektiivset põhjust osal normingutel pole. Väga rangelt ei ole tsitaatsõnade kasutust reeglustatud mh seetõttu, et kindel piir tsitaat- ja võõrsõna vahel puudub. Reeglustatud on tsitaatsõnade muust tekstist eraldamine kursiivkirjas, kui põhitekst on püstkirjas, ja vastupidi, samuti eesti käändelõpu teises kirjas kirjutamine ja lisamine ülakomaga ning originaalkeelele ligilähedane hääldus. Kirjapildis tuleb säilitada sõna originaalkuju koos kõigi diakriitikutega, nt *tête-à-tête* [t`eet-a-t`eet]. Kui lähtekeel ei kasuta ladina kirja, kirjutatakse tsitaatsõna ladina tähestikus samade reeglite järgi, mida kasutatakse selle keele nimede ümberkirjutamisel (EKI teatmik: ptk „Tsitaatsõnade kirjutamine”).

Täpselt ei ole teada, millal tsitaatsõnade kursiivkirjas vormistamise nõue eesti keeles alguse sai, kinnistus see vormistusviis aga hiljemalt SÕSis. Tsitaatsõna mõiste kujunemist ja tsitaatsõnade esitust ÕSides ja VSLides olen lähemalt

vaadelnud artiklis P2. On teada, et hiljemalt EÕSis 1925 oli kursiivkiri tsitaatkeelendite puhul kasutusel. 1936. aastal määratleb Aavik: „Võõrsõnu, mida tarvitatakse juhuslikult eesti keeles ja mida siis kirjutatakse võõrkeelses kirjaviisis, võiks nimetada tsitaatsõnadeks, näit.: *Landeswehr, esprit, chargé d'affaires, piazza, mezzosoprano, whisky* [---]” ja soovib nende eristamiseks kasutada muust tekstist erinevat kirjakuju, antiikvatekstis kursiivi, fraktuurtekstis antiikvat (Aavik 1936: 388).

Tänapäeva eesti keelde tuleb uusi laene pidevalt juurde ja nende lahterdamine kirjutusviisilt võõrsõnadeks ja tsitaatsõnadeks on üha suurem probleem, kuna nende eristamine on puhtvormiline (kas sõna vastab eesti kirjaviisile või mitte). Keelekorraldajatel on seda avalikkusele üha keerulisem seletada, sest valikukriteerium ei ole selgelt tajutav ja võib tunduda juhuslik. Kui mingi valdkonna terminid on kõik laenulised, siis reegli järgi vormistatakse osa neist võõrsõnadeks, osa tsitaatsõnadeks (kuna osa sõnu on selgelt võõrapärases kirjaviisis, osa mitte), näiteks jaapani kunstiterminite loend<sup>18</sup> vormistuks järgmiselt: *bachiru, bingata, boro, dōtaku, emakimono, hakuji, hikime kagibama, hirameji, kabuki, kamakura-bori, kanshitsu, keman, kintsugi, kirikane, maki-e, nerikomi, nishijin-ori, raden, rōketsuzome, sukashibori, sumi-e, tenmoku, tsuba, tsutsugaki, urushi-e, wajimamura, washī, yūrei-zu, yūri-kinsai, yūzen*.

Tuleb ette ka olukordi, kus mugandsõnale lisatud täiend sunnib uuesti kasutama tsitaatsõnavormistust, nt *enduro*, aga *hard enduro*. Seetõttu kerkis päevakorda küsimus, kas võiks tsitaatkeelendite kursiivis eristamise nõude lõpetada. Selleks esitasime Peeter Pälliga Emakeele Seltsi keeleteoimkonnale „Esildise tsitaatsõnade ja võõrsõnade vahekorra kohta” (esitatud 22.6.2022). Esildises tõime välja kolm võimalikku arenguteed.

1. Jätkata senist vahetegemist. Probleemid jäävad, aja jooksul süveneb vastuolu normitud ja tegeliku kirjutusviisi vahel.
2. Loobuda tsitaatsõnade kursiivkirjas vormistamisest. Arvatavasti ei pääse täielikult ülakoma nõudest (nt performance'id), kuid selle saab taandada samaks reegliks, mis kehtib nt nimede puhul.
3. Mingi vahepealne variant, nt säilitada vahetegemine sõnaraamatutes, kuid leppida igapäevakasutuses variandiga nr 2.

Variandi nr 2 oluline puudus on see, et see õõnestab eesti kirjaviisi häälduspärasuse põhimõtet. Kui seni on olnud võõrkirjaviis eesti tekstis selgelt markeeritud (kas tsitaatsõnana kursiivis või võõrnimena suure algustähega, erandiks võõrnimetuletised), siis variant 2 ähmastab seda põhimõtet. Variant 3 jätab formaalse vahe alles. Esildise tegemisel lähtusime EKI keelenõu andmisel saadud ülevaatest küsijate raskuste kohta tsitaatsõnade vormistamisel ja valminud kasutajauuringust (Targijainen 2022).

---

<sup>18</sup> [https://en.wikipedia.org/wiki/Category:Japanese\\_art\\_terminology](https://en.wikipedia.org/wiki/Category:Japanese_art_terminology) (17.5.2023).

Ülevaate saamiseks tsitaatsõnade vormistuse tendentsidest tegelikus keelekasutuses uuris Lauriina Targijainen bakalaureusetöö<sup>19</sup> (2022) raames keelekasutaja eelistusi. Valimi analüüsi tulemused näitavad, et tegelik kasutus tsitaatsõnade vormistusnõuetega sageli ei arvesta. Uurimus keskendus küsimusele, millist tsitaatsõna vormistust keelekasutaja eelistab. Katsealune sai valida kolme variandi vahel: 1) senistele nõuetele vastav vormistus; 2) praeguseid nõudeid ainult osaliselt järgiv vormistus (endistviisi tsitaatsõna muust tekstist eristamine teise kirjaga, kuid ülakoma nõude kaotamine käände- ja pöördelõppude lisamiseks (kui vorm võimaldab, st ei teki ebaloomulikku kombinatsiooni, nagu *aftershave'i* ning sidekriipsu nõude kaotamine liitsõnade moodustamisel); 3) kõigi praeguste tsitaatsõna vormistusnõuete kaotamine, st kirjaeristusest ning ülakomata (kui vorm võimaldab) muutevormide kasutamine ja liitsõnade moodustamine sidekriipsuta. Analüüsist selgus, et keelekasutaja eelistab tsitaatsõna käänamisel üldiselt kaldkirjas ja ülakomata varianti (nt *mozzarellat*), erandiks on sõnad *podcast*, *jackpot* ja *bitcoin*, mille puhul eelistatakse püstkirjas kirjutamist. Ilmselt ei tajuta neid sõnu mitte tsitaatsõnade, vaid võõrsõnadena (mis näitab, et keelelisi otsuseid teeb kasutaja tihti tunnetuse, mitte reeglite põhjal). Liitsõnade vormistamisel eelistab 86% vastanuist praegustele reeglitele vastavat vormistust (nt *after-shave'i*-komplekt). Erandiks on liitsõna *discgolf'i*-rada, mille mittereeglikohast varianti *discgolfirada* eelistab 82,5% (Targijainen 2022: 26). Ilmselt ei tajuta ka seda sõna mitte tsitaatsõnana, vaid võõrsõnana. Enim valmistab uurimuse järgi raskusi tsitaatsõnadele kändelõpu lisamine ja liitsõnade vormistamine ning vähem nende tekstis eristamine (vt lähemalt Targijainen 2022).

Kursiivnõudest loobumise küsimust ning tsitaatsõnade ja võõrsõnade vahetõrget arutas ESi keeleteoimkond 2022. aasta septembris eespool kirjeldatud esilõpetuse alusel ja leidis, et kursiivnõuet ei saa siiski n-õ nõudlikes tekstides kaotada.

**Tsitaatsõnade hääldusküsimustega** on tegelenud Johannes Aavik, kes on leidnud, et on põhimõtteline küsimus, millise piirini tuleb eesti keeles järgida võõrnimede originaalhääldust, ja nentunud, et võõrnimede hääldamine võib olla teataval määral lihtsustatud – „eestipärastet kompromisshääldamine”. Ta toonitab, et eesti keeles on traditsioon järgida ladina keele hääldusel samu reegleid nagu saksa keeles. Siinse uurimuse seisukohast on olulisemad punktid Aaviku (1933) antud hääldusjuhistes järgmised.

1. Ladina keele *ae* häälduseks märgib Aavik *ä(ä)*, seda järgib ka ÕS 2006. Seevastu LES annab *ae* häälduseks *ee*.
2. Prantsuse nimede lõppsilbi häälduseks on Aavik paljudel juhtudel andnud *ää*, nt Baudelaire [bodläär], tänapäeval tavatsetakse seda hääldada pigem *ee*-na. Prantsuse *ai*, *ei* häälduseks märgib Aavik juhistes: „*ä* poole kalduv *e*”, ent hääldusjuhistes on sageli ka *ä*, mõnikord *e* või mõlemad variandid, nt Saint Hilaire [sántileer, -läär]. (Selle kunagise hääldustava põhjal fikseerunud kirjakujuude käsitus leidub publikatsioonis P6.)

---

<sup>19</sup> Juhendajad Tiina Paet ja Kadri Koreinik.

3. Inglise nimedes eelistab Aavik diftongidele pikki vokaale, osa nimesid on saanud ka kaks hääldust, nt *Taylor* [teilor, teelor].

Tänapäeval on üks tsitaatsõnade häälduse sõnaraamatutesse märkimisega<sup>20</sup> ja hääldusfailide (vt lähemalt ptk 6.1, ptk 7; P2) loomisega kerkivaid küsimusi see, kui võrd originaalhäälduse lähedane peaks esitatud hääldus olema. Tsitaatsõnade hääldusküsimustele on pühendatud artikkel P2. Uurimuse tulemustena olen selles välja toonud, et inglise keele mõju hääldusele on valdav, inglispäraselt hääldati ka teistest keeltest pärit sõnu, nt ladina väljendit *ad hoc* hääldati [äd hok].

Inglise keeles vormistatakse meie mõistes tsitaatsõnu erinevalt, ühes skaala otsas on kursiivis vormistatavad väljendid, nagu *esprit de corps* (andmaks märku võõrapärasest hääldusest), teises skaala otsas on „café” ja „facade”, mis kirjutatakse harilikus kirjas ja mis on kaotanud tavakasutuses diakriitikud, samuti kirjutatakse püstkirjas nt „bizarre” ja „brunette”. (ODF)

Kokku võttes võib võõrsõna ja tsitaatsõna piiritlemine olla kohati keerukas. Tänapäeval lisandub eesti keelde uusi laene pidevalt, nende vormistuses ega häälduses ei järgi keelekasutajad sageli Muugi võõrsõnareegleid. Aina keerulisem on leksikograafidel sõnu lahterdada kirjutusviisilt võõrsõnadeks ja tsitaatsõnadeks, kuna nende eristamine on puhtvormiline ja võib tunduda juhuslik.

## 5.2. Võõrsõnade päritolu VSLi 2015 järgi

Kuivõrd VSL on ainus võõr- ja tsitaatsõnu (sisaldades mõnevõrra ka laensõnu) koondav sõnastik, siis saab selle võtta järgneva päritolukihtide ülevaate aluseks. Võõrsõnavara jaotuse umbkaudne ülevaade (vt lisa 3) sisaldab andmeid 26 473 märksõna kohta (need on märksõnad, millel on päritoluintfo; kokku on VSLis 36 502 märksõna). VSLi 2015 arvandmeid tuleb siiski võtta mõnetise mõõndusega, kuna sõnastik esitab sõna etümoloogilise infona nii lähtekeele kui ka vahenduskeeled, kusjuures vahetuid vahenduskeeli sageli ei nimetata.

Peamiste päritolukihtidena võib välja tuua need keeled, mis on VSLis 2015 märgitud lähte- või vahenduskeelena rohkem kui 100 märksõna etümoloogilisse infosse (vt tabel 1, joonis 4): ladina (8891 märksõna, sh nii uusladina kui ka keskladina), kreeka (5426, sh keskkreeka ja uskreeka), prantsuse (3245, sh vana-prantsuse, keskprantsuse), inglise (2614, sh vanainglise), itaalia (1165), saksa (1176, sh alamsaksa, ülemsaksa, keskülemsaksa, keskalamsaksa), vene (668, sh vanavene), hispaania (364), araabia (284), hollandi (163), sanskriti (110), jaapani (104) ja türgi (101). Tuleb märkida, et samatüvelistel sõnadel etümoloogilist infot päritolukeelte kohta üldjuhul ei korrata, vaid esitatakse ühe sõna juures ja teiste tuletiste juures lingitakse põhisõna etümoloogilise infoga. Nii puudub märksõnal

---

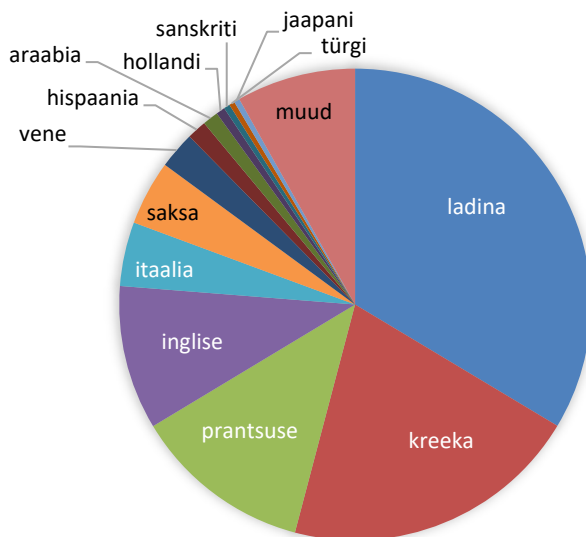
<sup>20</sup> Hääldus märgitakse üldjuhul tsitaatsõnadele, mõnel juhul ka võõrsõnadele, nt kui on vaja näidata silbipiiri, nt šiiit [ši, iit].

*endokrinoloogiline* eraldi etümoloogiline info, selle leiab seletuses (endokrinoloogiasse kuuluv...) oleva lingi abil märksõna *endokrinoloogia* juurest. Samuti ei kajastu siinses päritolukihtide arvestuses eesliidetega märksõnad, sest nt *post-*eesliitega sõnade juures lingitakse selle eesliite etümoloogilisele infole, st märksõnal *postembrüonaalne* ei ole etümoloogilist infot, vaid seda näeb märksõnade *post-* ja *embrüonaalne* juurest eraldi ning eesliide läheb siinses päritolukihtide ülevaates arvesse ühel korral.

Peale märksõnade arvu vastavast päritolukeelest on tabelis 1 ja lisas 3 esitatud nende keelte staatus eesti keele suhtes: kas tegu on lähte- või vahenduskeelega. Tabel 1 põhineb eeldusel, et sõnade päritolu ja vahenduskeeli on võimalik jälgida, st see on katsetus määratleda keelte rolli. Viimase veeru andmed (põhinevad VSLil) on suuresti tinglikud ega ole kindlasti ammendavad. Tabelist 1 nähtub, et geograafiliselt lähemal asuvad keeled on vahenduskeeled, kaugemad Euroopa keeled on nii lähte- kui ka vahenduskeeled ja eksootilised keeled on peamiselt lähtekeeled. Naabuskeeled on olnud ka lähtekeelteks, ent neist lähtunud sõnad on pigem laen- kui võõrsõnad, seega VSL neid ei hõlma (eeskätt balti ja soome laenud ning vanemad saksa laenud).

Tabel 1. VSLi 2015 märksõnastiku koosseis päritolukeelte (nii lähte- kui ka vahenduskeeled) järgi (suuremad päritolukihid)

<b>Päritolukeel</b>	<b>Märksõnade arv</b>	<b>Lähtekeel (L) / vahenduskeel (V)</b>
ladina (sh keskladina, uusladina)	8891	L, V
kreeka (sh keskkreeka)	5426	L, V
prantsuse (sh vanaprantsuse, keskprantsuse)	3245	L, V
inglise (sh vanainglise, Ameerika inglise)	2614	L, V
itaalia (sh vanaitaalia)	1165	L, V
saksa (sh alamsaksa, keskalamsaksa, keskülemsaksa, vanaülemsaksa)	1176	L, V
vene (sh vanavene)	668	L, V
hispaania (sh Ameerika hispaania)	364	L, V
araabia	284	L
hollandi	163	L, V
sanskriti	110	L
jaapani	104	L
türgi	101	L, V
muud kokku	2162	L, V
kõik kokku	26 473	L, V



Joonis 4. VSLi 2015 märksõnastiku koosseis päritolukeelte (nii lähte- kui ka vahenduskeeled) järgi (suuremad päritolukihid)

Enamik Euroopa kultuuriareali võõrsõnadest lähtub nii või teisiti ladina või kreeka keelest. Raiet on võrrelnud eesti võõrsõnade kirjakujustid kreeka, ladina, saksa ja vene keele kujudega ja leidnud, et enamasti määravad eesti kuju vahenduskeeled (paljudel juhtudel langevad vahendus- ja lähtekeele kujud kokku). Kui lähte- ja vahenduskeele kujud erinevad, siis on eesti kuju määranud vahenduskeel, kõige rohkem saksa keel (Raiet 1966).

Antiikkeeltest pärit võõrsõnade puhul tekitabki keelekorralduses kõige rohkem küsimusi see, kas lähtuda originaalkeele kirjakujust või vahenduskeel(t)e omast. Tänapäeval tuleb eesti keelde ladinalähteseid sõnu inglise keele kaudu, inglise keel omakorda on sageli need sõnad laenanud (vahenduskeele kaudu). Vahenduskeelte mõju küsimust olen käsitlenud artiklis P4.

**Ladina** päritolu keelendid moodustavad kõige mahukama kihi ja on enamasti teiste keelte, peamiselt alam- või ülemsaksa keele vahendatud, viimased sageli VSLi etümoloogilises infos ei kajastu. VSL jätab sageli otsese vahenduskeele märkimata ja annab üksnes kaugemad päritolukeeled. Otselaene ladina keelest on eesti keeles üksikuid, nt *ordu* ja *tiisikus* (Soosaar 2020: 367). Ladina keele alla on tabelis 1 arvatud nii klassikaline ladina keel (8348) kui ka keskkladina (967) ja uusladina keel (449). Uusladina keelest pärineb eesti keeles eeskätt keemia- ja meditsiininomenklatuur. Enamus uusladina märksõnadest on tsitaatkeelendid. Põhjalikult on ladinalähteste sõnade kinnistumist ja eeskätt sõltumust lähte- ja vahenduskeeltest käsitlenud Raiet (1966: 32–60). VSLis 2012 on mõnevõrra vähem kirjanduslikku päritolu sententse kui eelmistes trükkides, seevastu suurendasime nt üldväljendite, motode, tehnikaterminite jms osakaalu. Ladina päritolu tsitaatkeelendite esitusel püüdsime eelistada eesti tekstides sagedamini kasutatavaid (vt ptk 3.2). Ladinakeelset õigusteaduse ja meditsiini sõnavara leidub VSLis võrdlemisi piiratud hulgal, kuivõrd on ilmunud ladina-eesti erialasõnastikud.

VSLi 8891 märksõnast, mille päritoluseletusse on märgitud ladina (või uusladina, keskkladina), on tsitaatkeelendeid 2026 (sh nt märksõna *sir*, mis on küll eesti keelde tulnud inglise keelest, aga mille lähtekeel on ladina). Ladina päritolu sõnadest tekitavad tänapäeval küsimusi vahenduskeeltemõjulised rööpvormid, nt *dublikaat* varasema kuju *duplikaat* ja *adaptatsioon* varasema *adaptatsioon* kõrval (vt ka P4). Samas on kindlad seaduspärasused, mille põhjal ladina laene on eesti keelde mugandatud.

Ladina ja kreeka elemendid on paljudes keeltes läbi põimunud (vt ka P1: 156). Algselt päritolult kreeka sõnadest on suur hulk eesti keelde tulnud ladina keele kaudu (saksa ja vene keele vahendusel), nt *hüatsint*. Mõnel sõnal on fikseeritud rööpvormid: nt ÕSis 2018 on kirjakuju *gümnaasist* määratletud venepärasena, *gümnaasiast* kreekapärasena (vt ka Raiet 1966: 84). Varasemas normingus (EKÕS 1918) esines üksnes *gümnaasiast*.

**Kreeka** keel on märgitud VSLi 2015 etümoloogilisse infosse 5426 märksõnal. Kreeka keelt lähtekeelena käsitleb põhjalikult Raiet (1966). Tänapäeval tekitab probleeme kreekalähteste sõnade puhul tendents, et varem kinnistunud kirjakujud muutuvad inglise keele mõjul. Näiteks võib välja tuua *i* ja *ü* vaheldumise kirjakujudes *diaad*(*iline*) ja *düaad*(*iline*). VSL 2015 esitab kuju *düaad* (< kr *dyas*). *i*-line kuju *diaad* on eesti keeles päevakorda kerkinud inglise keele mõjul (ingl *dyad*). ÜKs 2021 leidub *diaadiline* 35, *diaad* 50, *düaadiline* 11, *düaad* 18 juhul. Tegu on harvaesineva sõnaga. Varasematest kreekalähtetestest võõrsõnadest on *i* ja *ü* vahetõttu muutunud nt sõnades *kirillitsa* (varem *kürillitsa*, VSL 1961: *kürillitsa* vt *kirillitsa*, seevastu *kürilliline* kiri, mitte *kirilliline* kiri). Saksa keele kaudu laenamisel võidi saada *i* ka juhul, kui saksa kirjapildis on *y*. Vokaali pikkuse fikseerimisel on viimasel ajal tekitanud küsimusi, kas fikseerida kirjakuju *skene* või *skeene* (vt lisa 4). Kui vaadata konsonantide vaheldumisega seotud küsimusi, siis on eesti keeles üldiselt kreekalähtestest sõnades, kus *k* ja *h* on vaheldunud, kinnistunud *k*, nt sõnades *kirurg*, *kaos*, ja neis tänapäeval probleeme ei esine. Siiski on tehtud ettepanek sõna *karismaatiline* kirjutada kujul *harismaatiline*<sup>21</sup> (< kr *charisma*).

Vanakreeka keelest pärineb ka prefikseid, prefiksoide ja sufiksoide, nt *a-*, *an-*, *anti-*, *biblio-*, *-füilia* jt. Ladina ja kreeka prefiksitate, nagu *hüper-*, *mega-*, *super-*, *ultra-*, kasutust eesti keeles on uurinud Johanna Kiik oma magistritöös (2019) (vt ka Kiik 2021) ja jätkab doktoritöös.

**Prantsuse** päritolukihi moodustavad sõnad pärinevad omakorda ladina või kreeka keelest ja on eesti keelde tulnud kas saksa või vene keele kaudu. VSLis 2015 on prantsuse lähtekeelelega märksõnu ligi 10%, mis näitab, et prantsuse kultuuri mõju eesti kultuurile on olnud märkimisväärne. Sõnu on laenatud mh diplomaatia- (*atašee*, *diplomaat*), moe- (*mansett*, *puuder*) ja sõjandus- (*küürassiir*, *seersant*) ning kokandusvaldkonnast (*ekleer*), kus Prantsusmaa on olnud tooniandev (vt ka P6). Koos toitudega on üle võetud nimetused, osa neist on mugandatud, suur osa on jäänud ka tsitaatsõnaks, nt *bouillabaisse*, *croissant*, *ratatouille*.

---

<sup>21</sup> EKI keelenõuandmebaas 30.10.1995.

**Inglise** keel on nii lähte- kui ka vahenduskeelena selgelt tänapäeva dominantkeel. VSLis 2015 pole registreeritud paljusid vahepeelsel kümnendil keelde tulnud sõnu, see kiht kasvab kõige kiiremini (vt ka Soosaar 2020: 367). Inglise keel (sh vanainglise ja Ameerika inglise keel) on VSLis märgitud 2614 märksõna, sh tsitaatkeelendi etümoloogilisse infosse. Inglise laenude kohta on põhjalik uurimus Aino Jõelt (1971, trükkis ilmunud 2014). Inglise laenud on eesti keeles nooremaid kihistusi: vanimad registreeritud laensõnad pärinevad Jõe andmetel 1820. aastatest. Valdkondadest, kust on otse laenatud, saab esile tõsta merendus- ja sporditerminoloogiat.

Tänapäeval tekitab inglise keelest laenamisel leksikograafilisi ja keelekorralduslikke küsimusi see, et laenatakse ka eesti keelde varem juba teistest keeltest (nt ladina) tulnud ja vastavast keelest mugandamise reeglite põhjal kinnistunud sõnu. See tekitab keelde uusi, seni kinnistunuist erinevaid rööpkujusid (rööpkujudega seonduvaid aspekte olen lähemalt vaadelnud artiklis P4). Tuleb silmas pidada, et inglise keelest tulevad laenud on sageli omakorda inglise keelde laenatud, nt *baegel* (lähtekeel jidis), *barbecue* (lähtekeel haiti). Inglise keel on laenanud sõnu ligikaudu 350 keelest (Crystal 2006: 224).

**Itaalia** keel on märgitud 1165 märksõna etümoloogilisse infosse, seega on see samuti üks mahukamaid VSLi 2015 päritolukihte. Palju on tsitaatsõnu, sh klassikalise muusika termineid. Valdkondadest esineb ajaloo-, majandus-, kunsti-, arhitektuuri- ja toidusõnu. Itaalia sõnu on eesti keelde vahendanud peamiselt saksa ja vene keel. Itaalia sõnade mugandamise põhjaliku ülevaate annab Raieti väitekiri (1966), kus autor on leidnud, et eesti keeles on itaalia päritolu võõrsõnad kinnistunud valdavalt vahenduskeeltemõjulisena. Tänapäeval tekitab mugandamisel küsimusi näiteks see, kas it *orzotto* peaks mugandama kujul *orsotto* või *orsoto*, it *broccoli* kujul *brokoli* või *brokkoli*, it *brutto* kujul *bruto* või *brutto*, it *netto* kujul *neto* või *netto*. Veel on küsimusi tekitanud nt it *gelato*, *espresso macchiato* jt vastete leidmine eesti keeles ning vormistus kas tsitaatsõna või võõrsõnana. Mõnel juhul on küsimusi tekitanud sõnarõhk – nt kas *tiramisu* hääldub itaaliapäraselt viimase silbi rõhuga, *pizzeria* rõhk (vt P2), samuti *prosecco* kirja- ja rõhk.

**Saksa** keel kui varasem dominantkeel on eesti keelde vahendanud peamise hulga võõrsõnavara. Ajavahemikul 1200–1600 oli peamine doonorkeel eesti keelele alamsaksa keel. 16. sajandil suurenes ülemsaksa keele mõju. (Viikberg 2014: 4) Saksa keel oli Eesti alal ühiskondlikult domineeriv keel kuni 20. sajandi alguseni. Varasem päritolukiht on fikseerunud laensõnadena ja VSLis enamasti ei esine. Valdkondi, kus saksa keelest on rohkem laenatud, on keeruline esile tuua, sest esindatud on väga paljud alad (tehnika, tekstiil, sõjandus, zooloogia, botaanika, geograafia, füüsika, ajalugu, meditsiin jne).

**Vene** keele vahendusel on eesti keelde tulnud nii Lääne-Euroopa keelte (inglise, prantsuse, saksa) kui ka Vene impeeriumi, Nõukogude Liidu vabariikides ja Vene Föderatsiooni mõju all olevates maades kõneldud keelte sõnu (nt aserbaidžaani keelest *alõtša*). Vene keele mõju on eesti keelekorralduses ideoloogilistel põhjustel läbi aegade tõrjutud. Vene keel on eesti keele suhtes peamiselt vahenduskeel, vahendades nt kreeka, arabia, saksa, inglise, hispaania, osseedi, tatari,

mongoli, pärsia, tšuktši jt keelte ning üksikuid ladina sõnu. Vene keelest on otse-laenudena tulnud nt *artell*, *baranka*, *doktorantuur*. Valdkondadest on kõige rohkem ajaloo märgendiga sõnu, järgnevad zooloogia, tekstiili ja tehnika valdkonna sõnad. Tsitaatsõnadena vormistatakse vene sõnu vaid üksikutel juhtudel, nt *glasnost*, *zamizdat*.

**Hispaania** keelest on sõnad eesti keelde tulnud peamiselt vahenduskeelte kaudu. Eesti keeles kinnistunud kirjakuju on mõjutanud vahenduskeeled, peamiselt saksa või vene. Eesti kirjakujud lähtuvad enamasti saksa kirjakujudest, nt *mestiits* (< sks *Mestize* < hisp *mestizo*) (Raiet 1966). Valdkondadest esineb peamiselt botaanika, zooloogia, kokanduse, ajaloo, sõjanduse, keemia, arhitektuuri, tehnika sõnu.

**Araabia** keelest on varem eesti keelde laenatud sõnu peamiselt teiste keelte (hispaania ja prantsuse, saksa, vene keele) kaudu ja nende sõnade kirjapilt on kinnistunud eesti keeles ammu, nt *koraan*. Araabia sõnade kasutamise kohta eesti tekstides on ESi keeleteoimkond vastu võtnud otsuse (ESKT 2009). Lähemalt olen araabia keelest pärit sõnu käsitletud koos Peeter Pälliga (EKI teatmik: ptk „Araabia keelest pärit sõnad“).

**Hollandi** keel on märgitud kas lähte- või vahenduskeeleks 163 VSLi märksõnale. Valdkondadest on kõige rohkem esindatud merendus (93 märksõna). Veel on hollandi päritolukihis zooloogia, tehnika jm valdkondade sõnu.

**Sanskriti** keel on lähtekeeleks peamiselt ida filosoofia ja kultuuri ning kitsamalt budismiga seotud sõnadele. Ehkki vahenduskeeli VSL sageli ei märgi, on sanskriti sõnad inglise või saksa keele vahendatud, mõnel juhul on märgitud vahendajateks portugali, prantsuse või ladina keel. Küsimusi on tekitanud nt sanskriti päritoluga, ent saksa keele kaudu eesti keelde tulnud *aarja* ja *aria* kirjakuju normimine (vt P4).

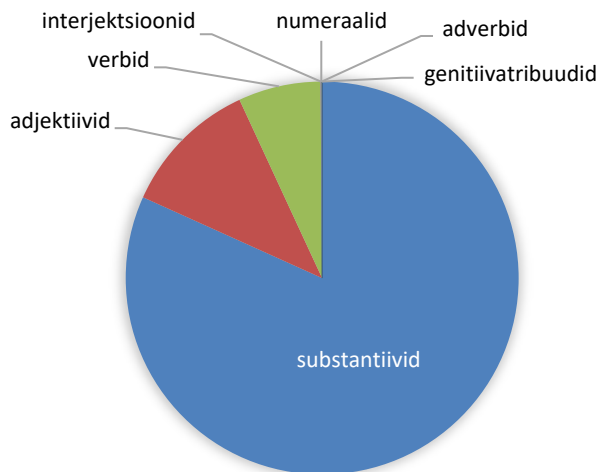
**Jaapani** päritolukihis olevast VSLi 101 märksõnast on 33 vormistatud tsitaatsõnadena, ülejäänud võõrsõnadena, mõni ka rööpsete variantidena nii tsitaat- kui ka võõrsõnana, nt *geiša* ja *geisha*, *sushi* ja *suši*.

Jaapani päritolu sõnade kasutamise kohta eesti tekstis on vastu võetud ESi keeleteoimkonna soovitus (ESKT 2008). Jaapani sõnade tsitaatsõnana kirjutamiseks kasutatakse eesti keeles nn Hepburni parandatud transkriptsiooni. Tänapäeval tekitab osa jaapani sõnade puhul küsimusi eeskätt see, kas vormistada sõna tsitaatsõnana või võõrsõnana. Hiljuti on laiendatud sõna *tsunami* normingut rööpvormiga *tsunaami*. Jaapani sõnad on eesti keelde tulnud peamiselt inglise keele vahendusel, ent kuna valdaval osal juhtudest on inglise keeles tegu transkriptsiooniga, siis otselaenamise puhul oleks kirjakuju sama.

**Türgi** keelest on eesti keelde sõnu vahendanud peamiselt vene, saksa, prantsuse ja itaalia keel. Valdkondadest on tulnud kokandus-, ajaloo-, sõjandus-, zooloogia-, botaanika- jm sõnu. Värskest on küsimusi tekitanud türgi keelest pärit sõna *kebab* või *kebab* kirjakuju normimine (vt P4: 932).

**Sõnaliigimärgend** on VSLis 26 925 märksõnal (vt joonis 5, tabel 2), mõnel märksõnal võib olla mitu sõnaliigimärgendit, nt *inkognito* (substantiiv ja adverb). Sõnaliigiliselt on kõige rohkem substantiive (22 008 märksõna), adjektiive (3057 märksõna), verbe (1823 märksõna), vähe on interjektsioone (13 märksõna),

numeraale (12 märksõna), adverbe (10 märksõna), genitiivtribuute (2 märksõna). **Semantilistest rühmadest** domineerivad võõrsõnade seas kultuurilaenud, mis on sõnaliigilt peamiselt substantiivid. Omasõnad on valdavalt asesõnatüved, kehaosade ja elundite, loomade, taimede, loodusnähtuste nimetused, sugulusõnavara ja olulisi tegevusi tähistavad tegusõnatüved (Soosaar 2020: 341).



Joonis 5. VSLi 2015 märksõnastiku sõnaliigiline koosseis

Tabel 2. VSLi 2015 märksõnastiku sõnaliigiline koosseis

Sõnaliik	Märksõnade arv	Märksõnade osakaal	Näiteid
substantiivid	22 008	82%	<i>apelsin, dissertatsioon</i>
adjektiivid	3057	11%	<i>aktuaalne, originaalne</i>
verbid	1823	7%	<i>adresseerima, reguleerima</i>
interjektsioonid	13	0,05%	<i>hosianna, stopp</i>
numeraalid	12	0,04%	<i>miljard, triljon</i>
adverbid	10	0,04%	<i>inkognito, kaputt, ekstra</i>
genitiivtribuudid	2	0,01%	<i>katoliku, luteri</i>

Peatükk annab ülevaate eesti keele võõrainese suurematest päritolukihtidest VSLi 2015 järgi, täpsemalt nendest keeltest, mis on märgitud lähte- või vahenduskeelena rohkem kui 100 märksõna etümoloogilisse infosse. Need on: ladina, kreeka, prantsuse, inglise, itaalia, saksa, vene, hispaania, araabia, hollandi, sanskriti, jaapani ja türgi. Samuti on esitatud VSLi 2015 märksõnastiku sõnaliigiline koosseis.

## 6. VÕÕRSÕNAD JA LEKSIKOGRAAFIA

### 6.1. Deskriptiivsuse ja preskriptiivsuse vahekorra- leksikograafias

Sõnaraamatu koostamisel on üks küsimusi see, kas kajastada eeskätt tegeliku keelekasutust või teadlikult kujundatud keelt. Tänapäeval üritatakse üha enam neid vaateid ühendada. On osutatud, et puhtalt deskriptiivset ega puhtalt preskriptiivset sõnaraamatut tegelikkuses ei esine, nt Henning Bergenholtz (2010: 74–75) eristab preskriptiivse ja deskriptiivse keelekäsitluse mitu vaheastet. Deskriptiivse (kirjel-dava) ja preskriptiivse (suunava) info vahekorra küsimus on eesti leksikograafias tugevamalt esile kerkinud seoses kahe sõnastikutüübi ühendamise-ga: 2019. aastal hakati Eesti Keele Instituudis koostama ühtset sõnastikku (2020. aastast nime all „EKI ühendsõnastik” (ÜS; keeleportaalil Sõnaveeb), mis on oma laadilt pigem deskriptiivne sõnaraamat. Selle põhjaks on 2019. aastal Sõnaveebis ilmunud EKI üldkeele sõnakogud: „Eesti keele sõnaraamat 2019”, „Eesti keele naabersõnad 2019”, „Eesti keele põhisõnavara sõnastik 2019” (1. trükk 2014), „Eesti-vene sõnaraamat 2019” (1. trükk 1997–2009) ja „Eesti Keele Instituudi eesti keele morfoloogiline andmebaas 2019”. 2020. aastal algas sellesse sõnastikku ÕSi 2018 info integreerimine, mis lisab ÜSile preskriptiivsust. 2025. aastal ilmub trükituna paberil ja keeleportaalil Sõnaveeb eraldi kasutajavaatena ÕS 2025 (vt ÕSi ja EKI teatmiku koostamise tegevuskava 2022–2025). Kuni ÕSi ilmumiseni 2025. aastal on kirjakeele normi alus ÕS 2018.

Seega asuti koondama varem eraldi seisnud pigem deskriptiivse seletava sõnaraamatu (EKSS) ja pigem preskriptiivse, keelekorralduslikke hinnanguid andva ÕSi infot,<sup>22</sup> mis tõi kaasa arutelu selle üle, millist osa keelest normitakse ja millist kirjeldatakse. ÕSides on nii norminguid kui ka soovitusi, aga neid eristada on keeruline ja on ilmnenu-d, et keelekasutaja kaldub pidama kõike ÕSis sisalduvat normiks (vt P3). ÜSi eessõnas on selgelt öeldud, mis osa on norminguline ja mis soovituslik: „ÕSi normingud käivad sõnade kirjakuju (ortograafia) ja muutevorme (morfoloogia) kohta, neid käsitleb vastavalt esildistele Emakeele Seltsi keeleteimkond. ÕSi soovitused käivad sõnavaliku, tähenduste ja rektsiooni kohta, neid käsitlevad eeskätt EKI ühendsõnastiku ja ÕSi koostajad.” (Sõnaveeb: Portaalist) See tähendab, et deskriptiivse osa koostavad EKI leksikograafid ja keelekorraldajad, preskriptiivse osa ehk normingute üle otsustatakse Emakeele Seltsi keeleteimkonnas ja avaliku arutelu käigus, soovitusi esitatakse ÜSi rubriigis „ÕS selgitab”. Näiteks ühendab ÜS preskriptiivse ja deskriptiivse keelekäsitluse ÕSi selgituste rubriigis rööpvormide kohta selgitusi andes. Tähelepanu deskriptiivse ja preskriptiivse keelekirjelduse vasturääkivusele leksikograafias on juhtinud ka

---

<sup>22</sup> Samuti liideti varem EKI eri osakondades töötanud ja aastaid eri tüüpi sõnastikke koostanud kaks töörühma (keelekorraldajad, kes olid koostanud ÕSi, ja leksikograafid, kes olid koostanud seletavat sõnaraamatut). Eri töörühmad esindasid ka mõnevõrra erinevat suhtumist keelesse.

Lydia Risberg ja Margit Langemets: kui üks sõnaraamat mõnd sõna või tähendust „lubab”, siis teine „keelab”; kui üks soovitab eelistada omakeelset sõna või kindlal viisil moodustatud liitsõna või tuletist, siis teises on sünonüümid võrdväärsed (Risberg, Langemets 2021: 903). „Lubades” üht keelevarianti ja „keelates” teist ning olles kohati tegeliku keelekasutusega vastuolus, paigutub ÕS tugevalt preskriptiivse sõnaraamatutüübi alla (vt kategoriseeringut Bergholtz 2010). EKI seminaridel on uuesti sõnastatud põhimõtte, et normitakse ortograafiat ning morfoloogiat, seevastu tähendusi, hääldust ja sõnavalikut üldjuhul kirjeldatakse.

Seoses ÕSi ja ÜSi ühendamiselega on tõusnud päevakorda nüüdisaegse keelekorraldusteooria loomine ja uute põhimõtete sõnastamise vajadus. Seetõttu ei lisatud ÕSi norminguid ÜSi automaatselt, vaid hakati järjekindlalt läbi töötama ajakohasuse seisukohast. Selgemalt sõnastati see, et normingud peavad põhinema teadusuuringutele. Võõrsõnadega seoses kerkis hulk küsimusi, millest peamised – sõnakuju ja tähenduse teema – haakusid siinse väitekirjaga. Ka lisati ÜSi tsitaatsõnade hääldused, mis põhinesid varasemal VSLi 2012 jaoks väljatöötatud hääldussüsteemil. VSLi 2015 veebiversiooni jaoks loodud hääldusfailid integreeriti ÜSi.

Küsimusele, kuidas põimida üldkeele sõnaraamatus deskriptiivseid ja preskriptiivseid infoüksusi, keskendusime koos Risbergiga artiklis P3. Leidsime, et senised ÕSid, mis peaksid esitama üldkeelt, on normingute seadmisel lähtunud suures osas oskuskeelest. Silvi Vare on leidnud, et preskriptiivsus on ÕSi tulnud terminite lisamise ja üldkeele normimise käigus just terminoloogia aspektist (Vare 2001).

ÕSi 2018 eessõnas on sõnastatud normingulisus nii: „Suunava ja soovitava sõnaraamatuna ei piirdu ÕS keelekasutuse kirjeldamisega, vaid annab ka hinnanguid, mis on hea ja mis halb keel. Normatiivse sõnaraamatuna esitab ÕS 2018 kirjakeele norme, on kirjakeele normi alus. Tuleb siiski tähele panna, et keele normimine on küll keelekorralduse ülesanne, kuid keelenormide rakendamine juba muude institutsioonide töö.” (ÕS 2018: ptk „Saateks”) Samas öeldakse ka järgmist: „Tänapäeva keele sõnaraamatuna esitab ÕS 2018 keelt, mida me praegu räägime ja kirjutame, XXI sajandi alguse keelt.”

Varasemad „Võõrsõnade leksikonid” on olnud kirjeldavad sõnaraamatud, ent VSL 2012 on saanud noolviidete ja morfoloogia lisamisega ka suunava aspekti. Samas ei ole see kirjakeele normi aluseks ja on ÕSiga kooskõlas üksnes üldjoontes. VSL 2012 on püüdnud leida tasakaalu kirjeldamise ja ettekirjutuse vahel (Raadik, Tuulik 2018).

ÜSi koostamine on eesti leksikograafias tugevalt esile toonud deskriptiivse ja preskriptiivse info vahekorra. Seniste sõnastikutüüpide ühendamine on toonud päevakorrale mh võõrsõnad, peamiselt on küsimuseks sõnakuju ja tähenduste fikseerimine.

## 6.2. Üld- ja oskuskeelee vahekorrad eesti leksikograafias

Üld- ja oskuskeelee vahekorrad on eesti leksikograafias mõnevõrra probleemne. Esiteks on piir üld- ja oskuskeelee vahel ähmane, st ei ole üheseid kriteeriume, mille põhjal oskus- ja üldkeelt vastandada. Sageli kuuluvad sõnad nii ühte kui ka teise, nt *forell*, *praam* ja *professor* on nii terminid kui ka üldkeelesõnad. Samuti on see määratlus ajas ülimalt ebapüsiv, nt said koroonaepeideemia puhkedes meditsiiniterminitest, nagu nt *lüüs*, *patogeen*, *süмптоomaatiline*, ning Ukraina sõja vallandudes militaarterminitest, nagu nt *humanitaarkolonn*, *kombatant*, *reparatsioon*, väga lühikese ajaga üldkeelesõnad. Nende kriiside lõppedes kaovad need sõnad ilmselt igapäevasest kasutusest taas ja taanduvad erialasõnadeks.

Leksikograafias on valdkondade järgi märgendamine keeruline ja märgenduses lähtuvad eri sõnaraamatud eri põhimõtetest. Nt VSLis on märksõnastik ohtralt erialamärgenditega varustatud, seal aga ei tähenda erialamärgend tingimata, et vastav sõna oleks kitsa eriala termin, vaid seda, et sõna on selles valdkonnas kasutusel (VSL 2015: ptk „Kasutusjuhend“). Seevastu ÜS kui üldkeele sõnaraamat erialamärgendeid enamasti ei kasuta.

Tähendusi piiratakse ja suunatakse pigem oskuskeeles, üldkeeles ei saa öelda, et mingit sõna ei sobi selles või teises tähenduses kasutada. Publikatsioonis P3 saime koos Risbergiga võõrsõnade tähendusi analüüsidest kinnitust Vare seisukohale, et pärast 1976. aastat ilmunud ÖSis on tugevalt oskuskeelee poole kaldu. Leidsime, et selle asjaolu põhjus on ÖSi toimetajate tihe seotus oskuskeelega (vt ka Vare 2001). Seega on senistes ÖSides suhtumine tähendustesse olnud pigem oskuskeelee kriteeriumitele vastav ja kohati on üldkeelesõna kirjakeelde sobivust hinnatud termini kriteeriumitest lähtudes. Kokkuvõttes tõime välja kolm põhijoont (P3).

1. Oskuskeeles on sõnal kitsam tähendus, üldkeeles on laiemad tähendused, aga sõna kasutus on probleemne, nt *eepiline*, *korrekatuur*.
2. Sõnal on oskuskeeles kitsam tähendus, üldkeeles on lai tähendus ning kasutus ei ole probleemne, nt järgmiste sõnade puhul: *aplikatsioon*, *avarii*, *dehüdratsioon*, *demokraatia*, *diiseli*, *disain*, *disainer*, *divisjon*, *ekipaaz*, *episood*, *eutaneerima*, *fond*, *halatt*, *indikatiivne*, *indikatsioon*, *inditseerima*, *infusioon*, *kanaliseerima*, *karavan*, *kontrollisüsteem*, *kultus*, *likvideerima*, *lühirika*, *manipuleerima*, *massiivne*, *moderaator*, *modereerima*, *monument*, *moraal*, *operaator*, *opereerima*, *paneel*, *parlamentäär*, *passioon*, *patoloogia*, *personaliseerima*, *piloot*, *referents*, *regulatsioon*, *resolutsioon*, *resüme*, *retseptuur*, *sanitaartechnik*, *sanitaartechnika*, *sensitiivne*, *sessioon*, *simulatsioon*, *simuleerima*, *sotsialiseerima*, *sotsialiseeruma*, *startima*, *sümboolika*, *tehnika*, *tehnoloogia*, *tehnoloogiline*, *test*, *tester*, *testima*, *transport*, *trimmima*, *unikaalne*, *ühistransport*.
3. Nii oskus- kui ka üldkeeles kasutatakse sõna laiemates tähendustes, nt *dramaturg*, *dramaturgia*, *konfessioon*, *kontinent*, *kupüür*.

Üldkeeles on sõnadel tavaliselt laiemad tähendused ja rohkem sünonüüme kui oskuskeeles, kus terminitel on kindlamad tähenduspiirid, seega: üldkeel on tähenduste määratlemisel vabam kui oskuskeel. ÜS on esmajoones üldkeele sõnaraamat, sisaldades küll ka oskuskeele sõnu, ent nende tähendusi on seletatud n-ö üldkeele sõnastiku laadis, üldarusaadavalt (vrd: Sõnaveeb sisaldab üle 120 termini-baasi). Kuna üldkeeles on tähenduspiirid laiemad kui oskuskeeles, ei tohiks võõrsõnade sagedaid ja juurdunud tähendusi üldkeeles ebasoovitavaks pidada. Üheks näiteks võib tuua sama vilja (botaaniliselt marja) tähistavad sõnad *granadill*, *maracuja*, *maracujá*, *kirevili*, *passioon*, mis esitatakse ÜSis sünonüümidenä. Täpsemat oskuskeele infot kui ÜS vahendavad terminibaasid (sh Esterm), nii nt aianduse terminibaasis on *granadill* (kokanduse baasis see sõna puudub). ÖS 2018 seisukohast on sõna *passioon* kasutamine tähenduses 'granadill' ebasoovitav, kuna *passioon* on otsetõlge inglise sõnast *passion* ja sellel on eesti keeles juba muud tähendused. Keelenõuandest on aastatel 1995–2021 küsitud *passiooni* kasutuse kohta vilja tähenduses 14 korral (vt ka Paet 2021). Sünonüümide seast valiku tegemisel oleks kasutajale abiks selgitused mh selle kohta, millist nimetust kasutatakse enim kaubanduses, millist botaanikas jne (vt ka ETA).

Kui üks kirjakuju kuulub üld-, teine oskuskeelde, on rööpvormide esitamine üldkeele sõnaraamatus õigustatud, pidades silmas, et ÜS on üld-, mitte oskuskeele sõnaraamat (Sõnaveebis on koos ÜS ja terminisõnastikud). Kuna üld- ja oskuskeelel on eri funktsioonid, ei ole ootuspärane, et üldkeel järgiks oskuskeelt. Juhinduda tuleks kasutusandmetest. Vanemaid üldkeeles säilinud vorme tuleks esitada uuematega võrdselt, selgitades, et ühel juhul on tegu üld- ja teisel juhul oskuskeeleaga, ühel juhul uuema ja teisel juhul vananenud vormiga. Samuti tuleks kasuks, kui sõnaraamat annaks kasutussageduse infot. Ehkki nomenklatuuris on tehtud muudatusi, ei arvesta tegelik keelekasutus sageli erialakeele normingutega. Keemiterminite näitel saab öelda, et eri terminid on juurdunud erinevalt (P4: 939).

Kokkuvõtvalt võib välja tuua, et üld- ja oskuskeele vahekord on keerukas. Sageli kuuluvad sõnad nii üld- kui ka oskuskeelde. Tähendusi piiratakse ja suunatakse oskuskeeles, üldkeeles tähendusi ei normita. Kui üks kirjakuju kuulub pigem üldkeelde ja teine pigem oskuskeelde, siis esitatakse üldkeele sõnaraamatus rööpvormid, arvestades kasutusandmeid.

### 6.3. Uuslaenud ja keelekorraldus

Termin *uuslaen* on lai ja tähistab kõige üldisemalt uuemal ajal keelde tulnud laensõnu. Määratlus *uus* on tinglik, kuivõrd pole kindlat piiri, mil kasutusele tulnud sõna uueks pidada, ja sageli pole ka laenu keelde tuleku täpset aega võimalik määrata. Tinglikult võiks praegusel ajal uuslaenude alla liigitada alates 1990. aastatest eesti keelde tulnud sõnad. Uuslaenud on tulnud eesti keelde eeskätt kultuurisõnavarana (st laenatud keelde koos asja või nähtusega, mida varem ei olnud ja mida tuli tähistama hakata) ning kuuluvad IT, kokanduse (nt *pesto*, *rukola*), moe

(nt *topp*) või laiemalt elustiili (nt *fitness*, *tantrism*) jms valdkonda, aga nende hulgas on ka termineid. Ühe noorema laenukihi moodustavad ITalased, sh sotsiaalmeedia valdkonna laenud (nt *äpp*, *laik*). Uuslaenud on fikseerunud nii võõrsõnadena (*tankiinid*) kui ka tsitaatsõnadena (*niqab*), osa käibivad paralleelselt (nt like ja *laik*, selfi ja *selfie*).

Neutraalsena hõlmab termin *uuslaen* muu hulgas rühma keelendeid, mida varem on nimetatud *toor-*, *pseudo*, *liba-* ja *moelaenudeks*. Termin *uuslaen* otsustati nende hinnanguliste määratluste asemel kasutusele võtta EKI seminaridel 2022. aastal. Keelekorralduses ja leksikograafias tekitab uuslaenude puhul küsimusi esiteks nende mugandamine, sh eesti keele struktuuri sobitamine, ja teiseks varem toorlaenudeks nimetatud sõnade rühma käsitlemine. Mugandamisel on probleeme tekitanud nt sõnade *latte* (itaalia) ja *rekka* (soome) eesti keele struktuuri sobitamine, kuna nende häälikuline struktuur ei ole eesti noomenile tüüpiline. Seetõttu on need sõnad mugandatud Iivältelisteks (*late* ja *reka*), nagu ka itaalia keelest (saksa keele vahendusel) laenatud *bruto* (itaalia *brutto*). Iivältelisi sõnu *rekka* ja *latte* tuleks käänata *aasta*-tüübi järgi: *rekka*, *rekka*, *rekkat*, mitmuses *rekkad*, *rekkate*, *rekkaid*, ja *latte*, *latte*, *lattet*, mitmuses *latted*, *lattete*, *latteid*. Selline käändtüüp on eesti keeles haruldasem. (Vt ka EKI teatmik: ptk „Uued laentüved”)

Varem toorlaenudeks nimetatud võõrsõnade rühma kuuluvad otse teisest keelest, nüüdisajal peamiselt inglise keelest laenatud sõnad. Paljud neist on inglise keelde jõudnud omakorda teistest keeltest (nt ladina keelest). Maire Raadiku hinnangul on seesuguste laenude hulgas kõige rohkem adjektiive ja verbe, inglise liited on neis asendatud eesti (võõr)liidetega, nt *agiilne*, *agregeerima*, *aktiviteet* (vt ka Raadik 2008). Kõige põhjalikumalt esitab seesuguste laenude kogu AMSS 2013,<sup>23</sup> põhjendades nende vältimise vajadust sellega, et need on toorlaenud ja seega laialivalguva sisuga ning ebatäpsed („Laialivalguva sisuga toorlaen, mida on sageli võimalik asendada täpsema sõnaga. Võõrapärasele laenule võiks eelistada täpsemat sõna”). Tuleb tähele panna, et AMSS on loodud ametnike tarbeks, kuigi selle sõnastiku tagasisidest on näha, et soovitusi on kiputud üle kandma ka üldkeelde. Praeguseks on AMSSi seisukohad ja käsitusviis mõnevõrra vananenud (seda tunnistab ka veebisõnastiku päisesse paigutatud teade: „Sõnastik on osaliselt vananenud. Ajakohaseid soovitusi kantakse üle EKI ühendsõnastikku ja 22.4.2022 avalikuks saavasse EKI teatmikku”).

Mitmed varem asendust vajavaks hinnatud laenud on tänapäeval kohanenud ja juurdunud. Näiteks soovitab ÕS 2018 sõnaühendi *ID-kaart* asemel tarvitada sõna *isikutunnistus* (sama AMSS 2013) ja sõna *sürreaalne* asemel sõnu *veider*, *kummaline* ja *unenäoline*. Tegelikus kasutuses on *ID-kaart* palju levinum sõna (11 911 esinemisjuhtu ÜKs 2021) kui *isikutunnistus* (1616 esinemisjuhtu ÜKs 2021) ja praeguses keelekorralduses seda ei tõrjuta. Samuti on kasutuses juurdunud sõnad *kommunikeerima* (vt ka P4), *manageerima*, *resolutsioon*, *piloteerima*, *valideerima* jpt, mida varem peeti osas tähendustes ebasoovitavaks (Paet 2022b).

---

<sup>23</sup> AMSS 2013 on EKI esimene soovitusõnastiku tüüpi sõnastik, mille eesmärk oli katsetada ja selgitada, mis viisil on otstarbekam ja asjakohasem sõnastikus soovitusi esitada.

Osa uuemaid laene võivad muuta teksti raskesti mõistetavaks ja neid soovitatakse tänapäevalgi võimaluse korral selgekeelses tekstis vältida, nt *fleksibiilne*, *krutsiaalne*, *sofistikeerima*. Tegelikus kasutuses on need sõnad suhteliselt harvad ja arusaamisprobleeme ei tekita. Seega üksikute sõnade ebasoovitavaks märkimise asemel on tänapäeval üldine suund soovitada kergemini arusaadavaid sõnu (Paet 2022b). Sõnavalik ei ole normitav, mistõttu sõnaraamatus uuslaenude kasutuse kohta selgitusi ei anta, nende kohta esitab soovitusi EKI teatmik.

Termin *uuslaen* tähistab rühma keelendeid, mida varem on nimetatud hinnanguliselt *toor-*, *pseudo*, *liba-* ja *moelaenudeks*. Keelekorralduses ja leksikograafias tekitavad küsimusi esiteks uuslaenude mugandamine, sh eesti keele struktuuri sobitamine, ja teiseks varem toorlaenudeks nimetatud sõnade rühma käsitlemine.

## 7. KOKKUVÕTVAD TULEMUSED: VÕÖRSÕNADE NORMIMISE JA LEKSIKOGRAAFILISE ESITAMISE PÕHIMÕTTED

Järgnevalt sõnastan kuue publikatsiooni ja raamosa põhjal vastused väitekirja eesmärkidest tulenevatele seitsmele uurimisküsimusele. Samuti pakun ajakohastatud sõnavarakorralduslikud printsiibid võõrsõnade normimise ja leksikograafilise esituse kohta.

Artikli P1 põhjal saab esile tuua järgmised võõrsõnade eesti keelega kohane-mise seaduspärasused: sõnavormide häälikkuju pikenemine või lühenemine, lähte- või vahenduskeele elementide kadumine (nt *ismus*-lõpu lühenemine ja *us*-lõpu kadu), *i* ja *ü* vaheldumine (kreeka algupära sõnades), verbi- ja adjektiiviliidete muutused, järgsilbi vokaali lühenemine ja rõhu nihkumine esisilbile. Artikli P4 valimi analüüsi põhjal võib siiski öelda, et osal juhtudel on tegu pigem süstemaatilise esisilbirõhuliste variantide keelekorraldusliku lisamisega kui muutunud kasutusega, sest mitmed kunstlikult tekitatud kirjakujud ei ole juurdunud. Kirjakujude lahknevuste tekkes mängivad rolli nii loomulikud muutused, nagu laenamine eri keeltest, mугanemine, sh pearõhu nihkumine, sõna lühenemine, kui ka n-õ ülevalt alla juhitud (keelekorralduse juurutatud; vt ptk 4) muutused, nagu näiteks traditsioonile toetumine, sõnakuju teadlik lühendamine, sõnakuju korrigeerimine kas lähte- või vahenduskeelele toetuva vormi kasuks, aga ka nomenklatuuri terminite süsteemne korrigeerimine, samuti oskuskeeles juurutatud variantide eelistamine normingute seadmisel (vt P 5). Põhjused võivad olla ka ideoloogilised: näiteks on järjekindlalt välditud venemõjulisi kirjakujusid (vt P 6).

Teisele uurimisküsimusele saab vastata artiklis P1 esitatud EKÕSi 1918 ja ÕSi 2018 võõrainese võrdleva analüüsi põhjal. EKÕSi 1918 märksõnastikus olevast 2054 võõrsõnast ei ole ÕSi 2018 jõudnud 50. Neist umbes 15 sõna on tänapäeval VSLis, kasutusest kadunud sõnu on 8, ülejäänud on tuletised, mida ÕSis 2018 märksõnana ei esitata. EKÕSi 1918 võõrsõnade ja nende omasõnaliste vastete loend (2054 võõrsõnast on 243le esitatud omavasted, vt lisa 5) näitab, et tänapäeval on kasutuses juurdunud pigem võõrsõnad, mitte nende omasõnalised vasted, osal juhtudel on kasutusel mõlemad. Seega saab selle valimi põhjal öelda, et tendentsi eelistada omasõnalist vastet ei ole ning võõra päritoluga keeleaines on sõnaraamatutes säilitanud saja aasta jooksul aktuaalsuse. Peamine hulk eesti kirjakeele võõrsõnade kirjakujusid fikseerus tänapäevasel kujul 1925. aastaks, mil ilmus „Eesti õigekeelsuse-sõnaraamatu” I köide.

Asjaolu, et EKÕSi 1918 märksõnastiku 2054 võõrsõnast 365 sõna kirjakuju erineb praegusaegseist (ÕSis 2018 esitatuist), seostub kolmanda uurimisküsimusega. Võõrsõnade kirjakuju mõjutavad kõige enam lähtekeel (selle struktuur), laenu kuju lähtekeeles ja vahenduskeeles, aga ka laenava keele süsteem, laenamise situatsioon ning keelekorraldusotsused. Eesti keel on kõige ulatuslikumalt olnud kontaktis saksa ja vene keelega, suurem osa laentüvevarast on jõudnud eesti

keelde saksa keele kaudu. Praegune dominantkeel on inglise keel, mille vahendusel tuleb eesti keelde suurem osa uuslaene ja olemasolevatele võõrsõnadele tekib ka inglise keele mõjulisi rööpseid kirjakuju. Kuigi sinne uurimus seda eraldi ei käsitle, on digitaalse veebimeedia ja keelekasutajate (peamiselt inglise) kakskeelsuse mõjul ilmselt tänapäeva kirjakeeles rohkem rööpvorme kui varem. Mõnel juhul võib olla kirjakuju muutus tingitud lähtekeele häälduussoovituste muutmisest keeleõpetuses (P6).

Võõrsõnade tähenduste kohta üldkeeles võib öelda, et osale sõnadele on keelekorraldusliku selgituse lisamine asjakohane (vt lähemalt P3: 979). Sõnavalikul on esimene kriteerium sõna mõistetavus kontekstis ja osa tähendusmuutusi põhjustavad siiski kontekstis mitmemõttelisust. Uurimistöõ põhjal töötasime välja soovitude sõnastusmalli EKI ühendsõnastiku rubriigis „ÕS selgitab” esitamiseks. Võõrsõnade analüüsi põhjal sõnastasime sõnavarakorralduse põhimõtted (P3: 979–980), mida edaspidi võõrsõnade tähenduste puhul üldiselt kohaldada: sõna tähendusi ei saa pidada ebasoovitavaks, mõnel juhul saab anda sõnavaliku kohta kontekstist lähtuva soovitus; esmatähtis on sõna mõistetavus, st oluline on mõtteselgus; võõrsõna tähenduse aktsepteerimisel on olulised ka sõna sagedus ja tähenduse juurdumine kasutuses; üldkeeles on tähenduspiirid laiemad kui oskuskeeles, mistõttu ei peaks üldkeeles võõrsõnade sagedaid ja juurdunud tähendusi ebasoovitavaks pidama. Järeldasime, et üldkeele sõnaraamatus, nagu EKI ühendsõnastik, saab deskriptiivseid ja preskriptiivseid infoüksusi põimida, lisades selgituse või soovitusi ajaloo eraldi rubriigis „ÕS selgitab”. (Võõr)sõnade tähendusi kajastatakse üldkeele sõnaraamatus kasutuspõhisusest lähtudes. Sõnavaliku hõlbustamiseks tuleb anda sõnaraamatus infot mh tähenduse kujunemise ja kasutussageduse kohta. Kui tähendus on laienenud (vt pkt 4.2), esitatakse uued tähendused kasutuspõhisusest lähtudes, üldkeelesõnade tegelikus keelekasutuses levinud tähendusi ei peeta ebasoovitavateks ja neid ei normita.

Küsimusega, kas ja mis tingimustel saab pidada üldkeele sõnaraamatus võrdväärsedeks sünonüümideks, sh eri keeltest lähtuvaid rööpvorme, mille esinemas tegelikus keelekasutuses on märkimisväärne, tegelesin artiklis P4 (rööpvormide üksikjuhtumite analüüsi kirjeldavad P5 ja P6). Uurimus kinnitas, et piir rööpvormi ja kirjavea vahel on suuresti tunnetuslik ja kokkuleppeline. Normiks ei muutu igasugune kõrvalkalle ja on võimatu täpselt öelda, kas või millest alates muutub see aktsepteeritavaks. Ühest piiri aktsepteeritava keelemuutuse ja õige-kirjavea vahel on raske kehtestada, ent kui kasutusanalüüs näitab paljude keelekasutajate sagedast n-õ eksimist ühe vormi kasuks, siis on sellel põhjus, mis väärrib uurimist. Artiklis P4 kirjeldatud uurimuse põhjal olen pakkunud hindamisaluse, millele võiks üldjuhul sõnaraamatutöös toetuda: kui norminguvastast varianti on võrreldes normingukohasega kogukasutuses vähemalt 20%, võiks võrdselt aktsepteerida mõlemat varianti. Selline piirmäär kujunes välja ES-i keeleteimkonna kohanimeteemalistes aruteludes ning EKI ja Tartu Ülikooli keelekorraldusteooria töörühma aruteludes.

Mõningaid keelendeid tuleks kogukasutusest sõltumatult siiski pidada norminguvastaseks ja põhjendada P3s sõnastatud põhimõtete järgi, nagu on tehtud sõnaga *floor* EKI ühendsõnastikus: *floor* vigane kuju sõnast *fluor*; lisatud

on rubriik „ÕS selgitab” tekstiga „Korrektne sõnakuju on *fluor*. Häälduses ei pruugi [uo] ja [oo] selgelt eristuda, mistõttu eksitakse ka kirjapildis (floor).” Rööpvormide leksikograafilist võrdsustamist esindab *vanilli* ja *vanilje* juhtum (P5). See on üks ilmekaaid näiteid, et ka pea saja aasta vältel sõnaraamatutes antud suunised ei ole rööpkujusid tegelikust keelekasutusest kaotanud ega varieerumist vähendanud, vaid vastupidi: keelekorralduses mittesoovitav variant võib olla tegelikus keelekasutuses hoopis sagedasem.

Kuues uurimisküsimus hõlmab keelekorralduse põhimõtetes toimunud muutusi, mis mõjutavad otsuseid võõrsõnade kirjakuju üle. Nii eesti kui ka teistes Euroopa keeltes täheldatakse suuremat varieerumist, keelenormide nõrgenemist, standardite laienemist ja destandardiseerimist, see puudutab suuresti ka võõrsõnade kirjakujusid. Viimastel kümnenditel toetatakse sõnavarakorralduses kontrollitavatele kasutusandmetele, sest keelekorralduses on saanud valdavaks lähenemisviisiks kasutuspõhine keeleteooria ja peamiseks uurimisobjektiks tegelik keelekasutus. Kui varem nähti varieerumises keelele ohtu ja keelekasutuses leviv normingust lahknev vorm võeti ÕSi kui ebasoovitavat, et see märgendada norminguvastaseks, siis nüüd uuritakse varieerumise põhjuseid ja tegelikku kasutust, et mõista, kas norming on aja- ja asjakohane. Muutunud on kasutusandmete tõlgendamine: lähtutakse arusaamast, et tegelik keelekasutus ja norming ei tohiks väga suurel määral lahkneda.

Võõrsõnade kirjakuju üle otsustamist mõjutab oluliselt käimasolev paradigma-muutus keelekorralduspõhimõtetes ja sõnavarakorralduse deskriptiivsuse poole liikumine: tänapäevane määratlus käsitleb normingut ühiskondliku kokkuleppena. Varasema rangelt preskriptiivse keelekorralduse olukorras on võõrsõnade ortograafiat reguleerinud ÕSi 2018 soovitude süsteem, mida selle keerukuse tõttu on väga raske järgida (vt P4), mistõttu ÕSis 2025 sellest loobutakse, praegust üleminekufaasi kajastab EKI ühendsõnastik.

Väitekiri on tegelenud ka küsimusega, milline on üksikisikute roll võõrsõnade kirjakuju üle otsustamisel. Ehkki toonitatud on eesti keelekorralduse kollektiivsust, on autoriteetsete üksikisikute mõju olnud määrav keelekorralduse suunamisel. Praegu tehakse keelekorraldusotsused kollektiivsemalt kui varem: normingute laiendamise või loobumise vajadus otsustatakse EKIs peamiselt seminaride vormis, misjärel teavitatakse ESi keeleteoimkonda muudatustest (normingute laiendamise kohta vt P4). Keerukamatel juhtudel algatatakse toimkonnas põhjalikum arutelu (ESi keeleteoimkonna koosolekul sõnastatud seisukoht 22.9.2022).

Seitsmenda uurimisküsimuse probleemistiku, tendentsid tsitaatsõnade häälduses võtab kokku artikkel P2: tulemused näitavad sagedast mugandhääldust ja inglise keele mõju ka teistest keeltest (nt ladina) pärit sõnade hääldusele. Häälduskatsed aitasid selgitada, kuidas on otstarbekas esitada tsitaatsõnade häälduskujusid eesti ükskeelseis üldkeele sõnaraamatuis (eelkõige võõrsõnade leksikonis). Minu uurimusest lähtuvad häälduspõhimõtted töötasime välja koos Peeter Pälliga ja need kajastuvad VSLis 2012 (veebis 2015) ning on aluseks EKI ühendsõnastiku häälduse märkimisel. Uurimistulemuste põhjal esitatakse VSLis peale originaalhäälduse ka eesti mugandhääldus (nt ingliskeelne *catering* [keitaring] ja [keitering]; mõnel sõnal on antud mitme keele hääldus, nt *saint* [pr sä(n), ingl seint]).

Uurimuse kaudne tulemus on tsitaatsõnade hääldusfailide integreerimine VSLi veebiversiooni (2015) ja hiljem EKI ühendsõnastikku. Minu kaasjuhendatud bakalaureusetöö (vt Targijainen 2022) selgitas välja tendentsid tsitaatsõnade kirjutamises: enim valmistab keelekasutajatele raskusi tsitaatsõnadele käändelõpu lisamine ja liitsõnade vormistamine ning vähem nende tekstis eristamine. Osa sõnu ei tajuta mitte tsitaatsõnana, vaid võõrsõnana (Targijainen 2022). ESi keeletoimkond ei kiitnud heaks ettepanekut lõpetada tsitaatsõnade eristamine kaldkirjaga (vt ptk 5.1.2).

Väitekirja üldeesmärki täidavad järgmised sõnavarakorralduslikud printsiibid.

**Ajakohasus.** Ehkki normingute ajakohasena hoidmise vajadusest on räägitud ka varem eesti keelekorralduses, on senised normingud püsinud pikka aega ja paljud neist kandunud järjest ühest ÕSist teise. Osa põhimõtteid pole end õigustanud, st norming ei ole tööle hakanud (vt P4). Praegusesse EKI ühendsõnastikku ja ÕSi 2025 ei kanta seniseid norminguid automaatselt üle, vaid analüüsitakse neid ajakohasuse seisukohast ja vajadusel uuendatakse. Siinne väitekirja on tegele- lenud võõrsõnade kirjakehade ja tähenduste käsitlemise printsiipide uuenda- misega, nii näiteks on senine (ÕS 2018, rangelt preskriptiivse keelekorralduse olu- korras loodud) mitmeastmeline soovitusüsteem keerukas (vt P4).

Võõrsõnade normimisel ja leksikograafilisel esitusel saab lähtuda järgnevatest põhimõtetest (P3 ja P4 põhjal).

**Sõnavalikut ei normita.** Ei ole otstarbekas anda suuniseid ega soovitusi eelista- tada omasõna selle võõrsõnalisele vastele üksnes struktuurivõõruse põhjal. Sõnas- tikus esinevad sõnad paratamatult ilma kasutuskontekstita, aga sõnavalik sõltub kontekstist, teksti kasutusvaldkonnast, sihtrühmast, teksti loomise eesmärgist jne. EKI ühendsõnastikus kui üldkeele sõnaraamatus esitatakse tsitaatsõnad, võõr- sõnad ja mugandid üldjuhul sünonüümidenä. Valiku ühe või teise kasuks saab teksti koostaja teha rubriigis „ÕS selgitab” sisalduva info, näitelause ja sõnas- tikus leiduva põhjal. Soovitused sõnavaliku kohta ja keelekorralduse taotlus pro- pageerida omakeelsete väljendusvahendite rikkust sõnastatakse EKI teatmik. Keelekasutaja saab ise valida, kas konteksti sobib paremini tsitaat- või võõrsõna ja kas ta saab hakkama tsitaatsõna nõuetekohase vormistamisega.

**Kasutuspõhisus.** Võõrsõna kirjakehade fikseerimisel arvestatakse edaspidi tegelikku keelekasutust, mille põhjal antakse EKI ühendsõnastikus rööpvorme. Selliseid vorme, mida kasutuses peaaegu ei leidu, nt *bistro*, *muamedlane*, *muha- medlus* ja *proofil*, ei esitata üldkeele sõnaraamatus või märgendatakse need harva- esinevaks. Kui kasutus näitab paljude keelekasutajate sagedast n-õ eksimist ühe vormi kasuks, siis on sellel põhjus, mida tuleks uurida. Siinse uurimuse najal pakun hindamisaluse, millele võiks üldjuhul sõnaraamatutöös toetuda: kui mitte- normingukohast varianti on võrreldes normingukohasega kogukasutuses vähemalt 20%, võiks mõlemat varianti võrdselt aktsepteerida.

**Mugandamine.** Mugandamisel võib lähtuda nii lähte- kui ka vahendus- keel(t)est, sest ka senises normimispraktikas pole näha järjepidevust kummagi kasuks. Laenamise keerukas protsessis on mitmekordne laenamine eri keelte kaudu eri aegadel loomulik ja sel viisil tekkinud rööpvorme tuleks üldjuhul võrdselt aktsepteerida. Keelendi edukas kasutuses ei sõltu sellest, kas mugandatud on

lähte- või vahenduskeelest. Osa rööpvorme on põhjendatavad regulaarsete keelemuutustega, sh mitmekordse laenamise ja neid tuleks aktsepteerida, kui neid piisavalt kasutatakse. Samuti on eri aegadel eri keelte kaudu ja taaslaenamine normaalne ja keelt rikastav protsess. Võõrsõnade kuju eesti keeles järgib nii lähteku kui ka vahenduskeeli, ühtset suundumust välja tuua ei saa. Vahenduskeelte mõju ja taaslaenamisega tekkinud rööpkujusid tuleks aktsepteerida ja esitada võrdsetena (nt *adaptatsioon* ja *adaptatsioon*; *dublikaat* ja *duplikaat*). Seega: kui keelekasutuses esinevad eri keeltest lähtuvad rööbikud ja märkimisväärne kogukasutus ehk vähemalt 20% kinnitab seda, saab neid pidada võrdväärseteks sünonüümideks. Iga sõna kohta tuleb seejuures eraldi uurimistulemuste põhjal otsus teha. Siiski oleme üksnes lähtekeelele toetuvaid kirjakuju eelistanud mõne viimasel ajal EKI ühendsõnastikku võetud sõna puhul, nt *düaad* (kreeka *dyas*), fikseerimata on jäetud vahenduskeelepärane *diaad* (ingl *dyad*), kuna esialgu on kasutusandmeid vähe. Kui muud tingimused on võrdsed ja vahenduskeelepärast rööpvormi ei esitata, võiks eelistada lähtumist klassikalisest lähtekeelest.

**Rõhumuutus.** Süstemaatiliselt rõhu esisilbile nihutamist ei jätkata, kui kasutusandmed seda ei toeta. Seni on ÕSi koostajad võõrsõnade normingut laiendanud esisilbirõhuga variantide lisamisega, arvestamata piisavalt kasutusandmeid.

**Häälduse ja kirjakuju vastavus.** Sõnadel, mille kirjakuju ja hääldus ei lange kokku, võidakse fikseerida rööpvormidena hääldusmugandid, nt *gaala*, *ploff*, *polügon*, *karatee*, *tsunaami* (ESi keeletoimkonna otsus, jõustunud 8.3.2023, vt ESKT 2022). Kuigi need kirjakujud ei ole väga sagedased, on nende valdav hääldus ilmne, mistõttu ei rakendata sellistel juhtudel 20% tegelikus keelekasutuses esinemise nõuet. Osa vanematest laenudest on aga kinnistunud ja nende kirjakuju muutma ei hakata. Selliste suhteliselt ammuste fikseeringute puhul on olulisem **traditsiooni põhimõte**, mis tähendab, et kirjakuju ja häälduse vastuolu säilib (traditsiooni põhimõtte kohta vt lähemalt P4: 926).

**Üld- ja oskuskeele vahekord.** Kui üks kirjakuju kuulub üldkeelde ja teine oskuskeelde, siis esitatakse üldkeele sõnaraamatus rööpkujud. Juhindutakse kasutusandmetest, nt nomenklatuurisõnade *glütseriin* ja *glütserool*, *karotiin* ja *karoteen* vanemad vormid on tegelikus keelekasutuses enam levinud (vt P4: 939). Vanemaid üldkeeles säilinud vorme tuleks esitada uute oskussõnadega võrdselt, kuid selgitades kasutuskonteksti: ühel juhul on tegu üldkeele- ja teisel juhul oskuskeelesõnadega, ühel juhul uuemate ja teisel juhul vananenud vormidega. Samuti tuleks kasuks, kui sõnaraamat annaks kasutussageduse infot. Ehkki nomenklatuuris on tehtud muudatusi, ei arvesta üldkeel sageli erialakeele normingutega. Keemiterminite näitel saab öelda, et eri terminid on juurdunud erinevalt.

**Mitmekeelse märksõnainfo esitamine.** Võõrsõnade võrdselt aktsepteerivate rööpkujude esitamine sõnastikus eeldab, et kasutajale antakse mitmekeesist teavet, kuidas sõnakuju valikuga toime tulla, oluline on nii etümololoogiline (st mis keelest mingi vorm tuleb) kui ka kasutussageduse info. ÕSi selgituste rubriigis rööpvormide tulenumise kohta infot andes seob EKI ühendsõnastik preskriptiivse ja deskriptiivse keelekäsitluse. Oluline on neid selgitusi ajakohastena hoida, jälgides tegelikku kasutust.

## 8. LÖPPSÕNA JA PERSPEKTIIVID

Siinne kuuel publikatsioonil põhinev väitekiri uuris võõrsõnade kirjakeelsete ja tähenduste muutumist ning nende keelekorralduslikku ja leksikograafilist käsitlemist. Teoreetilises osas kirjeldasin tegureid, mis soodustavad või takistavad võõrsõnade kirjakeelsete muutumist. Praktiline osa pakkus raamistikku võõrsõnadega tegelemiseks kasutusjuhise leksikograafia ja keelekorralduse seisukohast eeskätt EKI ühend sõnastiku ja 2025. aastal ilmuva ÕSi tarvis.

Uurimuse põhialamistik pärineb sõnastikest (peamiselt võõr- ja õigekeelsussõnastikest) ja sõnastike andmebaasidest (EELex ja Ekilex), taustamaterjal EKI keelenõuandmebaasist.

Eesti keeles on tavaks eristada võõrsõnu, tsitaatsõnu (ja -väljendeid) ning laen- ja omasõnu, eesti leksikograafias on ligi sada aastat koondatud võõrsõnu eraldi võõrsõnakogudesse (vt lisa 1). Need kogud on sisaldanud ka osaliselt laensõnu ja sagedasemaid tsitaatkeelendeid. Seega võib öelda, et võõrsõnadest on käsitletud keele eraldiseisva osana ja ühtlasi eeldatud, et keelekasutaja oskab otsustada sõna võõruse ja selle üle, millises sõnastikus sõna otsida. Õigekeelsussõnaraamatud (vt lisa 2) ja seletav sõnaraamat (EKSS) on võõrsõnu sisaldanud valikuliselt ning lähtunud nende esitamisel peamiselt tuntuusest. Õpilastele mõeldud ÕSides ja võõrsõnakogudes on kitsamatel erialadel kasutatavaid sõnu välja jäetud ja püütud lähtuda õpilaste vajadustest, nt näidata keerukamaid poolituskohti. Analüüsitud materjal näitab, et eesti keelekorralduses ja leksikograafias on võõrsõnu seni käsitletud suuresti eraldiseisva nähtusena ja püütud nende kasutust suunata, nt omasõnade eelistamisega võõrsõnadele, võõrsõnade eelistamisega tsitaatsõnadele ja rööpvormide puhul ühe eelistamisega teisele.

Eesti leksikograafias tegeletakse praegu sellega, kuidas kombineerida deskriptiivset ainekust varasemast preskriptiivsest sõnaraamatust pärit materjaliga. Kuivõrd praegu koostatava EKI ühend sõnastiku eesmärk on koondada võimalikult palju eesti keeles kasutatavaid sõnu, lähtutakse deskriptiivsest keelekäsitlemisest ja kasutusjuhise ega tehta märksõnastikus valikuid sõna võõrusest lähtuvalt (erinevalt varasemast preskriptiivsest käsitlemisest ÕSides).

Tänapäeva leksikograafias ja keelekorralduses lähtutakse küll järjest enam kasutusjuhise (nt Emakeele Seltsi keeletoimkonna otsustes) ja teadusliku uurimise tulemustest (muudatused EKI ühend sõnastikus ja tulevases ÕSis 2025), ent seni pole piisavalt uuritud, kuidas normingud toimivad ja millised normingud ei tööta. Siinne väitekiri on osa sellisuunalisest uurimistööst.

Võõrsõnade kirjakeelsete kohta tehtav uurimistöö on paratamatult konkreetse sõna keskne, ehkki üksiksõna kaupa normimist soovitakse keelekorralduses vältida. Üldjoontes püütakse siiski sõnastada põhimõtteid võõrsõnade käsitlemiseks. Üldised mugandamisjuhised saab küll välja töötada, ent mugandamisprotsess on keerukas ja sõltub paljudest teguritest, mistõttu põhimõtteid ei suuda hõlmata kõiki erijuhtumeid ega asjaolusid. Muu hulgas mängib suurt osa traditsioon. Seetõttu tuleb kasutajal võõrsõnade ortograafia paratamatult ära õppida ja meelde

jätta. Ehkki keelekorraldusotsused ei peaks põhinema üksikisikute eelistustel ja maitstel, jääb mingi osa otsuse tegemise protsessis paratamatult subjektiivseks.

Sõnavaliku ja tähenduse kohta antakse selgitusi ja soovitusi, mitte rangeid suuniseid, kuivõrd sõnalikut ega tähendusi ei normita. Väärtustatakse oma-sõnade kasutust, eriti olukorras, kus nende kasutus paistab ahenevat.

Perspektiivsed uurimise ja rakendustegevuse teemad võõrsõnade käsitlemisel eesti leksikograafias on:

- 1) võõrsõnades ilmnevad morfoloogilised nihked, sh segaparadigmade teke;
- 2) võõrsõnade morfoloogilise mugandamise meetodid, nt ühesilbiliste sõnade mugandamine;
- 3) võõrsõnade tegeliku häälde mõju normitud kirja-pildile, sh rööpsete kirja-kujude teke;
- 4) eri keeltest laenatud sõnade mugandamise täpsem uurimine, nt heebrea, hispaania, itaalia, kreeka, ladina, prantsuse päritolukihid sõnavaras; samuti vahenduskeelte mõju uurimine;
- 5) kasutajauuringud – võõrsõnadega seotud aspektid: mis laadi seletusi pakkuda võõrsõnadele (nt kui detailseid), kuidas kasutaja tuleb toime rööpvormide rohkusega; etümoloogiaga seotud eripärad;
- 6) põhimõtete väljatöötamine, mille põhjal saaks VSLi 2015 andmebaasi integreerida EKI ühendsõnastikku;
- 7) põhimõtete väljatöötamine, mille põhjal saaks EKI ühendsõnastikku lisada eesti keele sõnavara, sh võõrsõnavara ajaloolise kihistuse.

Võib öelda, et teatud mõttes jääb kasutuspõhisuse arvestamine siiski alati keelekorralduse taotlustega vastuollu, kuna keele teadlik korraldamine toob vähemal või rohkemal määral kaasa keele loomuliku varieerumise süsteemse vähendamise.

## LISAD

### Lisa 1. Võõrsõnastike väljaanded ja neile tekstis osutavad lühendid

#### VSL 1930–1931

Herbert Haljaspõld. Võõrsõnade leksikon. Ligi 24.000 võõrsõna seletuste ja päritolumärkustega. Lisa: ligi 600 võõrkeelset tarksõna ja ütelist, needki seletuste, päritolumärkuste ja hääldamisreeglitega. 8 vihku. Tallinn: Kirjastus Elu, 1930–1931. 792 lk.

#### VVS 1933

Herbert Haljaspõld. Väike võõrsõnastik. Sisaldab ligi 18000 võõrsõna tarvilikkude seletustega. Tartu: Noor-Eesti, 1933. 252 lk.

#### ÕVS 1935–1938

Õpilase võõrsõnastik. Koostanud August Voldemar Kõrv. Tallinn: Ilo, 1935. 211 lk.

Õpilase võõrsõnastik. Sisaldab ligi 6000 võõrsõna ja võõrnime. 2., täiendatud ning parandatud trükk 1936, 274 lk; 3., täiendatud ning parandatud trükk 1938, 293 lk; 4., muutmata trükk 1938, 293 lk.

#### UVS 1936

Uute ja teiste vähemtuntud sõnade sõnastik. Koostanud August Voldemar Kõrv. Tallinn: Ilo, 1936. 404 lk.

#### SVL 1937

Herbert Haljaspõld. Suur võõrsõnade leksikon: ligi 35 000 võõrsõna ning võõrkeelset ütlist ja tarksõna seletuste, päritolumärkmete ja hääldamisreeglitega. Tallinn: Raamat, 1937. 1408 vrg.

#### EVS 1937

Herbert Haljaspõld. Entsüklopeediline võõrsõnastik. Ligi 35.000 võõrsõna ning võõrkeelset ütlist ja tarksõna seletuste, päritolumärkmete ja hääldamisreeglitega. Tallinn: Raamat, 1937. 1408 vrg.

#### VSL 1961–1983

Richard Kleis, Johannes Silvet, Eduard Vääri. Võõrsõnade leksikon. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1961. 562 lk. 2., parandatud ja täiendatud trükk 1978, 664 lk; 3., parandatud trükk 1979, 664 lk; 4. trükk 1981, 664 lk; 5. trükk 1983, 663 lk.

#### VS 1999

Võõrsõnastik. Peatoimetaja Ruth Mägi. Tallinn: Tea Kirjastus, 1999. 693 lk. 2. trükk 1999, 693 lk; 2., täiendatud ja ümbertöötatud trükk 2005, 2008, 863 lk.

#### VSL 2000

Richard Kleis, Johannes Silvet, Eduard Vääri. Võõrsõnade leksikon. Parandanud ja täiendanud Eduard Vääri. 6., uuendatud trükk. Tallinn: Valgus, 2000. 1072 lk.

**VSL 2006**

Richard Kleis, Johannes Silvet, Eduard Vääri. Võõrsõnade leksikon. [Toimetajad ja täiendajad Kristjan Jaak Kangur jt.] 7., parandatud ja täiendatud trükk. Tallinn: Valgus, 2006. 1164 lk.

**VSL 2012**

Eduard Vääri, Richard Kleis, Johannes Silvet, Tiina Paet, Tuuli Rehemaa. Võõrsõnade leksikon. Peatoimetaja [ja eessõna] Tiina Paet. Toimetajad Tiina Paet, Tuuli Rehemaa, Katrin Kuusik, Argo Mund, Kaspar Kolk, Ülle Viks. 8., põhjalikult ümber töötatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Instituut, Valgus, 2012, 2016. 1210 lk.

**VSL 2015**

Võõrsõnade leksikon. Veebiversioon 2015. Eesti Keele Instituut.  
<https://www.eki.ee/dict/vsl>

## Lisa 2. Õigekeelsussõnaraamatute väljaanded ja neile tekstis osutavad lühendid

### **EKÕS 1918**

Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamat. Toimetanud Jaan Tammemägi. (Eesti Kirjanduse Seltsi keeleteoimkonna toimetused, 5.) Tallinn: K.-Ü. „Rahvatülikooli” kirjastus, 1918. 149 lk.

### **ÕS 1918 veebiversioon**

ÕS 1918. „Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamatu” kommenteeritud väljaanne. Koostajad ja toimetajad Tiina Paet ja Tuuli Rehemaa. Eesti Keele Instituut, 2018. <http://www.eki.ee/dict/qs1918>; <https://doi.org/10.15155/3-00-0000-0000-0000-079D0L>

### **EÕS 1925–1937**

Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat. Toimetanud ja eessõna Johannes Voldemar Veski. II täiendatud ja parandatud trükk. (Eesti Kirjanduse Seltsi keeleteoimkonna toimetused, 5.) I köide: A–M, 1925; II köide: N–Rio, 1930; III köide: Ripp–Y, 1937. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus. 1720 lk.

### **VÕS 1933**

Elmar Muuk. Väike õigekeelsus-sõnaraamat. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus, 1933. 458 lk.  
2. trükk 1933, 458 lk; 3., muutmata trükk 1934, 458 lk; 4., muutmata trükk 1935, 458 lk; 5., parandatud ja täiendatud trükk 1936, 476 lk; 6. trükk 1937, 476 lk; 7. trükk 1940, 561 lk; 8. trükk 1945, Tartu: Teaduslik Kirjandus, 588 lk; 9. trükk 1946, Tartu: Teaduslik Kirjandus, 588 lk; 9. trükk 1947, Stockholm: Eesti Raamat Stockholmis, 458 lk; 10. trükk 1946, Tartu: Teaduslik Kirjandus, 588 lk.

### **EKS 1938**

Elmar Muuk. Eesti koolisõnaraamat. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts, 1938. 255 lk.

### **SÕS 1948**

Suur õigekeelsus-sõnaraamat. ENSV Teaduste Akadeemia Keele- ja Kirjandusinstituut. [Koostanud Arnold Kask, Erich Raiet, Johannes Voldemar Veski.] 1. vihik: A–heinaleminek, Tartu: Teaduslik Kirjandus, 1948; 2. vihik: heinalest–kobrasrott, Tartu: Eesti Riiklik Kirjastus, 1951. 288 lk.

### **VÕS 1953**

Väike õigekeelsuse sõnaraamat. ENSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1953. 350 lk.

### **ÕS 1960**

Õigekeelsuse sõnaraamat. ENSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Toimetanud Ernst Nurm, Erich Raiet ja Magnus Kindlam. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1960. 872 lk.

### **ÕS 1976**

Õigekeelsussõnaraamat. ENSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Toimetanud Rein Kull ja Erich Raiet. Koostanud Tiiu Erelt, Rein Kull, Valve Põlma, Kristjan Torop. Tallinn: Valgus, 1976. 928 lk.

2. trükk 1978, 927 lk; 3. trükk 1980, 926 lk; 4. trükk 1984, 896 lk.

### **ÕS 1999**

Eesti keele sõnaraamat ÕS 1999. Eesti Keele Instituut. Toimetanud Tiiu Erelt. Koostanud Tiina Leemets, Sirje Mäearu, Maire Raadik ja Tiiu Erelt. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 1999. 1040 lk.

2., parandatud trükk 2001, 2003. 1040 lk.

### **Õpilase ÕS**

Õpilase ÕS. Eesti Keele Instituut. Koostanud ja toimetanud Tiiu Erelt ja Tiina Leemets. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2004. 324 lk.

### **ÕS 2006**

Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2006. Eesti Keele Instituut. Toimetanud Tiiu Erelt. Koostanud Tiiu Erelt, Tiina Leemets, Sirje Mäearu, Maire Raadik. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2006. 1220 lk.

### **ÕS 2013**

Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2013. Eesti Keele Instituut. Toimetanud Maire Raadik. Koostanud Tiiu Erelt, Tiina Leemets, Sirje Mäearu, Maire Raadik. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2013. 1222 lk.

### **ÕS 2018**

Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2018. Eesti Keele Instituut. Toimetanud Maire Raadik. Koostanud Tiiu Erelt, Tiina Leemets, Sirje Mäearu, Maire Raadik. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2018. 1253 lk.

### **Veebiversioonid**

ÕS 1999, ÕS 2006, ÕS 2013, ÕS 2018. Eesti Keele Instituut. <https://www.eki.ee/dict/qs>

### Lisa 3. VSLi 2015 märksõnade päritolukeeled

18.3.2023 seisuga on VSLi 2015 veebiversioonis 26 473 keelemärgendit, 184 eri keelt.

Mitme märksõna etümoloogias keel esineb	Keel	Näited	Lähtekeel (L) / vahenduskeel (V)
22	Aafrika keeled	<i>voodoo</i> , zombi	L
1	abhaasi	adžika	L
6	afrikaani	apartheid, rooibos	L
4	akadi	assüürlased, sumerid	L
2	akani	<i>cedi</i> , <i>sedi</i> *	L
12	alamsaksa	teemant (V), kotermann (L)	L, V
1	albaania	lekk 'Albaania rahaühik'***	L
11	algonkini keeled	mohikaanlane, tomahook	L
1	altai	kabargaa	L
10	Ameerika hispaania	<i>claves</i> (V), marihuaana (L)	L, V
15	Ameerika inglise	<i>hot dog</i> (L), <i>reggae</i> (L)	L, V
3	amhara (VSL: amhari)	birr, neegus	L
284	araabia	kaif (L), karaat (V)	L, V
8	aramea	agada, mammon	L
8	aravaki keeled	kannibal, orkaan	L
2	armeenia	dramm, mehhitarist	L
6	aserbaidžani	alõtša (V), papaaha (L)	L, V
1	assami	kala-azar	L
1	asteegi	aksoloti	L
7	Austraalia keeled	bumerang, känguru	L
3	avesta	paradiis, mazdaism	L
1	bambara	<i>shea</i>	L
5	bantu keeled	makaak, marimba	L
7	bengali	džuut, pangaasius	L
3	berberi keeled	assagai, kuskuss	L
1	birma	kjatt	L
1	bislama	vatu	L
1	bretooni	menhir	L
3	bulgaaria	leev, slivovits	L
1	dari	afgaani	L
3	draviidi keeled	ingver, pagood	L

Mitme märksõna etümoloogias keel esineb	Keel	Näited	Lähtekeel (L) / vahenduskeel (V)
1	dzongkha	ngultrum	L
8	egiptuse	naatrium, vaarao	L
4	eskimo keeled	iglu, kajak	L
1	esperanto	ido	L
1	eveeni	nerka	L
2	evengi	keta, šamaan	L
1	flaami	mannekeen	L
1	foiniikia	sufect	L
7	frangi	graveerima, spioon	L
3	gaeli	bard, viski	L
12	germaani keeled	giid, langobardid	L
1	gooti	goodid	L
13	gruusia	hatšapuri, tšatša 'Gruusia viinamarjaviin'	L
1	grööni	nunatak	L
6	guaranii	marakaa, petuunia	L
1	gudžarati	kuli 'väikesepalgaline juhutööline'	L
2	haiti	<i>barbecue</i> , mambo	L
1	handi	tomra	L
3	havai	aloha, hula-hula	L
97	heebrea	koššer, messias	L
51	hiina	<i>feng shui</i> (L), <i>zen</i> (V)	L, V
34	hindi	palankiin (V), šampoon (L)	L, V
354	hispaania	alligaator (L), kapibaara (V)	L, V
163	hollandi	passaat (V), praam (L)	L, V
1	horvaadi	ustašš	L
1	igbo (VSL: ibo)	okra	L
7	iiri	doori, bard	L
6	India keeled	anakonda, karamboola	L
26	indiaani keeled	alpaka, kanuu	L
2	indoneesia	alang-alang, babirusa	L
3	Indoneesia keeled	kuskuslased, salangaan	L
2594	inglise	afterparty (L), baar (V)	L, V
1	irokeesi keeled	orenda	L

Mitme märksõna etümoloogias keel esineb	Keel	Näited	Lähtekeel (L) / vahenduskeel (V)
10	islandi	geiser (L), öör (V)	L, V
1162	itaalia	arlekiin (L), bruto (V)	L, V
4	jaava	batik, kalong	L
3	jakuudi	alass, olonho	L
4	jidiši	kogel-mogel, koššer	L
104	jaapani	<i>teriyaki</i> , suši	L
1	kabardi-tšerkessi	narsaan	L
9	kariibi	koolibri, kuraare	L
9	kasahhi	akõnn, saksauul	L
5	keldi	dolmen, klann	L
29	keskalamsaksa	gild (L), paavst (V)	L, V
32	keskkreeka	dragoman (V), ortodoksne (L)	L, V
96	keskladina	bassein (L), alkohol (V)	L, V
8	keskprantsuse	<i>pedigree</i> (L), sukaad (V)	L, V
10	keskülemsaksa	piibel (V), tuuker (L)	L, V
13	ketšua	kinoa, vikunja	L
1	khmeeri	riel	L
1	khoi keeled	oriibi	L
1	kimbundu	tangad	L
2	kirgiisi	akõnn, somm	L
3	komi	jukola, pelmeen	L
2	koosa	kudu, mamba	L
1	kopti	adoob	L
3	korea	<i>taekwondo</i> , vonn	L
5394	kreeka	akustika, barbar	L
2	krii	pemmikan, vapiti	L
2	krimmitatari	tšeburekk, šašlõkk	V
1	kuanua	kina	L
1	kurdi	jeziidid	L
3	kõmri	kromlehh, pingviin	L
8346	ladina	alkeemia (V), <i>doctor honoris causa</i> (L)	L, V
1	lao	kiip 'Laose rahaühik'	L
3	leedu	litt, seim	L

<b>Mitme märksõna etümoloogias keel esineb</b>	<b>Keel</b>	<b>Näited</b>	<b>Lähtekeel (L) / vahenduskeel (V)</b>
3	läti	latt, seim	L
1	maaja	sigar	L
7	malagassi	maaki, raffiapalm	L
39	malai	amokk, kakaduu	L
6	malajalami	beetel, mango	L
1	maldiivi	atoll	L
2	mansi	jukola, mammut	L
7	maoori	kiivi, tuataara	L
1	mapudunguni	maadia	L
2	marathi	mangust (L), palankiin (V)	L, V
2	mari	jukola, burundukk	L
18	mongoli	dalai-laama, manul	L
11	nahua	avokaado, šokolaad	L
1	nanai	pantid	L
1	neenetsi	parka	L
1	njandža	kvatša	L
1	nogai	kinžall	L
24	norra	slaalom (L), öör (V)	L, V
1	odžibvei	vigvam	L
17	oksitaani	<i>bouillabaisse</i> , maskott	L
2	osseedi	abrekk, kefir (?)	L
4	paali	ingver (V), <i>saccharum</i> (L)	L, V
1	Paapua keeled	kuru 'teatav nakkushaigus'	L
1	pandžabi	nilgau	L
38	poola	hord (V), povidlo (L)	L, V
4	Polüneesia keeled	mana, kava	L
94	portugali	ananass (V), bossanoova (L)	L, V
3201	prantsuse	absint (V), <i>vis-à-vis</i> (L)	L, V
90	pärsia	diiivan, jasmiin	L
1	puštu	afgaani	L
1	põhjasaami	kaamos	L
1	roma	romad	L
74	rootsi	ombudsman (L), öör (V)	L, V
9	rumeenia	hospodar (V), kabanoss (L)	L, V
4	saami	joig, tundur	L

Mitme märksõna etimoloogias keel esineb	Keel	Näited	Lähtekeel (L) / vahenduskeel (V)
2	samoa	paloolo, taala	L
110	sanskriti	aarjalased, praana	L
2	semi keeled	safiir, seesam	L
12	serbia-horvaadi	paprika (V), vampiir (L)	L, V
1	sesoto	loti	L
5	singali	beribeeri (V), turmaliin (L)	L, V
1	siuu	tipi	L
2	Skandinaavia keeled	bradsot, kilt	L
1118	saksa	aadel (L), diskonto (V)	L, V
1	slaavi keeled	glagoolitsa	L
1	slovaki	heller	L
3	sloveeni	doliin (L), dolar (V)	L, V
23	soome	purgaa (L), rekka (V)	L, V
2	suahiili	piri-piri (L), safari (V)	L, V
2	suulu	impala, mamba	L
1	svaasi	lilangeni	L
2	süüria	abt, melkiit	L
10	taani	ato-, lemming	L
3	tadžiki	registan, rišta	L
3	tagalogi	abaka, ilang-ilang	L
2	tahiti	tattoo 'tätoveering', tätoveering	L
2	tai	baat, satang	L
3	taino	mais, pitaia	L
6	tamili	karri, paaria	L
32	tatari	kulak, tarakan	L
10	tiibeti	laama 'Tiibeti munkpreester', šerpad	L
2	tonga	pa'anga, tabu	L
101	türgi	arbuus (L), šaakal (V)	L, V
2	tsvana	pula, tsetsekärbes	L
16	tšehhi	düüs (L), kaless (V)	L, V
1	tšuktši	jaranga	L
23	tupii	maniokk, tuukan	L
5	tupii-guaranii keeled	ananass, jaaguar	L

Mitme märksõna etimoloogias keel esineb	Keel	Näited	Lähtekeel (L) / vahenduskeel (V)
29	turgi keeled	khaan (L), midaan (V)	L, V
2	türkmeeni	manat, takõrr	L
2	udmurdi	pelmeen, tšumm	L
11	urdu	khaki (V), tandoori (L)	L, V
12	ukraina	raada (V), tšumakk (L)	L, V
30	ungari	guljašš (L), haidukk (V)	L, V
2	usbeki	gidžakk (L), parandžaa (V)	L, V
18	uuskreeka	<i>ouzo</i> (L), buzuki (V)	L, V
449	uusladina	aneemia (V), gorilla (L)	L, V
5	vanainglise	ankur (V), šerif (L)	L, V
3	vanaitaalia	<i>dito</i> (L), jujuub (V)	L, V
36	vanaprantsuse	juveel (V), pioneer (L)	L, V
1	vanaprovansi	sirventees	L
5	vanapärsia	maag, pilaff	L
32	vanapõhja	ragnarök, viikingid	L
3	vanavene	jarovisatsioon, veetše	L
7	vanaülemsaksa	mark, palkon	L
2	vietnami	<i>cao dai</i> , dong	L
665	vene	botik (V), böliina (L)	L, V

\* Viitemärksõnad on tehnilistel põhjustel loetud kaheks märksõnaks, kuigi võivad olla ka ühe sõna kaks kuju, nt *cedi* ja *sedi*.

\*\* Täendus on antud, kui sõnal on ka teine tähendus, nt lekk<sup>1</sup> 'Albaania rahaühik', lekk<sup>2</sup> 'pragu v auk laevakeres v anumal; trossi lõtk'.

**Lisa 4. Näiteid 2022.–2023. a käsitletud kirjepildi-  
ja häälduserinevusega (ning muutmisprobleemiga)  
võõrsõnadest**

Sõnakuju ÕSis 2018 / VSLis 2015 ja sagedus ÜKs 2021	Valdav hääldus (kui lahkneb kirjepildist)	Paralleelvariant ja selle sagedus ÜKs 2021	Kommentaar, probleem ja lahendus
ESi keeletoimkonnas heaks kiidetud põhimõte. Näitesõnad			
gala 16 459	[gaala]	gaala 777	Sõna on normitud võõrsõnana, kuid kirjepilt ja hääldus ei lange kokku: hääldatakse pigem [gaala] ja ka kirjepilt kaldub selle mõjul muutuma. Uus rööpkuju ÜSis fikseeritud.
jats (argi) 166 džäss 5699	[jats], [džäss]	jazz 24 163, sh nimed jm n-ö müra	<i>Jats</i> on sõna <i>jazz</i> mugand. Muusikud eelistavad kirjakuju <i>jazz</i> hääldusega [jats], mis ei vasta õigekirjareeglitele, reeglite järgi tuleks see kirjutada tsitaatsõnana ja hääldada [džääs]. Püstkirjas <i>jazz</i> on rohkelt kasutatav kirjakuju. Uus rööpkuju ÜSis fikseeritud.
karate 4570	[karat'ee], [ka'rate]	karatee 86	Käänamisprobleem: peaks käänama <i>seda karatet</i> . Seni on antud käänamine, lähtudes eeldusest, et <i>karate</i> hääldub esisilbirõhuga. Valdav hääldus on aga [karat'ee]. Uus rööpkuju ÜSis fikseeritud.
plov 423 {plov} → pilaff 928	[ploff]	plov 423 ploff 65 plohv 62	Sõna on normitud võõrsõnana, kuid kirjepilt ja hääldus ei lange kokku. <i>Plov</i> ei sobi eesti keele häälikulise struktuuriga. Uus rööpkuju ÜSis fikseeritud.
polügoon 4728	[polügon]	polügon 715	Kirjepilt ja hääldus ei lange kokku: rõhk on nihkunud esisilbile ja viimane silp lühenenud. Uus rööpkuju ÜSis fikseeritud.
tsunami 5482	[tsunaami]	tsunaami 670	Kirjepilt ja hääldus ei lange kokku: kasutuses on ka pika järgsilbi ja järgsilbirõhuga sõnakuju. Uus rööpkuju ÜSis fikseeritud.

Sõnakuju ÕSis 2018 / VSLis 2015 ja sagedus ÜKs 2021	Valdav hääldus (kui lahkneb kirjapildist)	Paralleelvariant ja selle sagedus ÜKs 2021	Kommentaar, probleem ja lahendus
Muud kerkinud küsimused			
ÕS algoritm VSL algoritm 7742	–	algorütm 377	algoritm < sks <i>Algorismus</i> < keskladina <i>algorismus</i> < pärisnimi Rööpvormi põhjus pole selge, võib oletada rahvaetümoloogiat. Ei fikseeriks Üsis. Rööpvormi esineb 4,6% kogukasutusest.
ÕS bergamott VSL bergamott 1111 (sh osa vorme omastavas)	pigem esisilbirõhuga [bergamot]	bergamot 298	Rõhu nihkumine esisilbile ja viimase silbi lühenemine on loomulik mугanemistendents. Võiks kaaluda rööpvormidena esitamist.
VSL düaad 18	–	diaad 50	düaad < kr <i>dyas</i> diaad < ingl <i>dyad</i> ÜSis võiks esialgu jääda <i>ü</i> -lise variandi juurde, kuivõrd kasutusandmeid vähe ja üldine eelistus on mugandada pigem klassikalise lähtekeele järgi.
VSL düaadiline 11	–	diaadiline 35	diaadiline < ingl <i>dyadic</i> ÜSis võiks esialgu jääda <i>ü</i> -lise variandi juurde, kuivõrd kasutusandmeid vähe ja üldine eelistus on pigem klassikalise lähtekeele kasuks.
ÕS düstress 285 VSL distress → düstress 46	–	distress 736	Tähendus: PSÜHH, MED tegevust pärssiv pingeseisund distress < ingl <i>distress</i> < ld perf partits <i>districtus</i> ÜSis võiks rööpvormina fikseerida ka <i>distress</i> , lähtudes tegelikust kasutusest, eelistuse võiks anda sõnakujule <i>düstress</i> , lähtudes tähendusest: <i>dis-</i> (ld) lahku-, vastu-, eba- ja <i>düs-</i> (kr <i>dys-</i> ) rike, häire, vastumeelsus, raskus, puudulikkus.

Sõnakuju ÕSis 2018 / VSLis 2015 ja sagedus ÜKs 2021	Valdav hääldus (kui lahkneb kirjapildist)	Paralleelvariant ja selle sagedus ÜKs 2021	Kommentaar, probleem ja lahendus
ÕS reka 712 VSL <i>rekka</i> kõnek 3167	pole teada	<i>rekka</i>	Käänamisprobleem: sobiva tüübi puudumine on sundinud <i>rekka</i> 't tsitaatsõnaks jätma. IIIvärtelist sõna <i>rekka</i> tuleks käänta aasta-tüübi järgi: <i>rekka, rekka, rekkat</i> , mitmuses <i>rekkad, rekkate, rekkaid</i> . Selline käändtüüp on võõrsõnades haruldane. <i>Reka</i> käändub <i>pesa</i> -tüübi järgi. ÜSis võiks <i>rekka</i> fikseerida tsitaatsõnana.
VSL <i>umami</i> ÕS <i>umami</i>	[ <i>umaami</i> ]	<i>umaami</i>	<i>Umaami</i> kasutust ei esildu, ent valdav hääldus tundub olevat [ <i>umaami</i> ]. Kirjutatakse <i>umami</i> ja hääldatakse [ <i>umaami</i> ].
ÕS <i>vasabi</i> VSL <i>vasabi</i>	[ <i>vasaabi</i> ]		<i>Vasaabi</i> kasutust ei esildu, ent valdav hääldus tundub olevat [ <i>vasaabi</i> ]. Kirjutatakse <i>wasabi</i> ja hääldatakse [ <i>vasaabi</i> ]. Kirjutatakse <i>vasabi</i> ja kääntatakse <i>seda vasaabit pro vasabit</i> .
ÕSis puudub VSLis puudub ÜS <i>wakame</i> 297	[ <i>vakame</i> ] [ <i>vakaame</i> ]	<i>vakaame</i>	<i>Vakamee</i> kasutust ei esildu, ent valdav hääldus tundub olevat [ <i>vakaame</i> ]. Kirjutatakse <i>wakame</i> ja hääldatakse [ <i>vakaame</i> ] ja kääntatakse <i>seda vakaamet pro wakame'd</i> .
ÕS <i>skeene</i> 1634 VSL <i>skenee</i>	pole teada	<i>skene</i> 1099	< kr <i>skēnē</i> ; < ingl <i>scene</i> Fikseeritud rööpvvariantidena <i>skene</i> ja <i>skeene</i> .

## Lisa 5. Võõrsõnade omasõnalised vasted „ÕS 1918. Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamatus“

Keskmisses veerus esitatud omasõnalised vasted ei ole tingimata täissünonüümid. Viimases veerus on märgitud, kas tänapäeval on kasutuses võõrsõna (V), omasõna (O), mõlemad või mitte kumbki, või pole kasutust võimalik hinnata (–). Hinnang on antud esinemuse põhjal VSLis, ÜSis ja ÜKs. Sulgudes on sõna tänapäevakuju (tnp).

Võõrsõna (243)	Omasõnaline vaste	Tänapäeval käibel võõrsõna V / omasõna O
absoluutne	iseline	V
asteroiid (tnp: asteroid)	wäike rändtäht	V
astronoom	täheteadlane	V/O
astronoomia	täheteadus	V/O
ateist	jumalasalgaja	V
baromeeter	ilmaklaas	V
beitsima (tnp: peitsima)	lõigutama	V
botaanika	taimeriik	V
börs	rahaturg	V/O
büroo	talitus	V/O
demokraatia	rahwameelsus	V
demonstratsioon	meeleawaldus	V/O
depoo	ladu (tnp: muus tähenduses)	V/O
despoot	wõimuwalitseja	V
dessätiin	tiin	–
detsimaal-	kümnend-	V/O
diagonaal	nurkjoon	V
diskonteerima	oodustama	V
diskonto	oodus	V
duur	helitõug	V
eksperiment	katse	V/O
ekspert	asjatundja	V/O
ekwaator	poolitaja	V
elastiline (tnp: elastne)	kerkne	V
eleegia	kaebelaul (tnp: muus tähenduses)	V
element	algosake (tnp: muus tähenduses)	V

<b>Võõrsõna (243)</b>	<b>Omasõnaline vaste</b>	<b>Tänapäeval käibel võõrsõna V / omasõna O</b>
ellips	sõõris	V
emigrant	maapagulane	V
epideemia	taud	V/O
etnograafia	rahwateadus	V
faktor	tegur	V/O
fakultet	teaduskond	V/O
fassaad	esikül	V/O
fauna	loomastik	V/O
filoloog	keeleteadlane	V/O
filoloogia	keeleteadus	V/O
filosoof	mõttetark	V
filosoofia	mõttetarkus	V
floora	taimestik	V/O
flööt	wilespill	V
fuuga	pagu	V
gallerii (tnp: galerii)	tõra	V
garanteerima	tagama	V/O
garneerima	weeristama	V/O
geograaf	maadeteadlane	V
geograafia	maadeteadus	V
geoloog	maateadlane	V/O
geoloogia	meridiaan	V/O
geomeetria	mõõtmiseõpetus	V
gloobus	keras; maakeras	V
gümnaastika	wõimlemine	O
hekk	põõsasaid	V
herber (tnp: häärber)	häärastemaja; wõõraskodu	V
hissooria	ajalugu	O
hoow	õu	V/O
hospidal	haigemaja	–
hotell	wõõrastemaja	V/O
hüpotees	oletus	V/O
hüpoteenus	wiitkül	V
ideaal	aadend; paleus	V
idee	aade	V/O

<b>Võõrsõna (243)</b>	<b>Omasõnaline vaste</b>	<b>Tänapäeval käibel võõrsõna V / omasõna O</b>
illuminatsioon	ilutulestus	O
indiividuum (tnp: indiviid)	isend	V/O
instinkt	loomusund	V
intress	kasu; kasud	V
intrigeerima	riuklema	V
intrig	riugas (tnp: muus tähenduses, ÜSis sünonüümid)	V/O
inventaar	kalustik	V
ironia	pilge	V/O
jäger	kütt	O
kanaal (tnp: kanal)	kaewand	V
kaasus	kääne	V/O
kalender	tähtraamat	V
karakter	iseloorm	V/O
karakteriseerima	iseloormustama	V/O
karakterlik (tnp: karakterne)	iseloormulik	V/O
karussell	pöörkiik	V
kataloog	nimekiri	V/O
katarr	limastus	V
kautsjon	tagatis	V/O
kaweerima	tagama	V/O
keegel	kuhik	V
keemia	lahutuseteadus	V
kelner	pälwija	V
kliima	ilmastik	V/O
kohwer	paun (tnp: muus tähenduses)	V
kolonii (tnp: koloonia)	asumaa	V/O
kolonist	asunik	V/O
kolonn	weerg; hõõlas	V
komandama	käsutama	O
komeet	sabaga täht (tnp: sabatäht)	V/O
kompetentne	otsustuswõimeline	V/O
kompetents	otsustuswõime	V/O
kompromiss	kokkulepe	V/O

<b>Võõrsõna (243)</b>	<b>Omasõnaline vaste</b>	<b>Tänapäeval käibel võõrsõna V / omasõna O</b>
konkurent	wõistleja	V/O
konkurents	wõistlus	V/O
konsonant	umbhäälik	V
konterbant	salakaup	O
kontinent	mannermaa	V/O
konto	arwe	V/O
koolon	kaksikpunkt	V/O
kooperatiivne	ühistegew	V/O
kooperatsioon	ühistegewus	V/O
koopia	ärakiri; jäljend	V/O
kopeerima	jäljendama	V/O
korrespondent	kirjasaatja	V/O
korset (tnp: korsett)	pihik	V
kosmopoliit	ilmakodanik	V/O
kraad	pügal	V/O
kraater	awang	V
kreis	maakond; ring	O
kriitika	arvustus	V/O
kriminaal-	kaelakohtu-	V
kriteerium	tunnus	V/O
kritiseerima	arwustama	V/O
kuliss	näitesein	V
kuwäär	kirjaümbrik	O
liineal	joonelaud (tnp: joonlaud)	O
lineerima	joonima	V/O
lokomotiiv	wedur	O
maania	hullustus (tnp: hullus)	V/O
maksimum	ülimäär (tnp: ülemmäär)	V/O
manset (tnp: mansett)	kätis	V/O
manuskript	käsikiri	V/O
mask	näokate	V
maskeraad	näokattepidu	V
massaaž; [massaazh]	keha triikimine	V
mateeria	aine	V/O

<b>Võõrsõna (243)</b>	<b>Omasõnaline vaste</b>	<b>Tänapäeval käibel võõrsõna V / omasõna O</b>
meridiaan	pikkusejoon	V
miilits	maakaitsevägi (tnp: muus tähenduses)	V
miinimum	alamäär	V/O
moraal	kõlbus	V
muskel	lihas	V/O
naiiwne	lapsik	V/O
naiiwsus	lapsikus	V/O
narkoos	uimastus	V/O
narkootiline	uimastaw	V/O
narkotiseerima	uimastama (tnp: muus tähenduses)	V
neologismus	uudissõna	V/O
nomaad	kolija	V
nominaal-	nimeline (tnp: nimi-)	V/O
nowell	uudisjutt	V/O
närw	erk	V
oaas	kõrbesaar; rohusaar (kõrbes)	V/O
odöör	lõhnwesi (tnp: lõhnavesi)	V/O
oponeerima	wastu waidlema	V
oponent	wastuwaidleja	V
opositsioon	wastarind	V
oranš; [oranzh] (tnp: oranž)	ruuge	V/O
orgaan (tnp: organ)	elund	V/O
originaal	algupäränd	V/O
orkaan	raju; maru	V/O
ortograafia	õigekirjutus	V/O
paak	tuletorn	V/O
paaž; [paazh]	kannupoiss	V/O
parallelo+gramm	rööbas-nelinurk	
partei	erakond	V/O
paspertuu (tnp: muus tähenduses)	ajapilet	–
patrioot	isamaalane	V/O
patriootlik	isamaalik	V/O

<b>Võõrsõna (243)</b>	<b>Omasõnaline vaste</b>	<b>Tänapäeval käibel võõrsõna V / omasõna O</b>
patriotism (tnp: patriotism)	isamaalsus	V/O
peitsima	lõigutama	–
pendel	tikats	V
perpendikkel	tikats	–
perspektiiv	põhjavaade	V
planeet	rändtäht	V
planigloobus	lamekeras	–
plotnik	puusepp	O
poleerima	hällima	V
poolus	naba	V
portsjon	annus	V/O
praktiline	tegelik (tnp: muus tähenduses)	V
president	esimees	V
printsip	põhjusemõte (tnp: põhimõte)	V/O
priivaat-	era-	V/O
produkt	saadus	V/O
programm	eeskava	V/O
projekt	eelnõu	V/O
proportsioon	wõrrend	V
protokoll	lauakiri	V
protoplasma	alglima	V
psühholoog (tnp: psühholoog)	hingeteadlane	V
psühholoogia (tnp: psühholoogia)	hingeteadus	V
puhver	põkats	V
püramiid	tornik	V
relatiivne	wõrreldaw (tnp: muus tähenduses)	V
residents	asulinn	V
rest	jäänus (tnp: muus tähenduses)	V
resultaat	saadus (tnp: muus tähenduses)	V
retoorika	kõnetaie	V
retsept	rohutäht	V
reumatism (tnp: reuma)	jooksja	V

<b>Võõrsõna (243)</b>	<b>Omasõnaline vaste</b>	<b>Tänapäeval käibel võõrsõna V / omasõna O</b>
sekwester	sundwõtmine (tnp: muus tähenduses)	V
semester	poolaasta	V/O
separatismus (tnp: separatism)	lahkpüüd	V
serenaad	uinulaul	V
skelett	luukere	V/O
skits	kawand	V/O
slips (tnp: lips)	kaelaside	V/O
spetsiaalne	eri-	V/O
spetsialiseerima	eristama (tnp: muus tähenduses)	V
spetsialiteet	eriala	V/O
statistika	arwustik	V
statuut	põhjuskiri	V
stenograafia	kiirkiri	V/O
stenograafiline	kiirkirjaline	V/O
stepp	rohtlaas	V
stipendium	abiraha	V
strasnik	wahisoldat	–
student (tnp: tudeng)	üliõpilane	V/O
suhkar	kuiwas	–
sünonüüm	hõimsõna	V
süntaks	lauseõpetus	V/O
zeniit (tnp: seniit)	lagipunkt	V
taburett (tnp: taburet)	järi	V/O
tehnika	oskus (tnp: muus tähenduses)	V
tehniline	oskuseline	V
tempel	pitser (ekslikult omasõnaks peetud)	V/V
teooria	õpe	V/O
teoreem	wäidend	V
tisler	laudsepp	V
trabant	kaasrändaja	V
transport	ülewiim	V
trapeets (tnp: trapets)	roop-nelinurk	V

<b>Võõrsõna (243)</b>	<b>Omasõnaline vaste</b>	<b>Tänapäeval käibel võõrsõna V / omasõna O</b>
tremuleerima	wõbistama	V
trigonomeetria	kolmnurgamõõtmise-õpetus	V
troopik	pöörijoon	O
tsentralisatsioon	keskkoondus	V
tunnel	õõstee	V
tuš; [tush] (tnp: tušš)	wärw; muusikaline auawaldus	V/O
tüüfus	soetõbi	V
uniwersiteet	ülikool	O
waluuta	tõsine hind; rahapõhi (tnp muus tähenduses)	V
wariatsioon	teisend	V/O
warieerima	teisendama, teisenema	V/O
watt	puuwill; wanu	V/O
weranda	rõdu	V/O
wiitse-	ase-	V/O
wirtuoos	taidur	V
wirtuooslik	taidurlik	V
wirtuooslikkus	taidurlikkus	V
wokaal	täishäälik	V/O
wulkaan	tulimägi	V

# ALLIKAD

## Kirjandus

- Aavik, Johannes 1924a. Õigekeelsuse ja keeleuuenduse põhimõtted: yhes keeleuuenduste astmelise liigitusega. (Keelelise uuenduse kirjastik, 33.) Tartu: Istandik.
- Aavik 1924b. Keeleuuenduse äärmised võimalused. (Keelelise uuenduse kirjastik, 36.) Tartu: Istandik.
- Aavik, Johannes 1928–1929. Võõrsõnade kysimus. – Keelekultuur I. Johannes Aavik, Oskar Loorits, Julius Mägiste (toim). Tartu: Keeleuuendusühingu väljaanne, 53–64.
- Aavik, Johannes 1933. 20 Euroopa keelt. 20 Euroopa keele hääldamise reeglid eriti pärisnimede ja tsitaatsõnade ning -lausete hääldamiseks. Tartu: Istandik.
- Aavik, Johannes 1936. Eesti õigekeelsuse õpik ja grammatika. Tartu: Noor-Eesti Kirjastus.
- Barlow, Michael; Kemmer, Suzanne (koost) 2000. Usage Based Models of Language. Stanford: CSLI Publications.
- Bergenholtz, Henning 2010. User-oriented understanding of descriptive, proscriptive and prescriptive lexicography. – Lexikos, 13 (1), 65–80. <https://doi.org/10.4314/lex.v13i1.51380>
- Blokland, Rogier 2005. The Russian Loanwords in Literary Estonian. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Blokland, Rogier 2009. The Russian Loanwords in Literary Estonian. (Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica, 78.) Wiesbaden: Harrassowitz.
- Blokland, Rogier; Kehayov, Petar 2010. Vene keele mõjust eesti keeles. Tagasisivaateid ja perspektiive. – Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri = Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics, 1 (2), 35–54. <https://doi.org/10.12697/jeful.2010.1.2.03>
- Brunstad, Endre 2003. Standard language and linguistic purism. – Sociolinguistica, 17 (1), 52–70. <https://doi.org/10.1515/9783110245226.52>
- Burridge, Kate; Bergs, Alexander 2017. Understanding Language Change. London, New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315463018>
- Bybee, Joan 2010. Language, Usage and Cognition. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511750526>
- Campe, Joachim Heinrich 1801. Wörterbuch zur Erklärung und Verdeutschung der unserer Sprache Aufgedrungenen Fremden Ausdrücke: Ein Ergänzungsband zu Adelungs Wörterbuche. Braunschweig: Schulbuchhandlung.
- Crystal, David 2006. How Language Works. London: Penguin Books. <https://doi.org/10.1002/dei.225>
- Crystal, David 2011. The consequences of global English. – Word for Word: The Social, Economic and Political Impact of Spanish and English. Philip Powell-Davies (toim). Instituto Cervantes and the British Council. Madrid: Santillana, 67–72. [https://www.teachingenglish.org.uk/sites/teacheng/files/381617\\_COMPLETEO.pdf](https://www.teachingenglish.org.uk/sites/teacheng/files/381617_COMPLETEO.pdf)
- Diessel, Holger 2017. Usage-Based Linguistics. – Oxford Research Encyclopedia of Linguistics. Mark Aronoff (toim). Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199384655.013.363>
- Durkin, Philip 2009. The Oxford Guide to Etymology. New York: Oxford University Press.
- Eesti keele grammatika I. Häälikuõpetus ja ortograafia. 2. vihik. Paul Ariste, Arnold Kask, Aino Kiindok, Gerda Laugaste (koost). Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, 1964.
- Eesti keele õigekirja põhireeglid. Eesti Keele Instituut. (Ilmumas.)

- EKK = Erelt, Mati; Erelt, Tiiu; Ross, Kristiina 2020. Eesti keele käsiraamat. Uuendatud väljaanne. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- EKSS = Eesti keele seletav sõnaraamat. Kd I–VI. „Eesti kirjakeele seletussõnaraamatu” 2., täiendatud ja parandatud tr. Margit Langemets, Mai Tiits, Tiia Valdre, Leidi Veskis, Ülle Viks, Piret Voll (toim). Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2009. <http://www.eki.ee/dict/ekss>
- Elisto, Elmar 1948. Keelelisi küsimusi. Tallinn: Pedagoogiline Kirjandus.
- Erelt, Tiiu 2000. *Test ja testima*. – Keelenõuanne soovitab 2. Tiiu Erelt, Mati Erelt, Maire Raadik, Tiina Leemets, Sirje Mäearu. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 32–35.
- Erelt, Tiiu 2002. Eesti keelekorraldus. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Erelt, Tiiu 2007. Õigekeelsussõnaraamatud läbi sajandi. – ÕSi lätted. Õigekeelsussõnaraamatud läbi sajandi. Urmas Sutrop (koost). Eesti keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 5–34.
- Erelt, Tiiu 2021. Emakeele Seltsi keeleteimkond XX sajandi II poolel. – Emakeele Seltsi aastaraamat, 66 (2020), 389–406. <https://doi.org/10.3176/esa66.16>
- Errington, Joseph 2008. *Linguistics in a Colonial World: A Story of Language, Meaning, and Power*. Oxford: Blackwell Publishing. <https://doi.org/10.1002/9780470690765>
- ESKT 2008 = Jaapani päritoluga sõnade kasutamisest eesti tekstis. Emakeele Seltsi keeleteimkonna soovitus (30.6.2008). [https://www.emakeeleselts.ee/wp-content/uploads/2020/06/eskt\\_otsus\\_2008\\_jpn.pdf](https://www.emakeeleselts.ee/wp-content/uploads/2020/06/eskt_otsus_2008_jpn.pdf)
- ESKT 2009 = Araabia sõnad eesti tekstis. Emakeele Seltsi keeleteimkonna soovitus (20.5.2009). [https://www.emakeeleselts.ee/wp-content/uploads/2020/06/eskt\\_otsus\\_2009\\_ar.pdf](https://www.emakeeleselts.ee/wp-content/uploads/2020/06/eskt_otsus_2009_ar.pdf)
- ESKT 2013 = Väliskohanimed 2013. a õigekeelsussõnaraamatus. Emakeele Seltsi keeleteimkonna soovitus (16.11.2012). [https://www.emakeeleselts.ee/wp-content/uploads/2020/06/Soovitus\\_ESKT\\_kohanimedest\\_QSis-2013.pdf](https://www.emakeeleselts.ee/wp-content/uploads/2020/06/Soovitus_ESKT_kohanimedest_QSis-2013.pdf)
- ESKT 2022 = Emakeele Seltsi keeleteimkonna otsus võõrsõnade kirja- ja häälduse erinevuse ning tsitaatsõnade kohta (16.11.2022). [https://www.emakeeleselts.ee/wp-content/uploads/2023/03/Keeleteimkonna-võõrsõnaotsus\\_16.11.2022\\_08.03.2023.pdf](https://www.emakeeleselts.ee/wp-content/uploads/2023/03/Keeleteimkonna-võõrsõnaotsus_16.11.2022_08.03.2023.pdf)
- ETY = Metsmägi, Iris; Sedrik, Meeli; Soosaar, Sven-Erik 2012. Eesti etümoloogia-sõnaraamat. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. <https://www.eki.ee/dict/ety>
- Ferguson, Charles A. 1968. Language development. – *Language Problems of Developing Nations*. Joshua A. Fishman, Charles A. Ferguson, Jyotirindra Das Gupta (toim). New York, London, Sydney, Toronto: John Wiley & Sons, 27–35.
- Fishman, Joshua 1994. Neo-Marxist and post-structural critiques of „classical” language planning. – *Language Reform. History and Future*. Kd VI. István Fodor, Claude Hagege (toim). Hamburg: Helmut Buske Verlag, 1–8.
- Francis, W. Nelson; Kucera, Henry 1964. *A Standard Corpus of Present-day Edited American English, For Use With Digital Computers*. Providence: Brown University.
- Gardani, Francesco 2022. Contact and borrowing. – *The Cambridge Handbook of Romance Linguistics*. (Cambridge Handbooks in Language and Linguistics.) Adam Ledgeway, Martin Maiden (toim). Cambridge: Cambridge University Press, 845–869. <https://doi.org/10.1017/9781108580410.034>
- Grondelaers, Stefan; van Hout, Roeland 2011. The standard language situation in the Netherlands. – *Standard Languages and Language Standards in a Changing Europe*. Tore Kristiansen, Nikolas Coupland (toim). Oslo: Novus Press, 113–118.
- Gutslaff 1648 = Johannes Gutslaff, *Observationes grammaticae circa linguam Esthonicam*. Grammatilisi vaatlusi eesti keelest. (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised, 10.) Marju Lepajõe (tlk ja koost), Jaak Peebo (toim). Tartu: Tartu Ülikool, 1998.

- Göseken, Heinrich 1660. *Manuductio ad Linguam Oesthonicam*. Anführung zur Öhstnischen Sprache. Reval: Gedruckt und verlegt von Adolph Simon / Gymnasij Buchdr.
- Habicht, Külli; Hennoste, Tiit; Langemets, Margit; Päll, Peeter; Hallik, Katrin; Vider, Kadri; Klaas-Lang, Birute; Kaalep, Heiki-Jaan; Rahusaar, Kadri; Pirso, Urve; Paemurd, Elis 2021. Keelekorralduse äärmised võimalused. – *Akadeemia*, 5, 771–779.
- Habicht, Külli; Viht, Annika 2022. Alusepanijad: Stahlist Wiedemannini. – *Ettekanne konverentsil „150 aastat oma keelekorraldust“* 22.4. Tallinnas.
- Hacken, Pius ten 2020. Norms, new words, and empirical reality. – *International Journal of Lexicography*, 33 (2), 135–149. <https://doi.org/10.1093/ijl/ecaa005>
- HAR = Hariduse ja kasvatus sõnaraamat. Tiiu Ereht (toim). Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2014. <http://www.eki.ee/dict/haridus/index.cgi>
- Haspelmith, Martin 2009. Lexical borrowing: Concepts and issues. – *Loanwords in the World's Languages: A Comparative Handbook*. Martin Haspelmath, Uri Tadmor (toim). Berlin, New York: De Gruyter Mouton, 35–54. <https://doi.org/10.1515/9783110218442.35>
- Haugen, Einar 1950. The analysis of linguistic borrowing. – *Language*, 26 (2), 210–231. <https://doi.org/10.2307/410058>
- Haugen, Einar 1966. *Language Conflict and Language Planning: The Case of Modern Norwegian*. Cambridge: Harvard University Press. <https://doi.org/10.4159/harvard.9780674498709>
- Hayakawa, Samuel I; Hayakawa, Alan R. 2022. Keel mõttes ja teos. Mari Ollino (tlk). (Postimehe Kirjastuse mõttekirjandus, 8.) Tallinn: Postimees Kirjastus.
- Hennoste, Tiit; Muischnek, Kadri 2000. Eesti kirjakeele korpuse tekstide valiku ja märgendamise põhimõtted ning kahe allkeele võrdluse katse. – *Arvutuslingvistikalt inimesele*. (Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised, 1). Tiit Hennoste (toim). Tartu, 183–217.
- Hermann, Karl August 1886. Uutest sõnadest. – *Postimees*, 1.3.
- Hint, Mati 1974. J. V. Veski vaadetest foneetilise süsteemipärasusele eesti kirjakeeles. – *Centum*. (Eesti NSV Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi toimetised, 9.) Tallinn, 47–56.
- Hint, Mati 1978. Häälikutest sõnadeni. Emakeele häälikusüsteem üldkeeleteaduslikul taustal. Tallinn: Valgus.
- Hogan-Brun, Gabrielle; Haug, Dag Trygve Truslew; Kessler, Stephan H. I. 2012. Processes of language standardization in Norway and Lithuania: A comparative analysis. – *Nation und Sprache in Nordosteuropa im 19. Jahrhundert*. Konrad Maier (toim). Wiesbaden: Harrassowitz, 241–258.
- Hurt, Jakob 1870. Piiblipühä kõne, mis kalendritegijä 25. Mail ajastajal 1865 Rõngo kerikon pidi. – *Tarto kalender 1871*. ajastaiga pääle. Tarto: Tarto Eesti Selts, 36–48.
- Hurt, Jakob 2012 [1886]. Pühakiri pannakse uue kirjutusviisi järele ümber. – *Keelemees*. Jakob Hurt. (Eesti mõttelugu, 107.) Tartu: Ilmamaa, 268–273.
- Jakobson, Roman 1962. Sur la théorie des affinités phonologiques entre les langues. – *Selected Writings. Kd I: Phonological Studies*. Roman Jakobson. The Hague: Mouton, 234–246. <https://doi.org/10.1515/9783110892499.234>
- Jõgi, Aino 1971. Inglise päritolu sõnad eesti keeles. Väitekiri filoloogiakandidaadi teadusliku kraadi saamiseks. Tartu Riiklik Ülikool.
- Jõgi, Aino 2014. Inglise päritolu sõnad eesti keeles. (Töid antropoloogilise ja etnolingvistika vallast, 9.) Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Jürviste, Madis; Kallas, Jelena; Langemets, Margit; Tuulik, Maria; Viks, Ülle 2011. Extending the functions of the EELex dictionary writing system using the example of

- the Basic Estonian Dictionary. – Electronic Lexicography in the 21st Century: New Applications for New Users. Proceedings of the eLex 2011 Conference, 10–12 November 2011, Bled, Slovenia. Ljubljana: Trojina, Institute for Applied Slovenian Studies, 106–112.
- Kallas, Jelena; Koppel, Kristina; Tuulik, Maria 2015. Korpusleksikograafia uued võimalused eesti keele kollokatsioonisõnastiku näitel. – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat, 11, 75–94. DOI: <http://dx.doi.org/10.5128/ERYa11.05>
- Kaplan, Robert B.; Baldauf, Richard B. 1997. Language Planning from Practice to Theory. (Multilingual Matters, 108.) Clevedon: Multilingual Matters.
- Kaplinski, Jaan 2012. Kas kaks eesti keelt? – Keel ja Kirjandus, 7, 538–545. <https://doi.org/10.54013/kk656a4>
- Kaplinski, Jaan 2020. Eesti, estoranto ja teised keeled. (Bibliotheca controversiarum.) Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Kasik, Reet 2020. Eesti keelehoolde algusaegadest. – Eesti Keeletoimetajate Liidu aastaraamat 2019, 28–41.
- Kerge, Krista 2012a. Kas keelt on vaja normida? – Oma Keel, 2, 84–89.
- Kerge, Krista 2012b. Uusimaid soovitusi ESi keeleteimkonnalt. – Oma Keel, 2, 77–83.
- Kerge, Krista 2022. Sõna, see piisake meres. Valik kirjutisi 1988–2019. (Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi toimetised, 80.) Tallinn: Emakeele Selts.
- Kiik, Johanna 2019. Uusklassikaliste prefiksrite *mega-*, *super-*, *hüper-* ja *ultra-* kasutusest eesti keeles. Magistritöö. Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituut, üldkeeleteaduse osakond. <http://hdl.handle.net/10062/64498>
- Kiik, Johanna 2021. Nelja uusklassikalise keelendi kohanemisest eesti keeles: *Supermees jooksis hüperkiiresti megaraskel ultramaratonil*. – Keel ja Kirjandus, 4, 301–317. <https://doi.org/10.54013/kk760a2>
- Kilgarriff, Adam 2007. Googleology is bad science. – Computational Linguistics, 33 (1), 147–151. <https://doi.org/10.1162/coli.2007.33.1.147>
- Kilgarriff, Adam; Baisa, Vít; Bušta, Jan; Jakubiček, Miloš; Kovář, Vojtěch; Michelfeit, Jan; Rychlý, Pavel; Suchomel, Vít 2014. The Sketch Engine: Ten years on. – Lexicography, 1 (1), 7–36. <https://doi.org/10.1007/s40607-014-0009-9>
- Kilgarriff, Adam; Grefenstette, Gregory 2003. Introduction to the special issue on the web as corpus. – Computational Linguistics, 29 (3), 333–347. <https://doi.org/10.1162/089120103322711569>
- Kilgarriff, Adam; Rychlý, Pavel; Smr, Pavel; Tugwell, David 2004. The Sketch Engine. – Proceedings of the XI EURALEX International Congress. Geoffrey Williams, Sandra Vessier (toim). Lorient: Université de Bretagne Sud, 105–115.
- Kilgi, Annika 2007. Misjonilingvistika. – Oma Keel, 2, 24–26.
- Kingisepp, Valve-Liivi; Ress, Kristel; Tafenau, Kai 2010. Heinrich Gösekeni grammatika ja sõnastik 350. Külli Habicht, Külli Prillop (toim). Tartu: Tartu Ülikool.
- Klaas-Lang, Birute 2020. Leedu keelehoole – ideoloogiline lahinguväli. – Oma Keel, 2, 28–33.
- Klaas-Lang, Birute 2022. Meie ühiskonda ähvardab lõhestada ka keelekriis. – ERR: Arvamus, 19.10. <https://www.err.ee/1608756460/>
- Klaus, Väino 2021. Inglispärase grammatika pealetung. – Sirp, 26.2.
- Klavan, Jane 2018. Kognitiivne keeleteadus arvude rägastikus. – Keel ja Kirjandus, 8–9, 697–712. <https://doi.org/10.54013/kk730a6>
- Koppel, Kristina 2020. Näitelauseste korpuspõhine automaattuvastus eesti keele õppe-sõnastikele. (Dissertationes linguisticae Universitatis Tartuensis, 38.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

- Koppel, Kristina; Kallas, Jelena 2022. Eesti keele ühendkorpuste sari 2013–2021: mahu-  
kaim eestikeelsete digitekstide kogu. – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat,  
18, 207–228. <https://doi.org/10.5128/ERYa18.12>
- Koppel, Kristina; Tavast, Arvi; Langemets, Margit; Kallas, Jelena 2019. Aggregating  
dictionaries into the language portal Sõnaveeb: Issues with and without a solution. –  
Proceedings of the eLex 2019 Conference, 1–3 October 2019, Sintra, Portugal. Brno:  
Lexical Computing CZ s.r.o., 434–452.
- Koreinik, Kadri 2023. Extralinguistic arguments in 21st century language planning dis-  
course: A “superdictionary” between language standardization from above and below. –  
Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri = Journal of Estonian and Finno-Ugric  
Linguistics, 14 (1), 117–148. (Ilmumas.)
- Kristiansen, Tore 2021. Destandardization. – The Cambridge Handbook of Language  
Standardization. (Cambridge Handbooks in Language and Linguistics.) Wendy  
Ayres-Bennett, John Bellamy (toim). Cambridge: Cambridge University Press, 667–  
690. <https://doi.org/10.1017/9781108559249.026>
- Kull, Rein 1966. Vormitüübi mõju võõrsõnalise esikomponendi liitumisele. – Keel ja  
Kirjandus, 5, 284–294.
- Langacker, Ronald 1987. Foundations of Cognitive Grammar. Kd I. Stanford: Stanford  
University Press.
- Langemets, Margit 2009. Nimisõna süstemaatiline polüseemia eesti keeles ja selle esitus  
eesti keelevaras. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Langemets, Margit; Koppel, Kristina; Kallas, Jelena; Tavast, Arvi 2021. Sõnastikukogust  
keeleportaaliks. – Keel ja Kirjandus, 8–9, 755–770. <https://doi.org/10.54013/kk764a6>
- Langemets, Margit; Uibo, Udo; Tiits, Mai; Valdre, Tiia; Voll, Piret 2018. Eesti keel uues  
kuues. Eesti keele sõnaraamat 2018. – Keel ja Kirjandus, 12, 942–958. <https://doi.org/10.54013/kk733a2>
- Leemets, Tiina 1988. Terminoloogia arendamine ENSV Ajakirjanike Liidu keele- ja  
tõlkeseksioonis aastatel 1958–1988. Diplomitöö. Tartu Riiklik Ülikool. [http://hdl.  
handle.net/10062/83217](http://hdl.handle.net/10062/83217)
- Leemets, Tiina 2002. Inglise laenud ja mõjutused 20. sajandi lõpu eesti keele sõnava-  
ras. Magistritöö. Tartu Ülikool, filosoofiateaduskond.
- Leemets, Tiina 2011. Võõrmõjud võõrsõnava-  
ras. – Õiguskeel, 4, 63–67.
- Lepajõe, Marju (koost, tlk) 1998. Johannes Gutsloff, Grammatilisi vaatlusi eesti keelest =  
Observationes Grammaticae circa linguam Esthonicam. Jaak Peebo (toim). Tartu.  
LES = Ladina-eesti sõnaraamat. Glossarium Latino-Esthonicum. Richard Kleis, Ülo  
Torpats, Lalla Gross, Heinrich Freymann (koost). Tallinn: Valgus, 1986.
- Liivaku, Uno 1984. Keelekorralduse vastuokused. (Kirjakeelekorraldus nüüd ja praegu.) –  
Keel ja Kirjandus, 10, 581–586.
- Lindström, Liina 2021a. Keelekorraldus meie elu kujundamas. – Keel ja Kirjandus, 5,  
451–455.
- Lindström, Liina 2021b. Kas keel saab olla „õige” või „vale”: keeleteadlase vaade. –  
Akadeemia, 5, 780–782.
- Lindström, Liina 2022a. Eesti keel olgu mugav töövahend, mitte vesikivi kaelas. – ERR:  
Arvamus, 29.4. <https://www.err.ee/1608581500>
- Lindström, Liina 2022b. Varieerumine tänapäeva eesti keeles ja selle murdeline taust. –  
Ettekanne 6.10.2022 Eesti Keele Instituudi doktorikoolis.
- Marello, Carla 2020. New words and new forms of linguistic purism in the 21st century:  
The Italian debate. – International Journal of Lexicography, 33 (2), 168–186. [https://  
doi.org/10.1093/ijl/ecz034](https://doi.org/10.1093/ijl/ecz034)

- McMahon, April M. S. 1999. *Understanding Language Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Metsmägi, Iris; Sedrik, Meeli; Soosaar, Sven-Erik 2013. Eesti kirjakeele tüvevara päritolu arvudes. – *Keel ja Kirjandus*, 5, 315–332. <https://doi.org/10.54013/kk666a1>
- Milroy, James 2001. Language ideologies and the consequences of standardization. – *Journal of Sociolinguistics*, 5 (4), 530–555. <http://doi.org/10.1111/1467-9481.00163>
- Must, Mari 1954. Vene-eeesti suhete kajastumine Lõuna-Eesti murrete sõnavaras. Kandidaadiväitekirj. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn. <http://hdl.handle.net/10062/29151>
- Muuk, Elmar 1924. Eesti kirjakeele praegusest olukorrast. – *Eesti Keel*, 3–5, 55–69.
- Mäekivi, Helika 2020. Keerukast klaariks. Kantseliit ja tema kaaslased. Tallinn: Eesti Keele Instituut.
- Mägiste, Julius 1982–1983. *Estnisches etymologisches Wörterbuch*. Helsinki: Finnisch-Ugrische Gesellschaft. [2. tr 2000.]
- Nuolijärvi, Pirkko; Vaattovaara, Johanna 2011. De-standardisation in progress in Finnish society? – *Standard Languages and Language Standards in a Changing Europe*. Tore Kristiansen, Nikolas Coupland (toim). Oslo: Novus Press, 67–74.
- ODF = Oxford Dictionary of Foreign Words and Phrases. 2. tr. Andrew Delahunty (toim). Oxford: Oxford University Press, 2008.
- Paet, Tiina 2017. Kuulame „Võõrsõnade leksikoni”! – *Oma Keel*, 1, 97–98.
- Paet, Tiina 2020. Kui pikk on dekaad? – EKI keelenõuannete kogu, 2.3. <http://keeleabi.eki.ee/?leht=8&id=430>
- Paet, Tiina 2021. Heal viljal mitu nime. – EKI keelenõuannete kogu, 31.3. <https://keeleabi.eki.ee/?leht=8&id=454>
- Paet, Tiina 2022a. Mis on ühist kaaviaril ja pioneeril. – *Postimees*: EKI keelekool, 19.3. <https://leht.postimees.ee/7478597>
- Paet, Tiina 2022b. Uuslaenuid eesti keeles. – *Vikerraadio*: Keelesäuts, 11.11. <https://vikerraadio.err.ee/1608785515>
- Paet, Tiina; Risberg, Lydia 2021. Loomad ja inimesed. – *Postimees*: EKI keelekool, 30.1. <https://leht.postimees.ee/7166622>
- Pajusalu, Renate 2009. *Sõna ja tähendus*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Plado, Helen 2022. Rahvakeelsus XX sajandi alguskümnendite Eesti keelekorralduses. (Vaateid eesti keelekorralduse arenguloole.) – *Keel ja Kirjandus*, 12, 1975–1092. <https://doi.org/10.54013/kk780a1>
- Päll, Peeter 2005. *Võõrnimed eestikeelses tekstis*. (Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis, 15.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Päll, Peeter 2019. Pilk eesti kirjakeele korraldamise sajandile ja tänapäevale. – *Keel ja Kirjandus*, 1–2, 107–111. <https://doi.org/10.54013/kk735a10>
- Quam, Carolyn; Roberts, Teresa 2023. *Language Development*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190236557.013.57>
- Raadik, Lydia 2020. Sõnatähenduste normimisest eesti keelekorralduses verbi *vabandama* näitel. – *Keel ja Kirjandus*, 10, 853–874. <https://doi.org/10.54013/kk755a3>
- Raadik, Maire 2008. Võõrad võõrsõnad. – *Keelenõuanne soovitab* 4. Maire Raadik (koost ja toim). Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 43–63.
- Raadik, Maire 2015. Mida küsitakse võõrsõna tähenduse kohta? – *Keelenõuanne soovitab* 5. Maire Raadik, Tiit Erelt (toim). Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 144–152.
- Raadik, Maire 2019. Riigiga koos kasvanud sõnaraamat. – *Oma Keel*, 1, 209–219.
- Raadik, Maire 2020. Emakeele Seltsi keeleteoimkonna veerandsajand. – *Keelenõuanne soovitab* 6. Maire Raadik (koost ja toim). Tallinn: EKSA, 229–244.

- Raadik, Maire; Tuulik, Maria 2018. Native vs. borrowed material as approached by Estonian language planning practitioners: The experience of the Dictionary of Standard Estonian. – *International Journal of Lexicography*, 31 (2), 151–166. <https://doi.org/10.1093/ijl/ocy007>
- Raag, Raimo 2008. *Talurahva keelest riigikeeleks*. Tartu: Atlex.
- Raiet, Erich 1966. Võõrsõnade kuju sõltuvus lähte- ja vahendajakeeltest tänapäeva eesti kirjakeeles. Kandidaadiväitekiri. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn.
- Rannut, Mart; Rannut, Ülle; Verschik, Anna 2003. *Keel, võim, ühiskond. Sotsiolingvistika ja keelepoliitika õpik*. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikooli Kirjastus.
- Raun, Alo 1982. *Eesti keele etümoloogiline teatmik*. (Maarjamaa taskuraamat, 17.) Rooma, Toronto: Maarjamaa.
- Risberg, Lydia 2021. Jonnakas *kostuma*. – *Keel ja Kirjandus*, 12, 1078–1085. <https://doi.org/10.54013/kk768a3>
- Risberg, Lydia 2022. Mis on peidus sõnaraamatu tähendussoovituste tagahoovis? Eesti omasõnade käsitus. – *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri = Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics*, 13 (2), 185–214. <https://doi.org/10.12697/jeful.2022.13.2.06>
- Risberg, Lydia; Langemets, Margit 2021. Paronüümide probleem eesti keeles. – *Keel ja Kirjandus*, 10, 903–926. <https://doi.org/10.54013/kk766a4>
- Risberg, Lydia; Lindström, Liina 2023. Eesti keeleteaduse ja keelekorralduse areng verbi- rektsiooni näitel. (Vaateid eesti keelekorralduse arenguloole.) – *Keel ja Kirjandus*, 3, 304–327. <https://doi.org/10.54013/kk783a3>
- Ross, Kristiina 2019. Meie ja teie eesti kirjakeel. – *Keel ja Kirjandus*, 1–2, 57–68. <https://doi.org/10.54013/kk735a5>
- Ross, Kristiina 2022. Eesti keele varauusaegne mänguruum. – *Keel ja Kirjandus*, 8–9, 716–731. <https://doi.org/10.54013/kk776a5>
- Ross, Kristiina; Piits, Liisi 2019. Mõlgutusi tõest eesti keelekirjelduses. – *Keel ja Kirjandus*, 8–9, 686–694. <https://doi.org/10.54013/kk742a9>
- Rätsep, Huno 1978. Mõtteid õigekeelsuspoleemikast. – *Edasi*, 25.11.
- Rätsep, Huno 2002 [1989]. Eesti keele tekkimise lugu. – *Sõnaloo raamat*. (Ilmatargad.) Huno Rätsep. Tartu: Ilmamaa, 9–26.
- Rätsep, Huno 2002 [1981]. Eesti keele arengutendentse. – *Sõnaloo raamat*. (Ilmatargad.) Huno Rätsep. Tartu: Ilmamaa, 27–40.
- Rätsep, Huno 2002 [1983]. Eesti kirjakeele tüvevara päritolu. – *Sõnaloo raamat*. (Ilmatargad.) Huno Rätsep. Tartu: Ilmamaa, 59–77.
- Rätsep, Huno 2002 [1964]. Sõnavara rikastamise allikatest. – *Sõnaloo raamat*. (Ilmatargad.) Huno Rätsep. Tartu: Ilmamaa, 173–190.
- Rätsep, Huno 2002 [1983]. Eesti kirjakeele sõnavara rikastamise päevaprobleeme. – *Sõnaloo raamat*. (Ilmatargad.) Huno Rätsep. Tartu: Ilmamaa, 191–204.
- Rätsep, Huno 2002 [1976]. Soome laenudest eesti kirjakeeles. – *Sõnaloo raamat*. (Ilmatargad.) Huno Rätsep. Tartu: Ilmamaa, 229–245.
- Rätsep, Huno 2002 [1981]. Johannes Aavik ja soome laenud. – *Sõnaloo raamat*. (Ilmatargad.) Huno Rätsep. Tartu: Ilmamaa, 246–259.
- Rätsep, Huno 2002. *Sõnaloo raamat*. (Ilmatargad.) Tartu: Ilmamaa.
- Saareste, Andrus 1952. *Kaunis emakeel. Vesteid eesti keele elust-olust*. Lund: Eesti Kirjanike Kooperatiiv.
- Saari, Henn 1976. *Keelehääling*. Tallinn: Valgus.

- Saari, Henn 1981. Omasõna ja võõrsõna paarid eesti oskussõnavaras (2). Omast vaate-  
nurgast. – Keel ja Kirjandus, 4, 201–210.
- Saari, Henn 1985. Tähestiku-, hääldus- ja transkriptsiooniseiku. – Kirjakeele teataja  
1979–1983. Õigekeelsuskomisjoni otsused. Tiiu Erelt, Henn Saari (koost). Tallinn:  
Valgus, 60–65.
- Saari, Henn 2004 [1979]. Omad ja võõrad ikka käsikäes. – Keelehääling. Eesti Raadio  
„Keeleminutid” 1975–1999. Henn Saari. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 161–165.
- Sapir, Edward 2009. Keel. Sissejuhatus kõne uurimisse. (Avatud Eesti raamat.) Pärle  
Sepping-Raud, Liina Mets (tlk). Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Schubert, Klaus 1989. Interlinguistics – its aim, its achievements, and its place in lan-  
guage science. – Interlinguistics: Aspects of the Science of Planned Languages.  
(Trends in Linguistics. Studies and Monographs, 42.) Klaus Schubert, Dan Maxwell  
(toim). Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 7–44. [https://doi.org/10.1515/  
9783110886115.7](https://doi.org/10.1515/9783110886115.7)
- Siiman, Ann 2019. Vormikasutuse varieerumine ning selle põhjused osastava ja sisse-  
ütleva käände näitel. (Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis,  
45.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Siiman, Ann 2023. Normingu määramisest: lühikese ülivõrde varieerumise juhtumi-  
uuring. – Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri = Journal of Estonian and Finno-  
Ugric Linguistics, 14 (1), 175–225. (Ilmumas.)
- Siiner, Maarja; Brown, Kara Diane; Koreinik, Kadri (toim) 2017. Language Policy  
Beyond the State. (Language Policy, 14.) Cham: Springer International Publishing.  
<https://doi.org/10.1007/978-3-319-52993-6>
- Soosaar, Enn 1984. Korraldatud emakeel tõlkija vaatevinklist. (Kirjakeele korraldus nüüd  
ja praegu.) – Keel ja Kirjandus, 11, 664–672.
- Soosaar, Sven-Erik 2013. The origins of stems of standard Estonian: A statistical over-  
view. – Trames: Journal of the Humanities and Social Sciences, 17 (3), 273–300.  
<https://doi.org/10.3176/tr.2013.3.04>
- Soosaar, Sven-Erik 2017. Eesti keele kultuursõnavara arengujooni – eesti keel kui  
piirikeel. (Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis, 40.) Tartu:  
Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Soosaar, Sven-Erik 2020. Eesti tüvevara ajalugu. – Eesti keele ajalugu. (Eesti keele  
varamu, 6.) Külli Prillop, Karl Pajusalu, Eva Saar, Sven-Erik Soosaar, Tiit-Rein  
Viitso. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 337–375.
- Spolsky, Bernard 2005. Language in its social context. – Journal of Baltic Studies, 36 (3),  
254–272. <https://doi.org/10.1080/01629770500000091>
- Stahl Heinrich 1637. Anführung zu der Esthnischen Sprach, auff Wolgemeinten Rath,  
und Bittliches Ersuchen, publiciret von M. HENRICO Stahlen. Revall, Druckts Chr.  
Reusner der älter, in Verlegung des Authoris. M.DC.XXXVII. Gratulatsiooni autor:  
Timotheus Polus, Reiner Brockmann, Johannes Kniper. Eesti Kirjandusmuuseum.
- Starčević, Anđel 2016. Govorimo hrvatski ili 'hrvatski': Standardni dijalekt i jezične  
ideologije u institucionalnom diskursu. – Suvremena lingvistika, 42 (81), 67–103.  
[Horvaadi keelest tlk Rauno Alliksaar.]
- Tadmor, Uri 2009. Loanwords in the world's languages: Findings and results. – Loan-  
words in the World's Languages: A Comparative Handbook. Martin Haspelmath, Uri  
Tadmor (toim). Berlin, New York: De Gruyter Mouton, 55–75. [https://doi.org/  
10.1515/9783110218442.55](https://doi.org/10.1515/9783110218442.55)
- Tafenau, Kai; Ross, Kristiina; Põldvee, Aivar 2023. See kuningas sest auvust, põrgukonn  
ja armutaim. Eesti keelemõte 1632–1732. Tallinn: EKSA.

- Targijainen, Lauriina 2022. Kasutajauuring: tsitaatsõnade vormistus eesti keeles. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool. <http://hdl.handle.net/10062/82597>
- Tauli, Valter 1938. Õigekeelsuse ja keelekorralduse põhimõtted ja meetodid. (Akadeemilise Emakeele Seltsi toimetised, 17.) Tartu.
- Tauli, Valter 1968. Keelekorralduse alused. (Eesti Teadusliku Seltsi Rootsis väljaanne, 4.) Stockholm: Vaba Eesti.
- Tavast, Arvi; Koppel, Kristina; Langemets, Margit; Kallas, Jelena 2020. Towards the superdictionary: Layers, tools and unidirectional meaning relations. – Proceedings of XIX EURALEX Congress: Lexicography for Inclusion. Kd I. Zoe Gavriilidou, Maria Mitsiaki, Asimakis Fliatouras (toim). Alexandroupolis, Greece: Democritus University of Thrace, 215–223.
- Tavast, Arvi; Langemets, Margit; Kallas, Jelena; Koppel, Kristina 2018. Unified data modelling for presenting lexical data: The case of EKILEX. – Proceedings of the XVIII EURALEX International Congress: Lexicography in Global Contexts, Ljubljana, 17–21 July 2018. Ljubljana University Press, Faculty of Arts, 749–761.
- Tavast, Arvi; Taukar, Marju 2013. Mitmekeelne oskussuhtlus. Tallinn: Valgus. <http://tavast.ee/opik>
- Thomas, George 1991. Linguistic Purism. (Studies in Language and Linguistics.) London, New York: Longman.
- Thomason, Sarah Grey; Kaufman, Terrence 1988. Language Contact, Creolization, and Genetic Linguistics. Berkeley, Los Angeles, Oxford: University of California Press. <https://doi.org/10.1525/9780520912793>
- Tomasello, Michael 2008. Origins of Human Communication: The Jean Nicod Lectures. Cambridge: MIT Press. <https://doi.org/10.7551/mitpress/7551.001.0001>
- Ullmann, Stephen 1981. Semantics: An Introduction to the Science of Meaning. Oxford: Blackwell.
- Undusk, Jaan 2012. Luterlik, valgustuslik ja romantiline keeleideoloogia meie vanemas kirjakultuuris. – Vikerkaar, 10–11, 73–90.
- Vaba, Lembit 1997. Uurimusi läti-estis keelesuhetest. Tallinn: Eesti Keele Instituut, Tampere: Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- Vaba, Lembit 2015. Sõna sisse minek. (Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi toimetised, 73.) Tallinn: Emakeele Selts.
- Vaicekauskienė, Loreta; Šepetyš, Nerijus 2018. Lithuanian language planning: A battle for language and power. – Language Planning in the Post-Communist Era: The Struggles for Language Control in the New Order in Eastern Europe, Eurasia and China. Ernest Andrews (toim). Cham: Palgrave Macmillan, 193–218. [https://doi.org/10.1007/978-3-319-70926-0\\_8](https://doi.org/10.1007/978-3-319-70926-0_8)
- Vainik, Ene; Paulsen, Geda 2023. Kujundlik mõtlemine 2020.–2022. aasta keelekriisis. – Keel ja Kirjandus, 7, 651–677. <https://doi.org/10.54013/kk787a1>
- Vare, Silvi 2001. Üldkeele ja oskuskeele nihestunud suhe. – Keel ja Kirjandus, 7, 455–472.
- Verschik, Anna 2019. Mitmekeelsus, keelekontaktid ja keeleline teadlikkus. – Keel ja Kirjandus, 1–2, 6–23. <https://doi.org/10.54013/kk735a2>
- Veski, Johannes Voldemar 1958. Keelelisi töid. (Eesti NSV Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi toimetised, 1.) Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Vider, Kadri 2022. Sõna vabadusest, andmepõhiselt. – Sirp, 17.6.
- Viht, Annika; Habicht, Külli 2022. Baltisaksa periood eesti keele korralduses. (Vaateid eesti keelekorralduse arenguloole.) – Keel ja Kirjandus, 11, 1031–1049. <https://doi.org/10.54013/kk779a4>
- Viikberg, Jüri 2014. Pilguheit saksa laensõnadele eesti keeles. – Oma Keel, 1, 3–11.

- Viks, Ülle 1985. Pronoomenite *üktseise* ja *teineteise* ning *oma* ja *enda* kasutamine. – Kirjakeele teataja 1979–1983. Õigekeelsuskomisjoni otsused. Tiiu Erelt, Henn Saari (koost). Tallinn: Valgus, 66–72.
- Õim, Haldur 1991. Lingvistilised korpused keeleuurimises. – Keel ja Kirjandus, 5, 257–268.
- ÕSi ja EKI teatmiku koostamise tegevuskava 2022–2025. Eesti Keele Instituut, Haridus- ja Teadusministeerium, 2023. <https://hm.ee/sites/default/files/documents/2023-02/EKI-tegevuskava.pdf>
- ÕSi lätted. Õigekeelsussõnaraamatud läbi sajandi. Urmas Sutrop (koost). Eesti keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2007.
- Wiedemann, Ferdinand Johann 1973. Eesti–saksa sõnaraamat. Neljas, muutmata trükk teisest, Jakob Hurda redigeeritud väljaandest. Estnisch–deutsches Wörterbuch. Vierter unveränderter Druck nach der von Jakob Hurt redigierten Auflage. Tallinn: Valgus.

## Võrguviited

- AMSS = Ametniku soovitusõnastik. Tiina Paet, Argo Mund, Tuuli Rehema (koost ja toim), Indrek Hein, Ülle Viks, Ain Teesalu, Elgar Kudritski (tehniline tugi). <https://www.eki.ee/dict/ametnik>
- EELex. Võõrsõnade leksikoni andmebaas. [https://eelex.eki.ee/shs/art\\_dx.cgi](https://eelex.eki.ee/shs/art_dx.cgi)
- Eesti kirjakeele korpus 1890–1990. <https://www.cl.ut.ee/korpused/baaskorpus>
- EKI teatmik. Eesti õigekeelsuskäsiraamat. Peeter Päll (toim). Peeter Päll, Maire Raadik, Ülle Allsalu, Katrin Hallik, Indrek Hein, Katre Kasemets, Kristina Koppel, Margit Langemets, Tiina Leemets, Sirje Mäearu, Tiina Paet, Geda Paulsen, Lydia Risberg, Arvi Tavast, Mari Vaus (koost). Tallinn: Eesti Keele Instituut, 2022–. <https://eki.ee/teatmik>
- EKI teatmik: Araabia keelest pärit sõnad. Peeter Päll, Tiina Paet (koost). <https://eki.ee/teatmik/araabia-keelest-parit-sonad>
- EKI teatmik: Keelekorralduse teisenemine. Peeter Päll (koost). <https://eki.ee/teatmik/keelekorralduse-teisenemine>
- EKI teatmik: Lähte- ja vahenduskeel võõrsõna mugandamisel. Tiina Paet (koost). <https://eki.ee/teatmik/lahte-ja-vahenduskeel-voorsona-mugandamisel>
- EKI teatmik: Mis on kirjakeel. Margit Langemets (koost). <https://eki.ee/teatmik/mison-kirjakeel>
- EKI teatmik: Mis on rubriik „ÕS selgitab?“ Lydia Risberg, Tiina Leemets (koost). <https://eki.ee/teatmik/mis-on-rubriik-os-selgitab/>
- EKI teatmik: Sõnavõistlused. <https://eki.ee/teatmik/sona/uued-sonad/sonavoistlused/>
- EKI teatmik: Tsitaatsõnade kirjutamine. <https://eki.ee/teatmik/tsitaatsonadekirjutamine>
- EKI teatmik: Uued laentüved. <https://eki.ee/teatmik/uued-laentuvved>
- EKI teatmik: Võõrsõnade tähendused. Lydia Risberg, Tiina Paet (koost). <https://eki.ee/teatmik/voorsonade-tahendused>
- ETA = Eestikeelsete taimenimedede andmebaas. <https://taimenimed.ut.ee>
- EtTenTen 2013 = Web13 corpus (etTenTen). <https://doi.org/10.15155/1-00-0000-0000-0000-0012EL>
- ETY = Metsmägi, Iris; Sedrik, Meeli; Soosaar, Sven-Erik 2012. Eesti etümoloogia-sõnaraamat. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. <https://www.eki.ee/dict/ety>
- HAR = Hariduse ja kasvatusõnaraamat. Tiiu Erelt (toim). Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2014. <http://www.eki.ee/dict/haridus/index.cgi>

Keeleseadus. RT I, 18.3.2011, 1. <https://www.riigiteataja.ee/akt/118032011001>  
Piiblitõlke konkordants. <https://www.eki.ee/piibel/index.php?tegevus=showdictionary>  
PRAAT = Boersma, Paul; Weenink, David 2020. Praat: Doing Phonetics by Computer.  
<http://www.praat.org>  
ÜK 2013 = Eesti keele ühendkorpus 2013.  
ÜK 2017 = Eesti keele ühendkorpus 2017. <https://doi.org/10.15155/3-00-0000-0000-0000-071E7L>  
ÜK 2019 = Eesti keele ühendkorpus 2019. <https://doi.org/10.15155/3-00-0000-0000-0000-08565L>  
ÜK 2021 = Eesti keele ühendkorpus 2021. <https://doi.org/10.15155/3-00-0000-0000-0000-08D17L> (päring 20.10.2022 Sketch Engine'i veebiliidese kaudu: [https://app.sketchengine.eu/#dashboard?corpname=preloaded%2Festonian\\_nc21](https://app.sketchengine.eu/#dashboard?corpname=preloaded%2Festonian_nc21))  
ÜS = Eesti Keele Instituudi ühendsõnastik 2021. Eesti Keele Instituut, Sõnaveeb. <https://sonaveeb.ee>

## **SUMMARY**

### **Fixation of Loanwords and Foreign Words in Estonian from the Perspective of Standardization and Lexicography**

#### **Thesis objectives, research questions, and relevance**

This thesis has both theoretical and practical objectives. Its theoretical objective is to demonstrate what promotes and hinders changes in the spelling of foreign words and thereby create a framework for the lexicographical handling of foreign elements. The second objective is practical – to offer updated principles for Estonian corpus planning for handling newly introduced foreign elements, in particular for the Combined Dictionary of the Institute of the Estonian Language (EKI) and the Dictionary of Standard Estonian (ÕS) 2025, proceeding from ways that foreign words have previously changed as well as a usage-based approach.

In recent years, there has been a shift towards usage-based corpus planning in Estonia, which has brought about the need to update and formulate the principles of corpus planning, including those related to the adaptation of foreign elements – for example, the boundary between an acceptable variant and a so-called spelling mistake. Estonian lexicography is currently involved in figuring out how to incorporate descriptive materials and content from the earlier, prescriptive dictionary (see also P3: 965; P4: 942). The introduction of digital technologies has opened up an opportunity to analyze and utilise greater volumes of linguistic data. Langemets et al. (2021) have pointed out extensive technical and lexicographical changes that have taken place in the field of practical lexicography during the digital age. These include the use of a unified dictionary system and database, linking data, advanced corpus query systems, the integration of dictionaries and standardization of composition principles, working with information layers, and dynamic data. In both Estonian and other European languages' corpus planning, there is an increasing focus on growing language variation, weakening linguistic norms, widening standards, and de-standardization (see, e.g. Kristiansen 2021: 667–669).

The more detailed sub-objectives of the thesis are as follows:

- Provide an overview of the different aspects of the borrowing and adaptation of foreign vocabulary in Estonian.
- Propose a measure for the limits of acceptability of spellings variants based on actual usage.
- Provide principles for corpus planning regarding foreign word forms, including the relationship between native and foreign words, and the treatment of pronunciations and spellings of unadapted foreign words.

The selection of the thesis topic was motivated by various factors. Firstly, there is a need to update corpus planning principles, and secondly, certain paradigm shifts have taken place in recent decades: technological innovations have led to a dramatic increase in the influence of the English language and media, and there is an influx of new language contacts: among other things, immigration has resulted in a more international composition of the Estonian population, giving rise to new language policy issues (such as language requirements for foreign workers and other linguistic issues related to the new work platforms). The latter are extralinguistic factors. The nature of language contacts and the context of linguistic changes have also altered: language contact now takes place primarily through the (social) media, and technically mediated communication and constant access to media content form an integral part of people's media-saturated lifestyles (see Siiner, Brown 2017). The main new features highlighted with regard to language contacts are media saturation and anglicization, which in turn increase the amount of foreign vocabulary entering the Estonian language and cause changes in the form and meaning of previously established words.

The thesis focuses on the following research questions:

- Which principles does the adaptation of foreign words follow in the Estonian language and what affects this?
- How much of the borrowed linguistic material has remained relevant for dictionaries over the past hundred years?
- What promotes changes in the spelling of foreign words? Which principles has the standardization of the spelling of foreign words followed thus far, and are these principles justified or should they be updated?
- What can be said about the meaning of foreign words in the general language? How to integrate descriptive and prescriptive information units in a general language dictionary?
- Can spelling variants (including those derived from different languages) – the occurrence of which in actual language usage is significant – be regarded as equal in a general language dictionary, and if so, on what conditions?
- What has been, and currently is, the role of corpus planners in deciding on the spelling of foreign words?
- What are the trends in the writing and pronunciation of unadapted foreign words?

## Method and background materials

In my thesis, I have used a combined method of both qualitative and quantitative dictionary analysis, expanding it with corpus-based linguistic research. I have approached the research material both synchronically and diachronically, applying a usage-based theory and conducting corpus-based research in articles P3, P4, P5, and P6.

One of the central sources of data for this thesis consists in dictionary material. I have used dictionaries and dictionary databases (in EELex and Ekilex) in my research to compare the spelling of linguistic items in different editions over a hundred-year period, to extract the origins of foreign vocabulary by language and part of speech, as well as to serve as a source of etymological information. The full list of dictionaries of foreign words and standard language used as data sources is presented in Appendices 1 and 2. The language advice database of the Institute of the Estonian Language (EKI) has been used as background material.

## The structure of the thesis and an overview of publications

This thesis consists of a main chapter and six publications published between 2011–2023. One of the objectives of the publications is to formulate corpus planning goals in the field of vocabulary management, specifically in relation to foreign vocabulary. In the first chapter of the main part, I present the objectives of the thesis, and in the second, theoretical chapter, I provide an overview of the usage-based theory from the perspective of corpus planning. The third chapter gives an overview of the data and methods used in the thesis, presenting the main sources included in the analysis, i.e., dictionaries and corpora. Chapter four of the main part describes issues related to semantic changes in foreign words, discussing linguistic purism and the relationship between foreign and native words. The fifth chapter provides an overview of the layers of foreign words in Estonian vocabulary, with detailed descriptions of the major layers and adaptation mechanisms. The sixth chapter is devoted to specifically lexicographic issues, such as the relationship between descriptiveness and prescriptiveness in Estonian lexicography, the relationship between general and technical language, as well as new borrowings. The results and conclusions of the research are presented in the seventh chapter, whereas the eighth chapter provides a summary and outlines future research perspectives.

The first publication, “Main features of the fixation of the spelling of foreign words in Estonian from 1918–2018” (P1), provides a brief overview of the main characteristics of the fixation of foreign word spellings, starting with the 1918 Estonian spelling dictionary (EKÕS). The second publication, “Estonian pronunciation of unadapted foreign words and expressions (linguistic foreignisms) and its representation in dictionaries” (P2), provides an overview of the current trends in the pronunciation of unadapted foreign words in Estonian, focusing on the question of whether the pronunciation indicated in dictionaries and the actual pronunciation used by speakers coincide – that is, whether language users adhere

to the pronunciation indicated by the dictionaries. The aim of the third publication, “Recommendations for the meanings of foreign words and their presentation in the EKI Combined Dictionary” (P3), was to develop a wording template for recommendations for the meanings of foreign words. The article was co-authored with Lydia Risberg. I analyzed semantic changes in the following words: *adresseerima*, *anekdootlik*, *akord*, *angazeerima*, *aplikatsioon*, *avarii*, *dehüdratsioon*, *dekaad*, *demokraatia*, *disain*, *disainer*, *divisjon*, *dramaturg*, *dramaturgia*, *eepiline*, *ekipaaz*, *episood*, *eutaneerima*, *fond*, *indikatiivne*, *indikatsioon*, *inditseerima*, *infusioon*, *kanaliseerima*, *karavan*, *klassik*, *konditsioneer*, *konfessioon*, *korrektuur*, *konstruktiivne*, *kontinent*, *kontrollsüsteem*, *kupüür*, *kultus*, *likvideerima*, *lüürika*, *manees/maneež*, *manipuleerima*, *markeerima*, *massiivne*, *paneel*, *passioon*.

The fourth publication, “Problems of standardizing the spelling of foreign words in modern Estonian” (P4), discusses lexicographical and corpus planning issues related to the spelling and standardization of foreign words, such as the line between a variant form accepted in a general language dictionary, i.e., a justified linguistic change (which should be recorded in the dictionary), and so-called spelling mistakes (and whether and in which cases the general language dictionary should present these).

The fifth publication, “*Vanill* or *vanilje*?” (P5), examines two spellings of a single word – *vanill* ‘vanilla’ and *vanilje* ‘vanilla’. The study looks at the development of the standard and its relation to actual language use, starting from the first appearances in the media, and considers the usage of the word in general and technical language, as well as its etymology.

The sixth publication, “On the variation of French loanword spellings in Estonian: *ekläär* vs *ekleer*” (P6), was co-authored with Madis Jürviste and continues the observation of norm development, examining the dependence of the spelling of a French loanword (*éclair*) on the form and pronunciation of the intermediary language.

### **Summary of results: The principles of the standardization and lexicographic presentation of foreign words**

Lexicographical presentation means the comprehensive description of vocabulary items, including the form, meaning, and usage of words. In the case of foreign words, it is important to consider their spelling, pronunciation, meaning, and origin.

The general consensus is that only orthography and morphology can be standardized. The introduction of changes in norms currently carries on the past practice, which means that the principles of norm changes are discussed with the Language Committee of the Mother Tongue Society. Any need for changes is determined by (even more thorough) research, which includes an analysis of actual language use, consideration of pros and cons, and sometimes even etymological and language-historical research.

According to P1, the main principles that apply in adapting foreign words to the Estonian language are the lengthening or shortening of the phonetic form of

words; the loss of certain elements typical of the source or intermediary language (e.g., the loss of the endings *-ismus-* and *-us*); a shortening of the vowel in a non-initial syllable (although the analysis in article P4 suggests that there is no preference for initial syllable stress based on the sample – this is a case of systematic work on adding variants rather than a change in usage); alternation between *i* and *ü* (in words of Greek origin); changes in verb and adjective suffixes.

The main aspects of changes in the spelling of foreign words are the source language (its structure), the form of the borrowing in the source and intermediary languages, the situation of the loan, and corpus planning decisions. Estonian has had the most extensive contact with German and Russian; the majority of the borrowed root stock has entered Estonian through German. Currently, the dominant language is English.

When analyzing ÕS (Dictionary of Standard Estonian) 1918 and ÕS 2018 from the **perspective of relevance** of foreign elements, it can be observed that 50 out of 2054 entry words have failed to make their way to ÕS 2018. About 15 of these 50 can still be found in the Lexicon of Foreign Words. 8 words have disappeared from usage, and the rest are derivatives that are not listed in ÕS 2018 as entry words. The table of foreign words and their native equivalents (243 entry words) in ÕS 1918 (see Appendix 5) shows that foreign words, rather than their native equivalents, have become more established in use today, although in some cases both are used. Therefore, in the studied sample, the recommendation to prefer the native equivalents has not been effective. The majority of Estonian literary language words were fixed in their modern form by 1925 when Volume I of the Dictionary of Correct Usage of Estonian (EÕS) was published.

Regarding the **meanings of foreign words** in general language, we made generalizations from our word-based analysis together with Lydia Risberg, fitting each foreign word within the research material into a broader recommendation group. We found that adding corpus planning recommendations is appropriate with some words (see P3: 979 for more details). The first criterion for word choice is the word's comprehensibility in context. However, some changes in meaning can cause ambiguity in context. Based on our research, we developed a wording template for presenting language recommendations in the EKI Combined Dictionary under the heading “ÕS explains” (*ÕS selgitab* in Estonian). Based on the analysis of foreign words, we formulated the principles of vocabulary management that can be applied to the meanings of foreign words in the future: word meanings cannot be considered undesirable – in some cases, recommendations for word choice in context can be given; what is most important is comprehensibility, that is, clarity of meaning; the frequency and the establishment of the meaning of a word in usage are also important for accepting the meaning of the foreign word; in general language, the limits of meaning are broader than in technical language, which is why frequent and established meanings of foreign words should not be considered undesirable in general language.

The issue of meaning recommendations is related to the question of how to integrate descriptive and prescriptive information units in a general language dictionary. We concluded (in article P3) that in a general language dictionary,

such as the EKI Combined Dictionary, descriptive and prescriptive information units can be integrated by adding the history of the explanation or recommendation in a separate section “ÕS explains” (*ÕS selgitab* in Estonian).

Article P4 addressed the question of whether variants, including those originating from different languages, that have a significant presence in actual language usage, can be considered equal synonyms in a general language dictionary, and if so, under what conditions. It was found that the boundary between a variant and a spelling mistake is largely a question of intuition and convention. Not all deviations become norms, and it is impossible to say exactly when or from what point onwards a deviation becomes acceptable. It is difficult to establish a clear boundary between an acceptable linguistic change and a spelling mistake, but if usage shows that many language users frequently “err” in favour of a particular variant, there must be a reason for this that deserves investigation. Based on the research described in article P4, I have suggested a criterion that could generally be applied in practical lexicography: if a non-standard variant is used in at least 20% of cases compared to the standard variant, both variants should be equally accepted. This threshold was also established in discussions on toponyms by the Language Committee of the Mother Tongue Society and in discussions by the corpus planning theory working group of the Institute of the Estonian Language and the University of Tartu. Another method for expressing the same content is to compare the frequency of occurrence of the alternative spelling with the frequency of occurrence of the standard spelling, in which case the lower limit is 30% of the frequency of the standard spelling. Currently, spellings that are considered non-standard are presented as follows: *floor* incorrect form of *fluor*. A section titled “ÕS explains” (*ÕS selgitab* in Estonian) is added, containing the following text: “The correct form of the word is *fluor*. The [uo] and [oo] sounds may not be clearly distinguished in pronunciation, which is why mistakes also occur in spelling (*floor*)”.

**Collectivity.** The thesis has also addressed the question of the past and present role of individuals in deciding the spelling of foreign words. Although the collective nature of Estonian corpus planning has been emphasized, the role of certain authoritative individuals has been crucial in determining the direction of corpus planning. Nowadays, language planning decisions are more collective: the need to expand norms is primarily decided through seminars at the Institute of the Estonian Language, after which the Language Committee of the Mother Tongue Society is informed of the changes. In complex cases, a more thorough discussion is initiated within the committee (as formulated during a meeting of the Language Committee of the Mother Tongue Society on September 22, 2022).

During the writing of the thesis, there was a discussion at the Language Committee of the Mother Tongue Society about changing the norms (at the meetings held on September 22, 2022, and November 16, 2022) that focused on two issues: the relationship between (adapted) foreign words and unadapted foreign words (or linguistic foreignisms), and widening the spelling norms for foreign words. The proposal by Tiina Paet and Peeter Päll was, first of all, based on the fact that new borrowings are constantly being added to the language, but it is becoming

increasingly complicated to sort foreign words into adapted or unadapted groups based on their spelling. Such classification is based on formal grounds (whether the word conforms to Estonian orthography or not), but it is becoming increasingly difficult to explain the results to the public, as the selection criterion is perceived as unclear. When all the terms in a certain field are borrowed, some of them should be rendered as (adapted) foreign words and some as unadapted foreign words based on the existing rule. For example, a list of Japanese art terminology ([https://en.wikipedia.org/wiki/Category:Japanese\\_art\\_terminology](https://en.wikipedia.org/wiki/Category:Japanese_art_terminology)): *bachiru*, *bingata*, *boro*, *dōtaku*, *emakimono*.

The proposal was also motivated by the fact that there are several linguistic items in the Estonian language that have been standardized as foreign words, but the principle of phonetic accuracy has not been followed, i.e., the spelling and pronunciation do not match. For example, the word *gala* is pronounced as [gaala], *jazz* as [jats], *karate* as [karatee], *plov* as [plohv] or [ploff], and *tsunami* as [tsunaami], so the current spelling does not conform to the principles of Estonian orthography.

On November 16, 2022, the Language Committee decided that the principles of Estonian orthography, including the differentiation between unadapted foreign words (linguistic foreignisms) and (adapted) foreign words, are traditional and it would be inadvisable to change them at the moment. However, a decision was reached to apply the principle of the phonetic accuracy of foreign words and to avoid future contradictions. Therefore, it is recommended to render words that are in conflict with the aforementioned principle in a phonetically accurate writing style while maintaining the current spelling as a variant. For example, it is appropriate to adapt *gala* → *gaala*, *jazz* → *jats*, *karate* → *karatee*, *plov* → *plohv*, *ploff*, and *tsunami* → *tsunaami*. It is also possible to align the spelling with pronunciation in cases where the actual predominant pronunciation of the foreign word has changed, for example, *polügoon* → *polügon*. These words are merely examples; this is not a matter of standardizing individual words, but of the approval of the principle.

**Up-to-dateness.** The previous system of recommendations (introduced in ÕS 2018 in the context of strictly prescriptive corpus planning) is likely too complicated (four different weight groups, or even six if you count the hidden recommendations) to be followed (see P4). Some of the principles have failed to justify themselves, i.e., the norm has not been effective (see P4), and therefore the previous principles have been updated. The following principles (based on P3 and P4), which have already been applied in the Combined Dictionary, can be relied upon standardizing and lexicographically presenting foreign words.

**Word choice is not standardized.** In the future, no guidelines or recommendations will be issued to prefer native words over their foreign equivalents solely based on structural foreignness. As words in a dictionary appear without context, it is not justified to prefer native words, as word choice depends on context, text domain, target audience, purpose of the text, etc. In the Combined Dictionary as a general language dictionary, unadapted foreign words (linguistic foreignisms), (adapted) foreign words, and adapted forms are generally presented as synonyms.

The writer can choose one over the others based on the information, sample sentences, and so on provided in the section “ÕS explains” (*ÕS selgitab* in Estonian). Recommendations on word choice and the aim of corpus planning to promote the richness of native means of expression are provided in the handbook of the Institute of the Estonian Language. As the foreignness of unadapted foreign words is clearly visible from their spelling and writing style, the language user can choose for themselves whether an unadapted or adapted foreign word fits better in the context, and whether they are able to render the unadapted foreign word properly.

**Usage-based approach.** In the future, the actual usage of words will be taken into account when fixing the spelling of foreign words, and variants will be provided in the Combined Dictionary based on usage. A generally agreed-upon criterion will be applied in lexicography: if a non-standard variant is used at least 20% of the time compared to the standard one, both forms should be accepted equally. Another method to express the same meaning is to compare the frequency of the alternative spelling with that of the standard one, in which case the minimum threshold is 30% of the frequency of the standard spelling. Forms that are hardly used in practice, such as *bistro*, *muhamedlane*, *muhamedlus*, and *proofil*, will not be included in the general language dictionary, or will be marked as rare.

**Adaptation.** Adaptation can be based on both the source and intermediary language(s), as previous standardization practices do not show a consistent preference for either. In the complex process of borrowing, multiple borrowings through different languages at different times are normal, and such resulting variants should generally be equally accepted.


**Stress changes.** Systematically shifting the stress to the initial syllable will not be continued, unless supported by usage data.

**Meanings.** The meanings of (foreign) words are presented in the dictionary based on usage. Meanings cannot be considered undesirable or standardized in general language.

**Conformity of pronunciation and spelling.** For words whose spelling and pronunciation do not match, pronunciation-based adaptations may be fixed as variants, such as *gaala*, *ploff*, *polügon*, *karatee*, *tsunaami* (a decision of the Language Committee of the Mother Tongue Society, in force from March 8, 2023). Although these spellings are rather infrequent, their prevalence in pronunciation is evident, which is why the requirement of 20% occurrence in actual language usage is not applied in such cases. Some of the older loanwords have become established in a particular form and their spelling will not be changed, such as *apelsin*, *mandariin*, *kabinet*, *kotlet*, *sigaret*, *taburet*.

**The relationship between general and technical language.** If one spelling belongs to general language and another to technical language, variants are presented in the general language dictionary. Usage data is followed (for example, in the case of systematic names *glütseriin* and *glütserool*, and *karotiin* and *karoteen*, the older forms are more common in actual language usage) (see P4: 939).

**Presenting information.** When presenting the spelling variants of foreign words, the dictionary should provide information that helps the language user make an informed choice between the available options. In order to make a choice between the equally accepted variants in the dictionary, it is appropriate to provide etymological information, information about usage frequency, and in some cases, information about the development of the norm.

**Trends in the pronunciation of unadapted foreign words** are summarized in article P2: the results showed that language users often used an adapted pronunciation, with English-like pronunciation being common even with words borrowed from other languages. These results helped to determine the ways in which the pronunciation of unadapted foreign words should be presented in Estonian monolingual general language dictionaries (above all, the Lexicon of Foreign Words). Based on the study results, the authors decided to include both the original pronunciation and the adapted Estonian pronunciation for certain words (e.g., *premium*) in the Lexicon of Foreign Words. The pronunciation of the word *gigolo* followed the Estonian rules in the experiment, hence the authors also decided to submit it as a foreign word (in the previous edition, it was only listed as an unadapted foreign word). As an indirect result of the study, the pronunciation files for unadapted foreign words were integrated into the online version of the Lexicon of Foreign Words: the pronunciation can be listened by clicking the  icon. The same files were later also integrated into the Combined Dictionary. The pronunciation principles based on the research were developed together with Peeter Päll, and they are applied in the Lexicon of Foreign Words 2012 (online in 2015) (see the Preface to the Lexicon of Foreign Words).

Although the rule states that unadapted foreign words are to be pronounced the same way as in the source language, we must also consider the constraints of Estonian pronunciation and grammar. The pronunciations were recorded by native Estonian speakers who have a very good command of the foreign language in question. The pronunciations are quite close to the original, so following them may be somewhat difficult for those who do not speak the language. If a word has an adapted pronunciation in Estonian that is somewhat different from the pronunciation in the source language, both the original pronunciation and the Estonian adapted pronunciation are provided, for example, the English word “catering” [keitəring] and [keitering]. Some words have pronunciations for multiple languages, such as the word “saint” [French sā(n), English seint]. As a new feature, the 2021 version of the Lexicon of Foreign Words (VSL) includes a morphology section. (For more information on pronunciation, see VSL 2012: 11–12.) The trends in language users’ writing preferences for unadapted foreign words were identified in a bachelor’s thesis that I supervised (see Targijainen 2022).

## Conclusion and perspectives

This thesis, based on six publications, examined the changes in the spelling and meaning of foreign words and their treatment in corpus planning and lexicography. In the theoretical part, I tried to explain the factors that promote or hinder changes in the spelling of foreign words. The practical part provided a framework for handling loanwords from the perspective of usage-based lexicography and corpus planning, especially for the EKI Combined Dictionary and the upcoming 2025 edition of ÕS.

In Estonian, it is customary to distinguish between foreign words, unadapted foreign words (and expressions), and loanwords and native words. In Estonian lexicography, foreign words have been collected separately in foreign word collections for almost a hundred years. These collections have also partly included loanwords and more frequent unadapted foreign words and expressions. Thus, it can be said that foreign elements have been treated as a separate part of the language and at the same time, it has been assumed that the language user is able to decide on a word's foreignness and in which dictionary the word can be found. Dictionaries of Standard Estonian and the Explanatory Dictionary of the Estonian Language have included foreign words selectively, mainly according to their popularity. The Dictionaries of Standard Estonians and foreign word collections intended for students have excluded more narrowly specialized words and have tried to meet the needs of students, for example, by showing the more complex syllable divisions. The analyzed material shows that in Estonian corpus planning and lexicography, foreign words have so far been largely treated as a separate phenomenon and attempts have been made to moderate their use, for example, by preferring native words to foreign words or one spelling to another in case of variants.

In Estonian lexicography, the current focus is on how to combine descriptive material and content with materials from previous, prescriptive dictionaries (see also P3: 965; P4: 942). Since the current goal of the upcoming EKI Combined Dictionary is to compile as many words used in Estonian as possible, a descriptive approach and usage-based perspective have been adopted (instead of the earlier prescriptive approach) and no choices are made in the list of entry words based on the foreignness of a word.

In modern lexicography and corpus planning, there is an increasing emphasis on a usage-based approach (e.g., in decisions by the Language Committees) and the results of scientific research (changes in the Combined Dictionary and the Dictionary of Standard Estonian 2025, which are based on research articles). However, there has not been enough research into how norms work and which norms are not effective. This thesis is an attempt to fill this gap.

The research done on the spelling of foreign words is inevitably focused on specific words, although standardizing individual words is generally to be avoided in corpus planning. Instead, there is an attempt to formulate principles for handling foreign words in general. It is possible to develop general adaptation principles, but the adaptation process is so complex and depends on so many factors

that these principles cannot possibly cover all the special cases and circumstances. Tradition also plays a significant role.<sup>24</sup> Therefore, the user must inevitably learn and memorize the spelling of some foreign words.

Explanations and recommendations – rather than strict guidelines – are given for word choice and meaning, since neither word choice nor meanings are standardized. The use of native words is encouraged, especially considering the situation, where their use appears to be in decline.

Promising areas for research and practice in the treatment of foreign words in Estonian lexicography include:

- 1) Morphological shifts in foreign words, including the emergence of mixed paradigms;
- 2) Methods for the morphological adaptation of foreign words, such as the adaptation of monosyllabic words;
- 3) The influence of the actual pronunciation of foreign words on standardized spelling, including the emergence of spelling variant;
- 4) Further research on the adaptation of loanwords from different languages, such as Hebrew, Spanish, Italian, Greek, Latin, and French, as well as studying the influence of intermediary languages;
- 5) User studies focusing on foreign words, such as what kinds of explanations are required for foreign words (e.g., their level of detail), how users cope with the abundance of spelling variants, and etymological peculiarities;
- 6) Development of principles for integrating the database of the Lexicon of Foreign Words into the Combined Dictionary;
- 7) Development of principles for adding the historical layers of Estonian vocabulary, including its foreign vocabulary, into the EKI Combined Dictionary.

In a sense, usage-based considerations are always in conflict with the objectives of corpus planning, as the conscious planning of a linguistic corpus is more or less always aimed towards the systematic reduction of variation in standardized language.

---

<sup>24</sup> There is a strong tradition in orthography. Tradition alone explains why words like *kotlet* and *taburet* are spelled with a single strong consonant at the end, whereas *eskalopp* still has two; why *apelsin* has one *i* and *mandariin* has two; why *elimineerima* has one *n* and *ellips* has two. (Kerge 2012a: 88)

## **PUBLIKATSIOONID**

## ELULOOKIRJELDUS

**Nimi:** Tiina Paet  
**Sünniaeg ja -koht:** 16.7.1974, Tallinn  
**Kodakondsus:** Eesti  
**Ametialane aadress:** Roosikrantsi 6, 10119 Tallinn, Eesti  
**E-post:** tiina.paet@eki.ee  
**Töökoht:** Eesti Keele Instituut

### Hariduskäik

2019–2022 Tartu Ülikool, eesti ja soome-ugri keeleteadus, doktoriõpe  
2012–2019 Tartu Ülikool, eesti ja soome-ugri keeleteadus, doktoriõppe ekster-  
natuur  
2008–2010 Tartu Ülikool, eesti ja soome-ugri keeleteadus, magistriõpe  
1992–1998 Tartu Ülikool, eesti filoloogia, bakalaureuseõpe  
1989–1992 Tallinna Nõmme Gümnaasium  
1981–1988 Tallinna Kivimäe Põhikool

### Teenistuskäik

2016–... Eesti Keele Instituut, vanemkeelekorraldaja-nooremteadur (1,00)  
2012–2016 Eesti Keele Instituut, vanemkeelekorraldaja (1,00)  
2009–2012 Eesti Keele Instituut, keelekorraldaja (1,00)  
1998–2009 Eesti Keele Instituut, assistent (1,00)  
1998–2000 Postimees, tehniline ja keeleteoimetaja (0,5)

### Teadusorganisatsiooniline ja -administratiivne tegevus

2022–... Eesti Rakenduslingvistika Ühingu liige  
2016–... Emakeele Seltsi tegevliige  
2008–... Euroopa Nõukogu keeleoskustasemetest lähtuvaid eesti keele  
tasemeeksameid ettevalmistava töörühma liige

### Lõppenud projektid

Eesti keele sõnavara ja korraldus: deskriptiivne ja preskriptiivne vaatenurk  
(1.1.2019–31.12.2022), EKKD64, Tiina Paet – põhitäitja  
Sõnastiku- ja terminibaasisüsteemi EELEX2 loomine ning Eesti Keele Instituudi  
teadlaste mobiilsuse toetamine, välisteadlaste kaasamine ja doktorikooli  
jätkamine (1.1.2016–31.8.2022), 2014-2020.4.01.16-0034, Tiina Paet –  
põhitäitja  
Sajand õigekeelsussõnaraamatuid. Ajaloolise leksikograafia arendusi (1.1.2017–  
31.12.2017), Tiina Paet – vastutav täitja  
Võõrsõnade veebiversiooni tsitaatsõnade ja -väljendite häälduse helifailide sal-  
vestamine ja linkimine leksikoni märksõnade külge (1.1.2016–31.12.2016),  
Tiina Paet – vastutav täitja

Sõna ja mõiste eesti sõnavara ja kohanimede kujunemisel (1.1.2010–31.12.2014),  
SF0050037s10, Tiina Paet – täitja

Ametniku soovitussonastik (1.1.2012–31.12.2013), EKKM12–259, Tiina Paet –  
vastutav täitja

Võõrsõnade andmebaasi ajakohastamine (1.1.2009–31.12.2011), EKKM09-164,  
Tiina Paet – vastutav täitja

Eesti õigekeelsuse alussonaraamatud (1.1.2004–31.12.2008), EKRM04-18, Tiina  
Paet – põhitäitja

Keelekorraldus (1.1.2004–31.12.2008), EKRM04-21, Tiina Paet – põhitäitja

## ***CURRICULUM VITAE***

**Name:** Tiina Paet  
**Date of birth and place:** 16.7.1974, Tallinn  
**Citizenship:** Estonian  
**Institutional address:** Roosikrantsi 6, 10119 Tallinn, Estonia  
**Occupation:** Institute of the Estonian Language

### **Education**

2019–2023 University of Tartu, Estonian and Finno-Ugric linguistics (general linguistics), PhD studies  
2012–2019 University of Tartu, Estonian and Finno-Ugric linguistics, external PhD studies  
2008–2010 University of Tartu, Estonian and Finno-Ugric linguistics, MA  
1992–1998 University of Tartu, Estonian philologist, BA  
1989–1992 Tallinn Nõmme Gymnasium  
1981–1988 Tallinn Kivimäe Elementary School

### **Professional experience**

2016–... Institute of the Estonian Language, senior corpus planner, junior researcher  
2012–2016 Institute of the Estonian Language, senior corpus planner  
2009–2012 Institute of the Estonian Language, corpus planner  
1998–2009 Institute of the Estonian Language, assistant  
1998–2000 Postimees, technical editor, language editor

### **Membership in professional organisations**

2022– ... Member of the Estonian Association of Applied Linguistics  
2016– ... Member of the Mother Tongue Society  
2008–... Member of the Expert Group for Estonian language proficiency examination of B2-level

### **Completed projects**

Lexis and planning of Estonian: Descriptive and prescriptive aspects (1.1.2019–31.12.2023), EKKD64, Tiina Paet – investigator  
Sõnastiku- ja terminibaasisüsteemi EELEX2 loomine ning Eesti Keele Instituudi teadlaste mobiilsuse toetamine, välisteadlaste kaasamine ja doktorikooli jätkamine (1.1.2016–31.8.2022), 2014–2020.4.01.16-0034, Tiina Paet – investigator  
Sajand õigekeelsussõnaraamatuid. Ajaloolise leksikograafia arendusi (1.1.2017–31.12.2017), Tiina Paet – principal investigator  
Võõrsõnade veebiversiooni tsitaatsõnade ja -väljendite häälduse helifailide salvestamine ja linkimine leksikoni märksõnade külge (1.1.2016–31.12.2016), Tiina Paet – principal investigator

Word and concept in the development of Estonian vocabulary and place names  
(1.1.2010–31.12.2014), SF0050037s10, Tiina Paet – investigator  
Ametniku soovitussonastik (1.1.2012–31.12.2013), EKKM12–259, Tiina Paet –  
principal investigator  
Võõrsõnade andmebaasi ajakohastamine (1.1.2009–31.12.2011), EKKM09-164,  
Tiina Paet – principal investigator  
Eesti õigekeelsuse alussonaraamatud (1.1.2004–31.12.2008), EKRM04-18, Tiina  
Paet – investigator  
Keelekorraldus (1.1.2004–31.12.2008), EKRM04-21, Tiina Paet – investigator

## DISSERTATIONES PHILOLOGIAE ESTONICAE UNIVERSITATIS TARTUENSIS

1. **Ülle Viks.** Eesti keele klassifikatoorne morfoloogia. Tartu, 1994.
2. **Helmi Neetar.** Deverbaalne nominaaltuletus eesti murretes. Tartu, 1994.
3. **Ülo Valk.** Eesti rahvausu kuradi-kujutelm. Tartu, 1994.
4. **Arvo Eek.** Studies on quantity and stress in Estonian. Tartu, 1994.
5. **Reet Kasik.** Verbid ja verbaalsubstantiivid tänapäeva eesti keeles. Tartu, 1994.
6. **Silvi Vare.** Nimi- ja omadussõnatuletus tänapäeva eesti kirjakeeles. Tartu, 1994.
7. **Heiki-Jaan Kaalep.** Eesti keele ressursside loomine ja kasutamine keele- tehnoloogilises arendustöös. Tartu, 1998.
8. **Renate Pajusalu.** Deiktikud eesti keeles. Tartu, 1999.
9. **Vilja Oja.** Linguistic studies of Estonian colour terminology. Tartu, 2001.
10. **Küllü Habicht.** Eesti vanema kirjakeele leksikaalsest ja morfosüntaktilisest arengust ning Heinrich Stahli keele eripärast selle taustal. Tartu, 2001.
11. **Pire Teras.** Lõunaeesti vokaalisüsteem: Võru pikkade vokaalide kvaliteedi muutumine. Tartu, 2003.
12. **Merike Parve.** Väited lõunaeesti murretes. Tartu, 2003.
13. **Toomas Help.** Sõnakeskne keelemudel: Eesti regulaarne ja irregulaarne verb. Tartu, 2004.
14. **Heli Laanekask.** Eesti kirjakeele kujunemine ja kujundamine 16.–19. sajandil. Tartu, 2004.
15. **Peeter Päil.** Võõrnimed eestikeelses tekstis. Tartu, 2005.
16. **Liina Lindström.** Finiitverbi asend lauses. Sõnajärg ja seda mõjutavad tegurid suulises eesti keeles. Tartu, 2005.
17. **Kadri Muischnek.** Verbi ja noomeni püsiühendid eesti keeles. Tartu, 2006.
18. **Kanni Labi.** Eesti regilaulude verbisemantika. Tartu, 2006.
19. **Raili Pool.** Eesti keele teise keelena omandamise seaduspärasusi täis- ja osasihitise näitel. Tartu, 2007.
20. **Sulev Iva.** Võru kirjakeele sõnamuutmissüsteem. Tartu, 2007.
21. **Arvi Tavast.** The translator is human too: a case for instrumentalism in multilingual specialised communication. Tartu, 2008.
22. **Evar Saar.** Võrumaa kohanimede analüüs enamlevinud nimeosade põhjal ja traditsioonilise kogukonna nimesüsteem. Tartu, 2008.
23. **Pille Penjam.** Eesti kirjakeele *da-* ja *ma-*infinitiiviga konstruktsioonid. Tartu, 2008.
24. **Kristiina Praakli.** Esimese põlvkonna Soome eestlaste kakskeelne keelekasutus ja koodikopeerimine. Tartu, 2009.
25. **Mari Mets.** Suhtlusvõrgustikud reaalsajas: võru kõnekeele varieerumine kahes Võrumaa külas. Tartu, 2010.
26. **Karen Kuldnohk.** Militaarne retoorika. Argumentatsioon ja keeleline mõjutamine Eesti kaitsepoliitilises diskursuses. Tartu, 2011.

27. **Kai Tafenau.** Uue Testamendi tõlkimisest Rootsi ajal: käsikirjad, tõlkijad ja eesti kirjakeel. Tartu, 2011.
28. **Küllil Prillop.** Optimaalsusteoreetiline käsitlus eesti keele fonoloogilisest kujunemisest. Tartu, 2011, 261 lk.
29. **Pärtel Lippus.** The acoustic features and perception of the Estonian quantity system. Tartu, 2011, 146 p.
30. **Lya Meister.** Eesti vokaali- ja kestuskategooriad vene emakeelega keelejuhtide tajus ja häälduses. Eksperimentaalfoneetiline uurimus. Tartu, 2011, 145 lk.
31. **Kersti Lepajõe.** Kirjand kui tekstiliik. Riigieksamikirjandite tekstuaalsed, retoorilised ja diskursiivsed omadused. Tartu, 2011, 141 lk.
32. **Tiit Hennoste.** Grammatiliste vormide seoseid suhtlustegevustega eesti-keelses suulises vestluses. Tartu, 2013, 236 lk.
33. **Helena Metslang.** Grammatical relations in Estonian: subject, object and beyond. Tartu, 2013, 443 p.
34. **Kristel Uiboaed.** Verbiühendid eesti murretes. Tartu, 2013, 227 lk.
35. **Helen Plado.** Kausaalsuhete adverbiallaused eesti keeles. Tartu, 2013, 244 lk.
36. **Annika Kungas.** Pragmatiliste markerite kujunemine ja funktsioonid eesti keeles *lt*-sõnade näitel. Tartu, 2014, 200 lk.
37. **Maarika Teral.** Arvutipõhine eesti keele õpe: vahendid ja hinnangud nende efektiivsusele Tartu ülikooli keelekursuste näitel. Tartu, 2015, 175 lk.
38. **Anni Jürine.** The development of complex postpositions in Estonian: a case of grammaticalization via lexicalization. Tartu, 2016, 315 p.
39. **Kairi Tamuri.** Basic emotions in read Estonian speech: acoustic analysis and modelling. Tartu, 2017, 238 p.
40. **Sven-Erik Soosaar.** Eesti keele kultuursõnavara arengujooni – eesti keel kui piirikeel. Tartu, 2017, 157 lk.
41. **David Ogren.** Object case variation in Estonian *da*-infinitive constructions. Tartu, 2018, 212 p.
42. **Reet Hendrikson.** Kas sõjasõna sünnib sõtta? Erialakeele tõhusus sõjandusterminoloogia näitel. Tartu, 2018, 252 lk.
43. **Eva Velsker.** Ajaväljendid eesti murretes. Tartu, 2018, 216 lk.
44. **Riina Reinsalu.** Juhendavad haldustekstid žanriteoreetilises raamistikus. Tartu, 2019, 168 lk.
45. **Ann Siiman.** Vormikasutuse varieerumine ning selle põhjused osastava ja sisseütleva käände näitel. Tartu, 2019, 209 lk.
46. **Tiina Laansalu.** Kesk-Harjumaa kohanimed kujunemine ja nimesiire. Tartu, 2020, 216 lk.
47. **Mariko Faster.** Hargla kihelkonna vetenimed Eesti-Läti piirialal. Tartu, 2020, 218 lk.
48. **Maarja-Liisa Pilvik.** Action nouns in a constructional network: A corpus-based investigation of the productivity and functions of the deverbal suffix *-mine* in five different registers of Estonian. Tartu, 2021, 252 p.

49. **Hanna Pook.** Pronoun use and variation in Estonian dialects: *kes* 'who', *mis* 'what' and *keegi* 'someone'. Tartu, 2023, 225 p.
50. **Andra Annuka-Loik.** Naer ja naerev hääl eesti suulises suhtluses. Tartu, 2023, 202 p.